

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TARIMSAL VE HAYVANSAL DESTEKLEMELERİN KIRSAL
KALKINMAYA ETKİSİ: BATMAN İLİ ÖRNEĞİ**

YASİN DURAN

**MAYIS-2024
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TARIMSAL VE HAYVANSAL DESTEKLEMELERİN KIRSAL
KALKINMAYA ETKİSİ: BATMAN İLİ ÖRNEĞİ**

YASİN DURAN

**DANIŞMAN
DOÇ.DR. MÜCAHİT ÇAYIN**

**MAYIS-2024
BATMAN**

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL VE ONAYI

Doç. Dr. Mücahit ÇAYIN danışmanlığında Yasin DURAN tarafından hazırlanan “TARIMSAL VE HAYVANSAL DESTEKLEMELERİN KIRSAL KALKINMAYA ETKİSİ: BATMAN İLİ ÖRNEĞİ” adlı tez çalışması 22/05/2024 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Ana bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç. Dr. Hamza ŞİMŞEK

.....

Üye

Doç. Dr. Mücahit ÇAYIN

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Semih Serkant AKTUĞ

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTKER
Enstitü Müdürü

*Bu tez çalışması BTÜBAP-2023-YL-11 numaralı proje kapsamında Batman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi(BTÜBAP) desteklenmiştir.

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

İmza

Yasin DURAN

Tarih:22.05.2024

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARIMSAL VE HAYVANSAL DESTEKLEMELERİN KIRSAL KALKINMAYA ETKİSİ: BATMAN İLİ ÖRNEĞİ

Yasin DURAN

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İktisat Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç.Dr. Mücahit ÇAYIN

2024, 101 Sayfa

Jüri

Doç.Dr. Hamza ŞİMŞEK

Doç.Dr. Mücahit ÇAYIN

Dr. Öğr. Üyesi Semih Serkant AKTUĞ

Bu çalışmada tarım ve hayvancılık sektörüne yönelik desteklemelerin kırsal kalkınmaya olası etkilerinin belirlenmesi ve bu desteklemelere ilişkin problemlerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda tarım ve hayvancılık sektörüyle ön plana çıkan Batman ili ve ilçelerinde 300'ü tarımsal ve 110'u hayvansal olmak üzere destek alan 410 üreticiye/çiftçiye anket uygulanarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen birincil veriler ile frekans ve yüzde dağılım analizleri, parametrik fark testleri (t ve Anova) ve Pearson korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları katılımcıların tarımsal ve hayvansal desteklemelerin kırsal kalkınmaya olumlu etkisi ile ilgili yargılarının orta düzeyde olduğunu ve özellikle desteklemelerin çeşitlilik ve miktar açısından yetersiz olduğunu göstermiştir. Araştırma kapsamında desteklemelerin problemleri ile ilgili yargıların ortalaması ve desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargıların ortalamasının bazı değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere sekiz tane hipotez oluşturulmuştur. Parametrik fark testleri olan t ve Anova testleri ile sınanan bu hipotezlerden sadece bir tanesi kabul edilmiştir. Araştırmada ayrıca desteklemelerin problemleri ile ilgili yargıların ortalaması ve desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargıların ortalamasının bazı değişkenlerle ilişkisi için Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon analizi sonucunda desteklemelerin problemleri ile ilgili yargıların ortalaması ile gelir değişkeni arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki, desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargıların ortalaması ve gelir değişkeni arasında ise negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Hayvancılık, Kırsal Kalkınma

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

THE IMPACT OF AGRICULTURAL AND LIVESTOCK SUBSIDIES ON RURAL DEVELOPMENT: THE CASE OF BATMAN PROVINCE

Yasin DURAN

**INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES OF BATMAN UNIVERSITY DEPARTMENT OF
ECONOMICS**

**Advisor: Assoc. Prof. Dr. MÜCAHİT ÇAYIN
2024, 101 Pages**

Jury

Assoc. Prof. Dr. Hamza ŞİMŞEK

Assoc. Prof. Dr. MÜCAHİT ÇAYIN

Assist. Prof. Dr. Semih Serkant AKTUĞ

In this study the potential effects of subsidies for the agriculture and livestock sectors on rural development and identification of the problems related to these subsidies is aimed to determine. In this context, data were obtained by surveying 410 producers/farmers, of whom 300 received agricultural support and 110 received livestock support, in Batman province and its districts, which stand out in the agriculture and livestock sectors. The primary data obtained were analyzed using frequency and percentage distribution analyses, parametric difference tests (t-tests and ANOVA), and Pearson correlation analysis. The analysis findings indicated that the participants' perceptions of the positive impact of agricultural and livestock subsidies on rural development were moderate and that the subsidies were particularly insufficient in terms of diversity and amount. Within the scope of the research, eight hypotheses were formulated to determine whether the average perceptions of the problems related to subsidies and the average perceptions of the effects of subsidies on rural development differed according to certain variables. Of these hypotheses, which were tested using t-tests and ANOVA which are parametric difference tests, , only one was accepted. In the study, Pearson correlation analysis was also applied to examine the relationship between the average perceptions of the problems related to subsidies and the average perceptions of the effects of subsidies on rural development with certain variables. The result of correlation analysis revealed a positive and significant relationship between the average perceptions of the problems related to subsidies and the income variable, and a negative and significant relationship between the average perceptions of the effects of subsidies on rural development and the income variable.

Keywords: Agriculture, Livestock, Rural Development.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hayata geçirilmesi ve çalışmanın her sürecinde zaman fark etmeksizin bana yardımcı olan, beni doğru yönde yönlendiren ve değerli fikirlerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Mücahit ÇAYIN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca hem anket çalışması hem de tez sürecinde bana yardımcı olan arkadaşlarıma ve her türlü desteğini esirgemeyen başta babam Şehmus DURAN, annem Melese DURAN ve tüm duran ailesine teşekkürü borç bilirim.

Yasin DURAN

BATMAN – 2024

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI.....	iii
TEZ BİLDİRİMİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GRAFİK LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
1. GİRİŞ.....	1
2. KURAMSAL ÇERÇEVEDE KIRSAL KALKINMA	3
2.1.Kırsal Kalkınmanın Tanımı ve Amacı.....	3
2.2. Kırsal Kalkınma Fikirlerin ve Uygulamaların Gelişim Süreci	6
2.3. Kırsal Kalkınmanın Prensipleri	10
2.3.1. Sürdürülebilirlik	10
2.3.2. İnovasyon	11
2.3.3. Katma Değer	11
2.3.4. Erişilebilirlik	12
2.3.5. Girişimcilik	13
2.3.6. Toplumsal Katılım	14
2.3.7. Topluluk	14
2.3.8. Ortak Hareket Etme	15
2.3.9. Sosyal İçerme	15
2.4. Kırsal Kalkınmada Sektörlerin Önemi	16
2.4.1. Kırsal sanayi sektörü	17
2.4.2. Kırsal turizm sektörü.....	18
2.4.3. Kırsal bilişim ve iletişim teknoloji sektörü	19
2.4.4. Tarım sektörü	20
2.4.4.1. Dünyada tarım sektörü.....	21
2.4.4.2. Türkiye’de tarım sektörü	23
2.4.4.3. Batman’da tarım sektörü	25

2.4.5. Hayvancılık Sektörü	27
2.4.5.1. Dünyada Hayvancılık Sektörü	27
2.4.5.2. Türkiye’de hayvancılık sektörü	29
2.4.5.3. Batman’da hayvancılık sektörü.....	32
2.5. Tarımsal ve Hayvansal Desteklemelerin Kırsal Kalkınmaya Etkisi.....	33
3.TARIMSAL VE HAYVANSAL DESTEKLEMELERE İLİŞKİN ÇALIŞMALAR.....	36
3.1. Tarımsal ve Hayvansal Desteklemelere İlişkin Literatür	36
3.2. Çalışmalara İlişkin Değerlendirme	42
4.SAHA ARAŞTIRMASI.....	44
4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	44
4.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı	45
4.3. Araştırmada Kullanılan Ön Testler ve Bulgular	45
4.4. Frekans ve Yüzde Dağılım Analizlerinin Bulguları	47
4.4.1. Destekleme Alan Kişilere Ait Tanımlayıcı Bilgiler.....	47
4.4.2. Katılımcıların Bulunduğu Yerler	48
4.4.3. Üretim veya İşletmelere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler.....	48
4.4.4. Faydalanılan Destekleme Türü Hakkında Bilgiler.....	49
4.4.5. Tarımsal Desteklemelere İlişkin Bilgiler	50
4.4.6. Hayvansal Desteklemelere İlişkin Bilgiler	52
4.4.7. Tarımsal ve Hayvansal Desteklemelerin Problemlerine İlişkin Yargılar	55
4.4.8 Desteklemelerin Kırsal Kalkınmaya Etkilerine İlişkin Yargılar	58
4.5. Parametrik Fark Testleri ve Bulgular	64
4.6. Korelasyon Analizi ve Bulgular	68
SONUÇ VE ÖNERİLER	70
KAYNAKÇA	74
EKLER.....	84
EK-1	84
EK-2	87
ÖZGEÇMİŞ	88

TABLO LİSTESİ

Tablo 2. 1. Kırsal kalkınmaya ilişkin fikirlerinin dönemsel değişimi	8
Tablo 2. 2. Kırsal kalkınma yaklaşımındaki değişim	17
Tablo 2. 3. Dünyadaki tarımsal arazi	23
Tablo 2. 4. Batman için tahıl üretimi ve nüfus verileri	26
Tablo 2. 5. Dünyadaki bazı hayvan sayılarındaki değişim	29
Tablo 2. 6. Türkiye’de büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayıları	30
Tablo 2. 7. Türkiye’de türlerine göre bazı hayvan sayıları (baş).....	30
Tablo 2. 8. Türkiye’de türlerine göre bazı kümes hayvan sayıları	31
Tablo 2. 9. Batman’da büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayıları	32
Tablo 4. 1. Cronbach alfa katsayıları	46
Tablo 4. 2. Ölçekteki alt boyutlara ilişkin Cronbach alfa değerleri.....	46
Tablo 4. 3. Ölçek alt boyutlarına ait normallik analizi sonuçları	47
Tablo 4. 4. Destekleme alan kişilere ait tanımlayıcı bilgiler	47
Tablo 4. 5. Katılımcıların bulunduğu yerler	48
Tablo 4. 6. Üretim veya işletmelere ilişkin tanımlayıcı bilgiler	49
Tablo 4. 7. Faydalanan destekleme türü hakkında bilgiler	50
Tablo 4. 8. Tarımsal desteklemelerin türü	50
Tablo 4. 9. Tarımsal desteklemelerin tutarı	51
Tablo 4. 10. Hayvansal desteklemelerin türü	52
Tablo 4. 11. Hayvansal desteklemelerin adedi	53
Tablo 4. 12. Hayvansal desteklemelerin tutarı	54
Tablo 4. 13. Formalitelere ilişkin yargılar	55
Tablo 4. 14. Bürokratik engellere ilişkin yargılar.	56
Tablo 4. 15. Desteklemelerin çeşitliliğine ilişkin yargılar.....	56
Tablo 4. 16. Desteklemelerin miktarına ilişkin yargılar	56
Tablo 4. 17. Desteklemelerde girdi fiyatlarına ilişkin yargılar	57
Tablo 4. 18. Üreticileri ithalata karşı korumaya ilişkin yargılar.....	57
Tablo 4. 19. Desteklemelerin yöreye uygun olmasına ilişkin yargılar	58

Tablo 4. 20. Desteklemelerin gelir artışını sağladığına ilişkin yargılar	58
Tablo 4. 21. Desteklemelerin istihdam artışını sağladığına ilişkin yargılar	59
Tablo 4. 22. Desteklemelerin üretim artışını sağladığına ilişkin yargılar	59
Tablo 4. 23. Desteklemelerin katma değer artışını sağladığına ilişkin yargılar	60
Tablo 4. 24. Desteklemelerin verimlilik artışını sağladığına ilişkin yargılar	60
Tablo 4. 25. Desteklemelerin üretim veya işletmelerin sürdürülebilirliğini sağladığına ilişkin yargılar	61
Tablo 4. 26. Desteklemelerin yeni girişimler sağladığına ilişkin yargılar	61
Tablo 4. 27. Desteklemelerin ilçe ve il ekonomisine katkı sağladığına ilişkin yargılar	61
Tablo 4. 28. Desteklemelerin eşitsizliği azaltmasına ilişkin yargılar	62
Tablo 4. 29. Desteklemelerin göç etme isteğini azaltmasına ilişkin yargılar	62
Tablo 4. 30. Desteklemelerin yeni teknolojiler sağladığına ilişkin yargılar	63
Tablo 4. 31. Desteklemelerin refah düzeyinde artış sağladığına ilişkin yargılar	63
Tablo 4. 32. Araştırmanın hipotezleri	65
Tablo 4. 33. H _{1a} hipotezine ilişkin bulgular	65
Tablo 4. 34. H _{1b} hipotezine ilişkin bulgular	66
Tablo 4. 35. H _{1c} hipotezine ilişkin bulgular	66
Tablo 4. 36. H _{1c} hipotezine ilişkin Post-hoc analiz bulguları	66
Tablo 4. 37. H _{1d} hipotezine ilişkin bulgular	67
Tablo 4. 38. H _{2a} hipotezine ilişkin bulgular	67
Tablo 4. 39. H _{2b} hipotezine ilişkin bulgular	67
Tablo 4. 40. H _{2c} hipotezine ilişkin bulgular	68
Tablo 4. 41. H _{2d} hipotezine ilişkin bulgular	68
Tablo 4. 42. Betimleyici istatistikler	69
Tablo 4. 43. Pearson korelasyon testi sonuçları	69

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 2. 1. Dünyada tarımsal üretim ve kişi başına düşen tarımsal üretim	22
Grafik 2. 2. Türkiye’de işlenen tarım alanı (hektar).....	24
Grafik 2. 3. Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün GSYH’deki Payı.....	25
Grafik 2. 4. Batman’da işlenen tarım alanı	26
Grafik 2. 5. Dünyada bazı hayvan sayıları	28

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
GSYH	: Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla
TKDK	: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
KKYDP	: Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı
MEAD	: Makine-Ekipman Alımlarının Desteklenmesi
KASDEP	: Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi

1. GİRİŞ

Öz olarak kırsal alanlarda veya yörelerdeki bireylerin refahının artırılması olarak tanımlanabilen kırsal kalkınma olgusu tüm dünya ülkelerinin üzerinde yoğunlaştığı temel konulardandır. Ulusal kalkınma çabalarına katkı sunan kırsal kalkınma; kırsal alanlardaki küçük toplulukların ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda modernleşmesini sağlayan bir süreç olarak ifade edilebilmektedir. Kırsal kalkınma olgusu aynı zamanda kırsal alanlardaki bireylerin refahını artırmak için tüm sosyoekonomik ve sosyokültürel koşulların iyileştirme süreci olarak da değerlendirilmektedir.

Ulusal kalkınmanın önemli bir evresi olan kırsal kalkınma temel olarak bireye odaklanmakta ve bu nedenle de ekonomiden teknolojiye, eğitimden tarıma kadar tüm alanlardaki gelişmeleri kapsamaktadır. Bu açıdan kırsal kalkınma, kırsal alanlardaki bireylerin refah düzeyini yükseltmek için tarım, hayvancılık, iletişim, ulaşım, eğitim, sağlık ve turizm gibi tüm sektörlerdeki sorun ve eksikliklerin giderilmesine yönelik uygulanan plan ve projeler bütünü olarak tanımlanabilir.

Günümüzde kırsal kalkınma süreci çok boyutlu ve çok sektörlü ele alınmakla birlikte kırsal alanlarda tarım ve hayvancılık faaliyetlerin daha çok olması bu sektörleri kırsal kalkınma açısından ön plana çıkarmaktadır. Esasında kırsal kalkınmanın farklı sektörler aracılığıyla sağlanması da bu sektörlerin potansiyeline ve gelişmesine bağlıdır. Zira tarım ve hayvancılık sektörünün gelişmesi diğer sektördeki ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesini de kolaylaştırmaktadır.

Ülkelerin kalkınma sürecinde kritik bir öneme haiz olan tarım ve hayvancılık sektörleri gelirden ihracata, istihdamdan, gıda güvencesine kadar birçok açıdan önem arz etmektedir. Hatta söz konusu sektörlerin öneminin giderek artacağı ve gelecekte de ülkeler için büyük önem taşıyacağı öngörülmektedir. Çünkü bir taraftan dünya nüfusu artarken diğer taraftan tarımsal ve hayvansal alandaki çoğu istatistikte gerileme görülmektedir. Öte yandan yakın geçmişteki COVID-19 salgını da tüm dünya ülkelerine tarım ve hayvancılık sektörlerinin ne denli önemli olduğunu ve bunların ihmal edilemeyeceğini göstermiştir. Yine günümüzde yaşanan iklim değişikliği krizi de birçok farklı konuda olduğu gibi gıda güvenliği açısından bir tehdit oluşturmaktadır. Bu ise ülkeleri sürdürülebilir tarım ve hayvancılık politikalarının oluşturmaya yönlendirmektedir. Ülkeler kırsaldaki tarımsal ve hayvansal faaliyetlerinin sürdürülebilirliği için farklı politikalar yürütmekle birlikte bu sektörlerdeki aile çiftlikleri ve işletmelerin sürdürülebilirliğini sağlayacak stratejiler benimsemektedirler.

Aile çiftlikleri ve tarımsal işletmelerin sürdürülebilirliği için ise çoğu zaman bu sektörlere yönelik teşvik ve desteklemeler verilmektedir. Çünkü her ne kadar ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve politik anlayışlarına göre farklılık gösterse de bu sektörlere yönelik desteklemelerin kırsal alanlarda yaşayan insanların yaşam standartlarını artırması beklenmektedir. Bu beklenti çerçevesinde bu çalışma da söz konusu sektörlere yönelik desteklemelerin yeterliliği ve Batman ilinin kırsal kalkınmasında etkinliği destek alanlar üzerinden ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Çalışma genel anlamda kurumsal çerçeve, literatür ve uygulama olmak üzere üç temel bölüm olarak şekillendirilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan ikinci bölümde kırsal kalkınmanın tanımı ve amacı, gelişim süreci, prensipleri ve göstergeleri ele alınmıştır. Daha sonra kırsal kalkınma için önem arz eden bazı temel sektörler incelenmiştir. Burada tarım ve hayvancılık sektörüne yoğunlaşarak ve genelden özele gidilerek Dünya, Türkiye ve Batman için bazı tarımsal ve hayvansal istatistikler değerlendirilmiştir. Bölümün sonunda ise hayvansal ve tarımsal desteklemeler ile kırsal kalkınma ilişkisi teorik çerçevede irdelenmiştir.

Çalışmanın literatür incelemesini kapsayan üçüncü bölümünde tarımsal ve hayvansal desteklemeler ile ilgili bazı çalışmalar, yapıldığı yıl, ele alınan konu, örneklem, yöntem ve sonuç bağlamında incelenmiştir. Ardından söz konusu çalışmalara ilişkin genel bir değerlendirme ile bölüm sonlandırılmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise uygulamaya yer verilmiştir. Bu minvalde Batman ve ilçelerinde tarım ve hayvancılık sektöründe destekleme alan 410 kişiye ulaşılarak veriler elde edilmiştir. Söz konusu veriler, betimleyici istatistikler ve parametrik bazı testler ile analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise çalışmanın, teorik ve bulgular bağlamındaki genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVEDE KIRSAL KALKINMA

Çalışmanın bu bölümünde kırsal kalkınma konusu kuramsal çerçevede incelenecektir. Bu bağlamda ilk olarak, kırsal kalkınmanın tanımı ve amacı, gelişim süreci, prensipleri ve göstergeleri gibi konular ele alınacaktır. Ardından kırsal kalkınma için önem arz eden bazı sektörler irdelenecektir. Burada tarım ve hayvancılık sektörüne yoğunlaşarak dünya, Türkiye ve Batman için bazı tarımsal ve hayvansal istatistikler değerlendirilecektir. Bölümün son kısmında ise kırsal kalkınmaya yönelik hayvansal ve tarımsal desteklemeler ile kırsal kalkınma ilişkisi incelenecektir.

2.1.Kırsal Kalkınmanın Tanımı ve Amacı

Kırsal kalkınmanın tanımını yapmadan önce kalkınma kavramına kısaca değinmek faydalı olacaktır. Kalkınma farklı biçimlerde tanımlanabilse de genel anlamda bir ülkenin ekonomik, sosyal ve politik yapısında değişim yaşanması ve böylece insanların hayatlarında ekonomik ve sosyal açıdan ilerlemenin sağlanması olarak ele alınabilir. Diğer bir ifadeyle kalkınma, niceliksel olan iktisadi büyümenin yanında bir dizi farklı ekonomik ve sosyal değişimleri de içermektedir. Bu bağlamda kalkınma; toplumdaki okuryazar oranı, kişi başına düşen doktor sayısı, tarım sektöründeki iş gücü oranı, kişi başına düşen enerji tüketimi, çocuk ölümlerinin oranı ve Ar-Ge faaliyetlerinin GSYH'deki payı gibi birçok sosyoekonomik değişken ile ölçülebilmektedir (Avşar, 2019, s.9).

Kalkınma, ülkelerdeki niceliksel olan üretim ve gelir artışının yanında iktisadi, sosyal, politik ve kültürel gibi tüm alanlardaki yapısal dönüşümlerin gerçekleşmesidir. Bu anlamda kalkınmanın sağlanması için ülkelerdeki niteliksel değişimlere vurgu yapılmaktadır. Kalkınma ile maddi refahın yükseltilmesi, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve üretimdeki gerek girdi gerekse çıktılarının yapısının değiştirilmesi gibi konulara işaret edilmektedir. Toplumun yaşam standardının yükseltilmesi veya en azından korunması için üretim metotlarının değiştirilmesi süreci olarak da tanımlanabilen kalkınma aynı zamanda toplumların demografik özelliklerindeki ve teknolojilerindeki değişimleri de içermektedir (Berber, 2011, s.8-9)

Kırsal kalkınma ise sürdürülebilir kalkınma, bölgesel kalkınma veya sosyal kalkınma gibi kalkınmanın bir çeşidi olup, kırsal olarak tanımlanan yörelerdeki insanların refahının artırılması şeklinde tanımlanabilir. Daha geniş bir anlatımla kırsaldaki insanların refah düzeyini yükseltmek için sosyoekonomik ve sosyokültürel tüm şartların iyileştirilmesi için yapılan plan/proje ve uygulamaların tümü olarak ifade edilebilir. Kırsal kalkınma; kırsal alanların modernleşmesini

sağlamanın yanı sıra iktisadi, sosyal ve kültürel gibi tüm alanlardaki iyileşmeleri içeren bir süreç olarak da değerlendirilebilir (Aydın, 2016, s.13-15).

Kırsal kalkınmanın bir süreç olarak ele alınması aslında günümüz şartlarında, farklı koşullardan kaynaklı farklı sorunları ortaya çıktıkça çözmeye çalışan ve böylece sürekli değişen bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır. Yani bu yönüyle kırsal kalkınma kalkınmanın mutlak bir sonucu olmaktan çok aktif bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsal kalkınma ulusal kalkınma için önemli bir aşama olup, bu özelliğiyle de kalkınmanın bütünselliği içinde ele alınmalıdır. Zira kırsal kalkınma da en temelinde insana odaklanmaktadır ve bunun için teknolojiden ekonomiye, siyasetten hukuka kadar birçok alandaki gelişmelerle ilgilidir (Avşar, 2019, s.10).

Diğer bir kaynaktan da kırsal kalkınmanın ulusal kalkınma çabalarına katkıda bulunduğu vurgulanarak, küçük toplulukların iktisadi, sosyal ve kültürel gibi tüm alanlardaki şartlarını iyileştirme çabaları ile devletin bu alanlardaki çabalarıyla bir araya getirilmesi ve böylece bu küçük toplulukların ulusun bütünüyle entegre edilmesi ya da kaynaştırılması süreci olarak tanımlanmıştır. Kırsal kalkınma; kentlerin dışında yer alan ve dezavantajlı yaşam ve çalışma alanlarındaki kişilerin yaşam standartlarının ve gelirlerinin artırılması, refahının yükseltilmesi çabalarını barındırmaktadır. Bu minvalde kırsal ve tarımsal altyapı, konut, eğitim, ulaşım, sağlık, iletişim, istihdam, sosyal güvenlik, kırsal turizm, yerel el sanatları vb. birçok alandaki ihtiyaç ve önceliklerin tespit edilmesi veya bunlara yönelik sorun ve eksikliklerin giderilmesine yönelik tüm planlı faaliyetleri içermektedir (Bilici, 2010, s.5).

Zaten kırsal kalkınmanın temel amacı kırsalda yaşayan toplumların yapısal özelliklerini göz önünde bulundurarak onların problemlerini çözmek, temel ve medeni ihtiyaçlarını karşılamak ve gelir/refah seviyesini yükseltmektir. Kırsaldaki insanların ürettikleri mal ve hizmetlerinin değerlerini almasını sağlamak ve böylece onlara emeklerinin karşılığını vererek gelişimi sağlamaktır. Kısacası kırsalda yaşayan insanların sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki tüm koşullarını iyileştirmektir (Geray, 1999, s.14). Yereldeki potansiyel ve avantajları kullanarak kırsal geliri ve istihdamı artırma amacını güden kırsal kalkınmada işsizliğin azaltılması ve insan kaynaklarının iyileştirmesi önem ihtiva etmektedir. Ayrıca kırsaldaki insanların gelirlerini artırıcı ekonomik faaliyetlerin arttırılması, buradaki insanların etkin bir şekilde örgütlenmesi ve her düzeyde katılımcılığın sağlanması da büyük önem taşımaktadır (Gülçubuk ve Karabıyık, 2002, s.471-472).

Esasen kırsal kalkınma sadece herhangi bir ülkenin problemi değil, tüm ülkelerde görülen önemli problemlerdendir. Nitekim nispeten gelişmiş ülkeler olan Avrupa Birliği (AB) ülkelerin de kırsal alanlarında problemler bulunmakta ve AB bu problemlerin çözümü için plan ve programlar uygulamaktadır. AB yeni yaklaşımlar çerçevesinde bu kırsal alanlara mali kaynak oluşturmakta ve böylece kırsal kalkınmayı gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Diğer taraftan Türkiye de AB'ye uyum süreci ve diğer dünya ülkeleri ile entegre olma çerçevesinde kırsal kalkınmayı gerçekleştirmek için plan ve politikalara yoğunlaşmaktadır (Gülçubuk ve Karabıyık, 2002, s.472). Diğer bir ifadeyle ülkeler kırsal kalkınmayı gerçekleştirmek için yeni yaklaşımlar çerçevesinde kırsal kalkınma hedeflerini belirlemekte ve bunlara yönelik politikalar yürütmektedir. Örneğin Türkiye için 2021 yılında hazırlanan “*Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2021-2023)*” belgesinde kırsal kalkınmanın ana amacı “...sürdürülebilir kırsal kalkınma anlayışıyla, üretici birlikleri ve aile işletmelerinin üretim kapasitesinin ve kırsal iş gücünün istihdam edilebilirliğinin artırılması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, yoksulluğun azaltılması ile kırsal toplumun düzenli ve yeterli gelir imkânlarına kavuşturularak refah düzeyinin artırılması, nüfusun kırsalda tutunmasının sağlanması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasıdır.” şeklinde belirtilmiş ve buna yönelik politikalar ortaya konulmuştur (UKKS, 2021, s.39). Söz konusu belgede bu temel amaca paralel alt amaçlar ise aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

- Kırsal alandaki ekonominin gerek üretim ve gerekse istihdam temelinde büyümesi için sadece tarım değil, aynı zamanda tarım dışı ekonomik faaliyetlerin de ele alınması,
- Kırsal çevrenin ve doğal kaynakların iklim değişikliğine ve yeşil büyümeye uyumlu bir şekilde korunması,
- Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı kapsamında, döngüsel ekonomiye geçmek ve böylece kaynakların verimliliğini artırmak, biyoçeşitliliğin eski düzeye getirmek ve kirliliği azaltmak,
- Altyapı yatırımlarının üretimi destekleyecek, kırsal alanın peyzajını geliştirecek ve insanların hayat standartlarını yükseltecek biçimde sağlanması,
- Hem beşeri hem de sosyal sermayenin artırılması ve yoksulluğun azaltılması çerçevesinde sosyal politikaların uygulanması,

- Kamusal hizmetlerde kırsal alanlardaki yerleşmeyi, demografik yapıyı ve yerel idare yapısını dikkate alan yenilikçi politikaların geliştirilmesi,
- Kırsal dokuyu bozmadan ve yörenin özelliklerine göre çözümlerin bulunması (UKKS, 2021,s.39-40).

Toparlanılacak olunursa kırsal kalkınmanın ana amacı; kırsal alanların sahip oldukları kaynakları veya potansiyeli verimli ve etkin bir biçimde kullanılması neticesinde kır ile kent arasındaki sosyoekonomik ve sosyokültürel gelişmişlik farklılıklarını minimum düzeye getirmektir. Burada yaşayan insanların ekonomik, sosyal ve kültürel imkânlarını geliştirerek hayat standartlarını yükseltmek, onlar için istihdam olanaklarını artırmak ve böylece kentlere göçü önlemektir (Ökten ve Çeken, 2008, s.14-15).

2.2.Kırsal Kalkınma Fikirlerin ve Uygulamaların Gelişim Süreci

Kırsal alanın değişim göstermesi ile birlikte kırsal kalkınmaya ilişkin politikalar da değişim göstermiştir. Bununla birlikte ana akım politikaların değişimi iki temel eksende olmuştur. Bu eksenler; bir taraftan üretken sektörler ile sosyal sektörleri temsil ederken diğer taraftan devlet ile piyasa arasındaki dengeyi göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında 1960'lı yıllar yeşil devrim, altyapı ve yeni teknolojinin benimsenmesini içeren büyük ölçekli devlet yatırımları ile özdeşleşmiştir. 1970'li yıllarda kırsal kalkınma programlarının gerektirdiği sosyal yatırımlara öncelik verilmiştir. 1980'li yıllarda yapısal uyum kapsamında kamu sektörü payı azaltılmış ve böylece bütçeler kesilmiştir. Ancak 1990'lı yıllarda yoksulluğun azaltılmasına yönelik ilgi artınca kamu ve özel sektör dengesinin sağlanmasına yönelik görüş benimsenmiştir (Ashley ve Maxwell, 2001, s.401).

Ellis ve Biggs (2001) kırsal kalkınma politikalarını 1960'ları modernleşme, 1970'leri devlet müdahalesi, 1980'leri serbest piyasa ve 1990'ları katılım ve güçlendirme şeklinde ele almanın yüzeysel anlamda doğru olsa da eksik ve basit bir niteleme olduğunu vurgulamışlardır. Çünkü zaman içindeki görüşlerin kırsal politikalar üzerindeki pratik etkileri yıllar bağlamında tam net değildir. Bu nedenle Ellis ve Biggs (2001) Tablo 2.1'de de görüldüğü üzere kırsal kalkınmada etkili olan teori ve politikaları tarihsel bağlamda ele almışlardır. Tablodan anlaşılacağı üzere kırsal kalkınma ile ilgili fikirlerin zaman (on yıl) bağlamında tam net ve organize olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle kırsal kalkınmayla ilgili on yıllık bir dönemde ortaya çıkan görüşler ancak sonraki on ya da on beş yılda güç kazanarak geniş bir etkileme alanı bulmuştur. Örneğin 2000'li

yıllarda ön plana çıkan ve geniş bir uygulama alanı bulan “sürdürülebilir geçim yaklaşımı” temel olarak 1980’li ve 1990’lı yıllardaki geçim kaynakları ile ilgili tartışmalara dayanmaktadır. Yine Tablodan görüldüğü gibi 1950’li ve 1960’lı yıllarda kırsal kalkınma bağlamında modernleşme, ikili ekonomik model, gelişmemiş tarım teknolojileri gibi konular tartışılırken, 1960’lı ve 1970’li yıllarda dönüşümsel yaklaşım, tarımın büyümedeki yeri ve yeşil devrim gibi konular ön planda olmuştur. 1980’li ve 1990’lı yıllarda yapısal düzenlemeler, serbest piyasa, STK’ların yükselişi ve kalkınmada kadının rolü gibi konular gündemde iken, 1990’lı ve 2000’li yıllarda mikrokrediler, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, sürdürülebilirlik ve çevre gibi konular tartışılmıştır. Ayrıca 2000’li yıllarda iyi yönetim, sosyal koruma ve sürdürülebilir geçim gibi konular kırsal kalkınma açısından ön plana çıkmıştır (Ellis ve Biggs, 2001, s.437-439).

Tablo 2. 1. Kırsal kalkınmaya ilişkin fikirlerinin dönemsel değişimi

1950'ler	1960'lar	1970'ler	1980'ler	1990'lar	2000'ler
-Modernleşme -İkili ekonomi modeli -Gelişmeyen tarım - teknolojileri -Toplumsal kalkınma -Tembel köylüler	-Dönüşümsel yaklaşım -Teknoloji aktarımı -Makineleşme -Tarımsal yayım -Tarımın büyümedeki yeri -Yeşil devrim başlangıcı -Akılcı köylüler	-Büyümeyle ilişkili yeniden dağıtım -Temel ihtiyaçlar -Entegre kırsal kalkınma -Ulusal tarım politikaları -Devletin sağladığı krediler -Kentsel eğilim -Uyarılmış İnovasyon -Yeşil devrim (devam) -Kırsal büyüme bağlantıları	-Yapısal düzenlemeler -Serbest piyasalar -Doğru fiyat ayarlamaları -Devlet desteğinin çekilmesi -STK'ların yükselişi -Hızlı kırsal değerlendirme -Tarım sistemlerinin araştırılması -Gıda güvenliği ve kıtlık analizi -Kırsal kalkınmanın süreç olması -Kalkınmada kadınlar -Yoksulluğun hafifletilmesi	-Mikrokrediler -Katılımcı kırsal değerlendirme -Aktör odaklı kırsal kalkınma -Paydaş Analizi -Kırsal güvenlik ağları -Toplumsal cinsiyet ve kalkınma -Sürdürülebilirlik ve çevre -Yoksulluğun azaltılması	-Sürdürülebilir geçim -İyi yönetim -Ademi merkeziyetçilik -Katılımın tartışılması, -Geniş sektörel yaklaşımlar -Sosyal koruma -Yoksulluğun ortadan kaldırılması

Kaynak: (Ellis ve Biggs, 2001, s.439).

Yani kırsal kalkınma ile ilgili fikirler/yaklaşımlar 1950’li yıllarda başlamıştır. Ancak zamanla sosyoekonomik ve teknolojik faktörlerdeki gelişmeler ile bu fikirler de değişmiştir. Zira 1960’lı yıllarda “modernizasyon”, 1970’li yıllarda “devlet müdahaleleri”, 1980’li yıllarda “serbest pazar” ve 1990’lı yıllarda “katılım ve yetkilendirme” şeklinde görüşler ön plana çıkmıştır. Kırsal kalkınma ile ilgili görüşlerdeki bu değişiklikler, uygulama kısmında da yaşanmıştır. Bu fikirlerin hem oluşmasında hem de uygulanmasında AB, ABD ve uluslararası kuruluşlar etkin rol almıştır. Diğer taraftan bu dönemlerde ön plana çıkan bazı kavramlarda da değişiklikler olmuştur. Nitekim 1980’li yıllarda kullanılan “yoksulluğun hafifletilmesi”, 1990’lı yıllarda “yoksulluğun azaltılması” şekline bürünmüştür. 2000’li yıllara gelindiğinde ise söz konusu ifade “yoksulluğun ortadan kaldırılması” şeklinde kullanılmıştır (Ellis ve Biggs, 2001, s.438; Giray vd., 2004, s.2).

Görüldüğü üzere kent-kır arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması, doğal kaynakların korunması ve böylece sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından kırsal kalkınma yaklaşımları yıllara göre farklılık göstermiştir. Aslında bu değişim ürün-pazar-sosyal sektör ekseninde gerçekleşmiştir. Zira 1960’lı yılların sonuna kadar kırsal kalkınma, modernleşme ve ekonomik kalkınma çerçevesinde; altyapı yatırımları, araştırma ve yeni teknolojiler geliştirme şeklinde ele alınmıştır. 1970’li yıllarda gelişmemiş ülkelerde/bölgelerde tarımsal üretimin artırılması ve dış pazarlara sunulması amaçlanmıştır. Bu nedenle tarımsal makineleşme ve biyolojik uygulamalar öncelenmiştir. 1980’li yıllarda gelişmemiş ülkelerde, çevresel bozulmalar, dışa bağımlılığın artması, bütçe dengesizlikleri ve kırsaldaki üretimin azalması şeklinde problemler meydana gelmiştir. Dolayısıyla postmodern yaklaşımın etkileri tartışılmış ve bu yaklaşım tam olarak uygulanmamıştır. 1990’lı yıllara ise kırsal alanlardaki yoksulluk oranlarında artışlar gözlenmiştir. Bu husus modernleşmeyi esas alan kırsal kalkınma yaklaşımında dengenin kurulmasına yönlendirmiş ve böylece doğal kaynakların etkin kullanımı, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, girişimciliğin özendirilmesi, katılımcılık ilkesinin benimsenmesi, sosyal ve kültürel faaliyetlerin gelişimi gibi konular bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Kısacası 2000’li yıllara gelindiğinde kırsal kalkınmanın sağlanması için artık “çok sektörlü yaklaşım” benimsenmiş ve bu yaklaşım kırsal kalkınma politika ve uygulamalarında etkili olmuştur (Günay vd., 2022, s.2-3).

2.3.Kırsal Kalkınmanın Prensipleri

Kırsal kalkınma çok boyutludur. Çünkü onun politik yönü olduğu gibi kaynak yönetimi, hesap verebilirlik ve öncelikli alanlar gibi birçok boyutu bulunmaktadır. Yerel yönetimler genel anlamda kırsal kalkınmanın politik yönü olarak kabul edilmektedirler. Bu anlamda yerel yönetim mekanizmalarının yeniden yapılandırılması da bir kırsal kalkınma girişimi olarak kabul edilmektedir. Günümüzde kırsal kalkınmada, merkezin yönlendirdiği yukarıdan aşağıya olan yaklaşım yerine, aşağıdan yukarıya gidecek bir yaklaşım benimsenmiştir. Diğer bir ifadeyle yerel halkın kendi ekonomilerini iyileştirme kapasitesi ön plana çıkmış ve kırsal kalkınmanın yönetimine temel aktör olarak yerel halk konulmuştur. Bu nedenle daha önce kırsal kalkınmanın sağlayıcısı olan devletin rolü de artık kırsal kalkınmayı kolaylaştıran bir aktör şekline bürünmüştür (Yudha vd.,2020, s.127).

Ashley ve Maxwell'de (2001) kırsal kalkınma yaklaşımında demokratik adem-i merkeziyetçiliğe vurgu yapmışlardır. Hatta onlara göre bu durum kırsal kalkınma yaklaşımının başarılı olmasında etkili olan beş temel ilkedendir biridir. Daha açık bir ifadeyle Ashley ve Maxwell'e göre; kırsal alanın büyüklüğünü ve çeşitliliğini bilmek, kırsal kalkınma stratejilerinin kırsal alanlarda hem geçmiş hem de gelecekteki değişikliklere yanıt verebilecek düzeyde olması, bu stratejilerin daha geniş kapsamlı yoksulluğu azaltma politikasıyla tutarlı olması, adem-i merkeziyetçiliğe yönelik uygulamaların daha çok yansıtılması ve büyümeyi artıracak, yoksulluğu azaltacak üretken sektörlerin ön plana çıkması kırsal kalkınma stratejilerinin başarılı olması açısından son derece önemli ilkelerdendir (Ashley ve Maxwell, 2001, s.418).

Öte yandan Moseley (2003) kırsal kalkınmanın temel ilkelerini; sürdürülebilirlik, inovasyon, katma değer, girişimcilik, toplum, sosyal içerme, erişilebilirlik, ortaklık ve toplumsal katılım ana başlıklarıyla ele almakta ve bunları açıklamaktadır (Moseley, 2003, s.19-144; Htpps1: s.1-11). Buradan hareketle bu ilkeler aşağıda kısaca açıklanacaktır.

2.3.1. Sürdürülebilirlik

Kırsal kalkınma politikalarının üreteceği çözümler, geleceği de göz önünde bulundurarak uzun dönemli olmalıdır. Uzun döneme odaklanılarak çözümler üretildiğinde devamlı ve kalıcı başarıların sağlanması daha kolay olmaktadır. Çözümler kısa dönemli olduğunda her ne kadar bazı sonuçlar hemen alınsa da bu sonuçlar kalıcı olmayabilir (Tolunay ve Akyol, 2006, s.125). Dolayısıyla burada sürdürülebilirliğin sağlanması önemlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde kırsal kalkınmada sosyal, ekonomik ve çevresel etkenleri tek tek değerlendirmek yerine bunları birlikte

tek bir kutuda ele almak daha doğru olacaktır. Bu kapsamda rekabetçi fikirlerin olması, karşılıklı güven ve sorumluluğun tesis edilmesi, yerel iklim ve yerel özelliklerin dikkate alınması, aktif katılımın sağlanması, beşeri ve sosyal sermayenin iyileştirilmesi önem arz etmektedir. Böylece geri dönüşümü özendirmek, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmak, iletişim ve ulaşım altyapısını iyileştirmek, yerel üretime destek sağlamak, kritik alanları ve türleri muhafaza etmek, inovasyonu özendirmek ve sosyal faaliyetleri artırmak gibi amaçlar taşınmalıdır (Htpps1: s.2).

2.3.2. İnovasyon

Latince innovare kelimesinden türetilmiş bir sözcük olan inovasyon, yeni veya farklı bir şey oluşturmak anlamında kullanılmaktadır. İnovasyon kavramına öncülük eden ve bunun teorisi üzerine yoğunlaşan iktisatçı Schumpeter (1934) iktisadi kalkınmanın inovasyonla gerçekleşebileceğini vurgulamıştır. Diğer bir ifadeyle eski teknolojilerin terk edildiği ve yeni teknolojilerin dâhil edildiği bir süreçle kalkınmanın sağlanabileceğini ifade etmiştir (Kasap ve Yıldırım, 2017, s.46).

İnovasyon, kalkınmanın önemli bir parçası olduğu için yerel halkın gerek toplumsal ve gerek ekonomik problemlerini çözmede önemli bir araçtır. İnovasyon, toplumun refahını yükseltmeyi amaçlayan ekonomik, çevresel, kültürel ve sosyal gibi tüm alanlardaki değişim süreci olarak ele alınabilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde inovasyon mezralar, köyler, kasabalar ve az nüfuslu alanlarda veya dağınık yerleşim yerlerinde daha da önemli hâle gelmektedir. Bu nedenle kırsal kalkınma stratejilerin başarılı olması bir anlamda faydalı inovasyonun kullanılmasına bağlıdır (Htpps1: s.3).

2.3.3. Katma Değer

Katma değer kısaca çıktı ile girdi arasındaki fark olarak açıklanmaktadır. Daha geniş bir ifadeyle bir ürünün satış fiyatı ile o ürünü oluşturmak için satın alınan şeylerin fiyatının düşürülmesi sonucu oluşan farktır. Katma değer yüksek olması milli gelirin de yüksek olması demektir. Bu nedenle ürünlerin katma değerinin yükseltilmesi ülkelerin kalkınması açısından önem arz etmektedir. Bunun için ise ürünlerin ham madde temininden tut üretimine veya nihai olarak o ürünlerin satışına kadar tüm aşamalarda milli katma değeri artırmak önemli bir konudur (Güneş vd., 2015, s.99-100).

Kırsal alanlarda yaşayan insanlar çoğunlukla tarım ve hayvancılık gibi sektörler ile geçimlerini sağlamaktadır. Bu sektörler ise genellikle katma değeri düşük sektörlerdir. Bunun yanında kırsal kesimlerde altyapı hizmetleri de genelde düşük kalmaktadır. Buna bağlı kırsalda

yaşayan insanlar hayatlarını devam ettirme konusunda birçok sıkıntı ile karşılaşabilmektedirler. Bu tür sebeplerden dolayı kırsal alanlarda iyileştirmeler yapılmalı, üretim ve kalite yükseltilmeli ve yeni iş alanları oluşturulmalıdır. Belki de en önemli bir husus, kırsalda oluşturulan katma değerden kırsal alanlarda yaşayan insanların daha çok faydalanması sağlanmalıdır. Buna bir örnek verilecekse, çiftçi ürettiği ürününü uzaktaki gıda işleme tesisine götürmek yerine, ürünü dönüştürüp satmak için yakın bir yere gerekli tesisi kendisi kurarsa veya bununla ilgili yatırım yaparsa kendi ürettiği yerel ürünün değerini artıracak ve böylece bu değerin kırsalda kalmasına olanak sunacaktır (Htpps1: s.4).

2.3.4. Erişilebilirlik

Ulaşım, coğrafya, şehir planlaması ve pazarlama gibi birçok disiplin açısından ele alınan erişilebilirlik bir çeşit refah göstergesidir. Bir yerde yaşayan insanların hizmet ve piyasalara ulaşma düzeyi o insanların refah düzeyinin bir belirtisidir. Bu nedenle gelişmiş toplumlarda erişilebilirlik bölgesel veya kentsel ölçekte bir hayat standardı geliştirme yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir. Örneğin AB ülkelerinde, bölgelerin ve kentlerin kalkınmasına yönelik politika tartışmalarında erişilebilirlik önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda AB'nin hazırladığı birçok raporda erişilebilirlik bölgesel dengesizliklerin giderilmesi veya gelişmemiş bölgelerin/kentlerin gelişmesi açısından kilit faktör olarak değerlendirilmektedir (Şimşek, 2015, s.38-41).

Erişilebilirlik, istihdam, sağlık, alışveriş ya da eğlence gibi faaliyetlere kolayca ulaşabilme olarak ele alınabilir. Ayrıca erişilebilirlik herhangi bir ürünün ve bununla ilgili şeylerin kullanıcı tarafından, hedeflenen noktaya ulaşılma kolaylığını yansıtmaktadır. Bu bağlamda bireylerin kendi ihtiyaçlarını yaşadığı yerlerde veya yaşam alanlarının yakınında temin edebilmesi erişilebilirlik açısından önem ihtiva etmektedir. Bir başka ifadeyle erişilebilirlik, insanların yaşadığı yerlerde fiziksel mekândaki tüm faaliyetlerden adil ve güvenli bir biçimde faydalanmasını göstermektedir. Bu nedenle, yaşam alanlarında erişilebilirliğin sağlanması adına yürütülecek tüm işlerde yaşam alanında bulunan herkesin dikkate alınması elzemdir (Tango ve Topçu, 2021, s.105-106).

Bu açıdan değerlendirildiğinde kırsal kalkınma politikalarının oluşturacağı yarar, kırsal alanda yaşayan ve bu politikalara ihtiyaç duyan, istekli ve gönüllü tüm bireylere ulaşması gerekmektedir. Aksi takdirde kırsaldaki kimilerine bu politikalardan yararlanma hakkı verilirken, benzer durumda olan diğer bireyleri bu haktan mahrum etmek kırsal kalkınma politikalarındaki adalet ilkesine zıt bir durumdur (Tolunay ve Akyol, 2006, s.125).

2.3.5. Girişimcilik

En genel ifadeyle girişimcilik bir fikir üretme, bu fikri uygulamaya koyarak bir mal ya da hizmete dönüştürme ve oluşan bu mal ya da hizmeti piyasaya sunma faaliyetlerini kapsayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda yeni fikirler üreten ve bunları uygulamaya koyarak değeri yaratan girişimciler, gerek farklı coğrafyalar ve gerekse farklı zamanlar bağlamında bir katalizör görevini üstlenmiş olurlar. Bununla birlikte girişimcilerin yer aldığı yerel, bölgesel, ulusal veya uluslararası ortamın tarihi, kültürel özellikleri, fırsatları ve riskleri de girişimciliğin varlığını, düzeyini ve gelişimini etkileyen unsurlardır. Bu bağlamda ele alındığında kırsal girişimcilik, içinde bulunulan coğrafyadan, tarihsel arka plandan, sosyal hayattan, geçim kaynakları ve mesleklerden de etkilenmekte ve ona göre şekillenebilmektedir. Yani kırsal girişimcilik, girişimciliğin yapıldığı alandan kaynaklanmaktadır. Kırsal kesimde yaşayanların istekli veya isteksiz bulundukları bölgeden çıkmamaları ve yaşadıkları bölgede alternatif gelir kaynakları aramaları onları girişimciliğe itebilmektedir. Bu ise kırsal alanda istihdama, gelir artışına ve üretim/hizmet kanalıyla orada yaşayanların yaşam standardının yükseltilmesine yol açmaktadır. Kısaca kırsalda yapılan girişimcilik faaliyetleri kırsal kalkınma açısından önemli bir rol üstlenmektedir (İrmiş vd., 2016, s.170-171).

Kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik politikalar ülkeden ülkeye değışse de kırsal girişimciliğin bu politikaların başarıya ulaşması açısından dinamik bir güç olduğu bilinmektedir. Nitekim yüksek ekonomik büyüme rakamlarına ve yüksek kalkınmışlık düzeylerine sahip bölgelerin/ülkelerin bu düzeylere ulaşmasında girişimcilik faaliyetlerinin oynadığı rol yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla kalkınmak isteyen bölgelerin/ülkelerin girişimcilik faaliyetlerine önem vermesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda kırsal kalkınmanın sağlanması için kırsal alanlarda yapılan girişimcilik faaliyetleri de son derece önemlidir. Çünkü bir anlamda kırsal girişimcilik, kırsal kesimde endüstriyel (sanayileşme) faaliyetleri başlatmaktır. Yani kırsal kesimlerde sanayileşmenin başlaması girişimciliğe bağlıdır. Kısaca bu husus, kırsal sanayileşme ile kırsal girişimciliğin birbiriyle ilişkili olduğunun belirtisidir (Yontar ve Söztutar, 2018, s.48).

Öte yandan teknolojik gelişmelere bakıldığında ise, teknolojik gelişmelerin girişimcilik faaliyetleri ile beraber hareket ettiği görülmektedir. Dolayısıyla girişimcinin yer aldığı bölge avantajlı veya daha üstün duruma gelmektedir. Bu avantaj ise bölgede yatırım ve iş gücünü artırmanın yanı sıra bölgenin kişi başına düşen milli gelirini de yükseltmektedir (Eren vd., 2012, s. 370).

2.3.6. Toplumsal Katılım

Katılımcılık, kalkınma politikalarının neticelerinden yararlanılacak olan halk ile kalkınma politikalarında karar alıcı konumunda olan politikacıların, bu politikaları formüle eden kalkınma planlayıcılarının ve uygulayan kamu ve özel kesimin aktif birlikteliğine işaret etmektedir. Katılımcılık, kalkınma hedefleri için halka sorumluluk verme ve onları harekete geçirme olarak da ele alınabilir. Kalkınmanın temeli insanları harekete geçirmeye dayanmaktadır. Bu nedenle insanların hayat kalitesinin ve hayat standardının iyileştirilmesi sürecine halkın katılımı da büyük önem arz etmektedir. Hatta kalkınma insanlar için değil, insanlarla beraber gerçekleştirildiğinde gerçek bir anlam taşıyacaktır. Bu bağlamda kırsal kalkınma politikalarında yerel halkın fikirlerine başvurmak ve uygulamaların tüm aşamalarında onların katılımını sağlamak zorunlu görülmektedir (Tolunay ve Korkmaz, 2003, s.194-199).

Ana hedefi insanların hayat standardını yükseltmek olan kırsal kalkınma çalışmalarının başarısı ancak insan kaynaklarının iyileştirilmesi ile mümkündür. Bu da katılımcı bir kırsal kalkınma yaklaşımını gerektirmektedir. Çünkü katılımcı bir kırsal kalkınma yaklaşımı, yerel halka gereksinimlerinin neler olduğunu, nerede, nasıl ve ne zaman kalkınma programlarını uygulayacaklarını belirleme fırsatını sunmaktadır. Kısacası kırsal kalkınma çabaları, halkın katılımı ve böylece tabandan gelecek faaliyetler sonucu başarılı olabilir (Htpps1: s.11).

2.3.7. Topluluk

Kırsal kalkınma politikalarının önemli bir özelliği/ilkesi de topluluklardır. Kırsalda karşılıklı çözümler bulmaya çalışıldığı, sosyal ve kültürel değerlerin paylaşıldığı ve bağların güçlendirildiği bir toplumun meydana getirilmesi kırsal kalkınma açısından önemli bir konudur. Diğer bir ifadeyle insanları ve toplulukları problemlerini ve gereksinimlerini gidermek üzere bir araya getirmek, iş başarma açısından önem ihtiva etmektedir. Esasında burada topluluklar, salt insanların bir araya gelmesi şeklinde değil, bundan öte bu toplulukların birbiriyle bir şeyler paylaşması olarak ele alınması gerekmektedir. Bu toplulukların ekonomik, sosyal ve kültürel şartlarını iyileştirmek için birlikte yaptıkları girişimler ve devletin de aynı konudaki girişimleriyle birleştirilmesi kalkınmaya büyük ölçüde katkı sunabilir (Htpps1: s.7-9). Örneğin kırsal kalkınma çabalarının belirli bir plan ve program dâhilinde yürütülmesi ve bu çabaların etkili olmasında üretici örgütleri ve kooperatifler kritik öneme sahiptir. Çünkü ortak bir hedef için bir araya gelen, dayanışma ruhu içinde ve gönüllü bir şekilde çalışan üretici örgütleri ve kooperatifler kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasında kilit rol üstlenirler (Özden ve Olgun, 2017, s.259-260).

2.3.8. Ortak Hareket Etme

Kalkınma girişimlerinin başarılı ve sürdürülebilir olması kamu kesimi, özel sektör ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların birçok alandaki sağlam iş birliğine ve eş güdüm içerisinde bulunmasıyla yakın ilişkilidir. Daha açık bir ifadeyle yerel veya kırsal kalkınmanın sağlanması ve sürdürülebilir olması kamu kesimi, özel sektör ve gönüllü örgütlerin, daha önce belirlenmiş ve tanımlanmış amaç ve politikaları gerçekleştirmek üzere planlama, yatırım ve tasarım gibi birçok aşamada iş birliği yapmalarına bağlı bir durumdur (Akçakaya, 2017, s.46).

Türkiye'nin On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) çerçevesinde hazırlanan Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda da ortak hareket etme durumu vurgulanmış ve hatta kırsal kalkınmanın tanımı bu ortaklık bağlamında yapılmıştır. Nitekim söz konusu raporda kırsal kalkınma; *“sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde kırsal ekonominin güçlendirilmesi için çiftçi örgütleri, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve yerel yönetimler gibi farklı kurumsal aktörlerin ortaklığının ve iş birliğinin oluşturulduğu (çok aktörlü) bir süreç olarak görülmelidir.”*(KKÖİKR, 2018, s.3) şeklinde tanımlanmış ve kırsal kalkınmanın gerçekleşmesi için kamu ve özel kesim ortaklığı ön plana çıkarılmıştır.

2.3.9. Sosyal İçerme

Kırsal alanlarda yoksulluğun artması, kır ve kent arasındaki kalkınmışlık farkının giderek artması beraberinde kırsal kalkınma politikaların çok sektörlü bağlamda değerlendirilmesini ve farklılaşmasını getirmiştir. Artık salt tarım sektörüne yönelik yatırımlar kırsal kalkınma açısından yeterli olamamış ve böylece ekonomik, sosyal, çevresel ve mekânsal politikaların da yer aldığı bütüncül bir yaklaşım ile mücadele edilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Aslında bu durum kırsal kalkınma politikalarında sosyal içerme gibi birçok konuyu gündeme getirmiştir (KKÖİKR,2018, s.8).

Sosyal içerme, hem yoksulluk riskine hem de toplumsal dışlanmaya maruz kalabileceklerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata tümüyle katılmaları ve bulundukları toplumda normal düzeydeki bir hayat standardından faydalanmaları için gerekli fırsat ve olanakların kazandırılması süreci olarak ele alınabilir. Yani işsizlik, eğitimsizlik, engellilik ve fakirlik gibi durumlar nedeniyle eğitim, sağlık ve kültürel faaliyetlerden ve karar alma süreçlerinden dışlanmama durumudur. Kırsal kalkınma açısından sosyal dışlanma riskinde olan insanların ekonomik ve sosyal yaşama aktif katılımlarının sağlanması ve hayat kalitelerinin artırılarak toplumsal bütünleşmenin sağlanması elzemdir. Bu insanların/grupların, ekonomik ve sosyal yaşamda bulunmalarının önündeki engelleri

hızlı bir şekilde yok edecek ve onları topluma kazandıracak politikaların uygulanması son derece önemli bir konudur (Htpps1: s.9).

2.4. Kırsal Kalkınmada Sektörlerin Önemi

Kırsal alanlarda tarımsal faaliyetlerin çok olması sebebi ile kırsal kalkınma çabaları deyince çoğu zaman tarımsal kalkınma çabaları akla gelmektedir. Kırsal kalkınma ve tarımsal kalkınma arasındaki bu yakın ilişki zaman zaman politika belgelerinde bile kendini göstermiş ve bu iki alan arasındaki fark ehemmiyetsiz görülmüştür. Ancak günümüzde artık salt tarımsal kalkınmanın kırsal kalkınmayı sağlayacağı fikri önemini yitirmiştir. Yani sadece tarımsal kalkınma ile kırsal kalkınmanın sağlanacağı fikri yeterli görülmemiş ve dünyadaki kırsal kalkınma politikaları da değişerek artık *“kırsal toplumun refahı için tarım ve tarım dışı sektörleri içeren fonksiyonel ve entegre yaklaşıma sahip politikalar”* şekline bürünmüştür. Diğer bir ifadeyle artık kırsal kalkınma politikalarının başarılı olması için kırsaldaki ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesinin gerekliliği ve salt tarım sektörü değil aynı zamanda tarım dışı sektörlerin de desteklenmesinin önemi ortaya çıkmıştır (KKÖİKR, 2018, s.104).

Kırsal kalkınmayı gerçekleştirmek için birçok konuya odaklanmak gerekmektedir. Kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde sektörel olarak; tarım, ormancılık, sanayi ve turizm gibi sektörler önemli iken, sosyal açıdan beslenme, hayat standardı, sağlık, eğitim, kadın ve erkeğin sosyal konumu gibi konular önem arz etmektedir. Ekonomik açıdan gelir, üretim, istihdam, finansal durum, girdi kullanımı, pazarlama ve teknoloji gibi konular ön plana çıkarken, siyasal açıdan gelir dağılımındaki adalet, liderlik, toplumsal hayat ve üretim faktörleri üzerinde kontrol gibi konular ön plana çıkmaktadır. Çevre açısından ise su ve hava kirliliği, ormansızlaşma, erozyon, çevre duyarlılığı ve eğitimi gibi konular son derece önemlidir (Tolunay ve Korkmaz, 2003, s.6-7).

Kırsal kalkınmanın çok boyutlu olarak ele alınması gereksinimi OECD (2006) tarafından yayımlanan *“Kırsal Politikayı Yeniden Keşfetmek”* isimli raporda da belirtilmiştir. Bu raporda Tablo 2.2’de de görüldüğü üzere eski ve yeni kırsal kalkınma yaklaşımı karşılaştırılmış ve böylece iki yaklaşım arasındaki fark ortaya konulmuştur. Buna göre birçok OECD ülkesinin çok sektörlü kırsal kalkınma yaklaşımından yararlandığı vurgulanmıştır. Eski yaklaşımda sektörel bazda tarım sektörü ön planda tutulurken yeni yaklaşımda bu sektörlerin çeşitlendirilmesi ve bu bağlamda turizm, imalat sanayi, bilgi ve iletişim teknolojileri sanayisi gibi sektörler de ön plana çıkmıştır (OECD, 2006, s.4)

Tablo 2. 2. Kırsal kalkınma yaklaşımındaki değişim

	Eski yaklaşım	Yeni yaklaşım
Amaçlar	Eşitliği sağlamak, çiftlik gelirlerini ve rekabet edebilirliğini yükseltmek	Kırsal alanların rekabet edebilirliği yükseltmek, yerel varlıkları değerlendirmek, kullanılmayan kaynaklara odaklanarak kullanmasını sağlamak
Kilit hedef sektör	Tarım	Turizm, imalat sanayi, bilgi ve iletişim teknolojileri sanayisi vb. sektörler ile kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi.
Temel araçlar	Sübvansiyonlar	Yatırımlar
Kilit aktörler	Merkezi/ulusal yönetimler/aktörler ve çiftçiler	Uluslar üstü, Ulusal/Merkezi, bölgesel ve yerel aktörler olmak üzere tüm düzeydeki yönetimler/aktörler ve kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları gibi çeşitli paydaşlar.

Kaynak: (OECD, 2006, s.4)

Görüldüğü üzere kırsal kalkınma artık çok sektörlü olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle kırsal kalkınmada ön plana çıkan sanayi, turizm, bilgi ve iletişim, tarım ve hayvancılık sektörleri gibi bazı sektörler aşağıda daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2.4.1. Kırsal sanayi sektörü

Kırsal sanayileşme, kent ve kırsal nüfus arasındaki gerek kültürel gerekse sosyoekonomik farklılıkları azaltmak ve kırdan kentlere plansız göçü önlemek için kırsal nüfusun bulunduğu alanda veya yaşadığı yerlere yakın alanlarda gerçekleşen tüm tarım dışı veya tarımsal üretim ve hizmetler şeklinde ele alınabilir. Bu bağlamda kırsal sanayinin temel amacı, kırsal kalkınma çabalarını sürdürülebilir kılmak ve böylece kır ve kent arasındaki ekonomik ve sosyal entegrasyonu sağlamaktır. Bunun yanı sıra kırsal alandaki sanayileşme, kırsaldaki hanehalkının gelirini artırmak, sanayi üretimi kanalıyla modernleşmeyi sağlamak ve toplumun refah düzeyini yükseltmek gibi amaçları da taşımaktadır (Gülçubuk ve Erel, 1996: s.265-266).

Diğer bir kaynakta kırsal sanayi gerek tarım ürünlerinin ve gerekse tarım dışı ürünlerin işlenmesi için kırsalda kurulan işletmeler şeklinde tanımlanmıştır. Bu işletmeler yerel veya kırsal kalkınma açısından yerel kaynakları kullanmak suretiyle; tarımsal üretimin artırılmasında ve kırsaldaki iş gücü niteliği ile istihdamı artırarak kırsaldaki göçün önlenmesinde etkili olabilmektedir. Kırsaldaki işletmeler, tarım ve sanayinin bütünleşmesini güçlendirerek tarımsal malların katma değerinin yükseltilmesinde ve kırsaldaki üretim ile pazarlamayı sürdürülebilir kılmada da önemli rol bir üstlenerek bölgesel rekabetin geliştirilmesini sağlamaktadır (Akdoğan ve Gülçubuk, 2022,s.58) .

Kırsal sanayinin en önemli etkisi iç göçü ve şehirleşmeyi yavaşlatmasıdır. Bunun yanı sıra aşağıdaki hususlarda da önemli katkılar sunabilmektedir (Yılmaz, 1993: s.309-310).

- Kırsal kesimde istihdamı artırmakta ve altyapısı yetersiz olan büyük şehirlere göçü engellemektedir. Böylece kontrolsüz nüfus patlamalarının önüne geçmektedir.
- Gelir dağılımı adaletinde etkili olabilmektedir. Kırsal kesimde de zenginliğin ve orta sınıfın oluşmasına katkı sunabilmektedir.
- Ülke kalkınmasında bölgesel dengeyi korumada etkili olmaktadır.
- Kırsal sanayi işletmeleri büyük sanayi kuruluşlarına gerektiğinde destek sunabilmektedirler. Özellikle büyük sanayinin pazar kısıtlıklarının arttığı ve talebin azaldığı ekonomik kriz dönemlerinde önemli görevler üstlenmektedir.
- Kırsal sanayi işletmeleri, bölgedeki geleneksel el sanatlarının geliştirilmesinde ve modernize edilmesinde etkili olmaktadır.
- Kırsal sanayi işletmeleri özelde kırsal girişimciliği genelde ise ülke girişimciliğini özendirmekte ve artırmaktadır.
- Kırsal sanayi, siyasi istikrarın ve demokrasinin gelişmesine katkı sunabilmektedir.

2.4.2. Kırsal turizm sektörü

Kırsal turizm, kırsal alanlara ve doğal kaynaklara yönelik bir turizm çeşididir. Kırsal turizm doğanın korunması, turizm faaliyetlerini sürdürülebilir kılması, bölge ekonomisini iyileştirmesi ve kırsal alanlara istihdam sağlaması açısından önem arz etmektedir (Ongun ve Gövdere, 2015, s.46)

Günümüzde yaşanan hızlı değişimler, turizm sektöründeki yeni arayışlar, turistik taleplerdeki değişimler, yerel kültürlerin veya yerlerin görülmesine duyulan ilgi gibi nedenler kırsal turizmin önemini daha da artırmıştır. Kırsal turizmin geliştirilmesi ve bunun sürdürülebilir kılınması tarımsal ürün ve kazançlarını artırmakta, tarımsal çevreyi iyileştirmekte ve sağlıklı bir şehir kültürünü oluşturmaktadır. Kırsal veya tarım turizmi bölgesel kalkınmayı hızlandırmakta, bölge ekonomisini canlandırmakta, sosyal yapıyı zamanla değiştirmektedir. Öte yandan kırsal turizm salt fiziksel aktivitelere yönelik olmayıp, aynı zamanda çevrenin iyileştirilmesi ve yaylaların güzelleştirilmesi gibi amaçları da barındırmaktadır (İlban vd., 2018, s.449).

Kırsal turizm, kırsal ve bölgesel kalkınma açısından bir çekim unsuru olarak önemli bir işleve sahiptir. Kırsal turizm bir taraftan yenilik arayan turistlere çeşitli fırsatlar sunmakta diğer taraftan da kırsal yörelerin ekonomik, sosyokültürel ve çevresel kalkınmasına da katkıda

bulunmaktadır. Kırsal turizm, yerel ekonomileri canlandırmak, yerel iş fırsatları oluşturmak ve yerel toplulukların hayat standartlarını artırmak açısından büyük önem arz etmektedir. Kırsal turizm kırsal alanların yanında bir bütün olarak değerlendirildiğinde ülke ekonomisine de katkı sağlamaktadır. Zira bu turizm, kırsal alanlara gelir ve döviz getirmenin yanı sıra bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırma, özellikle gelişmekte olan ülkelerde işsizliği azaltma, ticareti artırma ve tarım ile ulaşım gibi diğer sektörler üzerinde olumlu etkide bulunma potansiyeline sahiptir (Aslan, 2017, s. 23-24).

Kısaca kırsal alanların turizm yoluyla kalkınması yönündeki bekleyiş kırsal turizme olan ilgiyi giderek yükseltmektedir. Zira bu alanları ekonomik olarak çeşitlendirmenin en temel yollarından biri de kırsal turizmin sağlanması ve geliştirilmesidir. Bu nedenle özellikle son yıllarda kalkınma plan ve programlarında kırsal turizmin geliştirilmesi üzerinde çok durulmakta ve bunun için mali kaynak ayrılmaktadır (Vural,2019. s.383-384).

2.4.3. Kırsal bilişim ve iletişim teknolojileri sektörü

Günümüzde hızlı bir şekilde yaşanan küreselleşme süreci ve teknolojinin giderek gelişmesi beraberinde kırsal kalkınma kavramını da değiştirmiştir. Küreselleşen dünyayı takip edebilmek, kırsal alanları akıllı ve rekabetçi kılmak ve sosyoekonomik gelişmeyi sağlamak için bilgi ve iletişim teknolojileri büyük önem taşımaktadır. Bu teknolojiler, kırsalda tarım, sağlık ve eğitim alanlarının gelişimi için yeni strateji ve uygulamaları üretmektedir. Bu nedenle kırsal alanlarda bu teknolojilerin kullanımı elzem görülmektedir. Kırsal kalkınma, yalnızca ekonomik gelişmeyi değil aynı zamanda cehaleti, yoksulluğu ve fırsat eşitsizliğini bitirmeye yönelik toplumsal gelişmeyi de kapsamaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri kırsal ve kentsel alanlarda yoksullukla mücadelede önemli bir rol üstlenmektedir. Öyle ki kırsal alanlardaki ekonomik büyümenin tamamen bu teknolojilere bağlı olduğu belirtilmektedir. Kırsal kesimdeki insanlar ve çiftçiler teknolojinin kullanımı sayesinde daha fazla bilgiye sahip olmaktadır. Bu durum verimliliği artırarak ekonomik büyümeyi ve kırsal kalkınmayı hızlandırmaktadır. Dolayısıyla kırsal alanlarda bu teknolojilerin daha fazla kullanılması için stratejiler oluşturulmalıdır (Öztaş-Karlı, 2021, s.449-495).

Bilgi ve iletişim teknolojileri kullanmanın temel hedefi ekonomide katma değer oluşturarak verimliliği, üretkenliği, katılımı ve şeffaflığı sağlamaktır. Ancak bunun gerçekleşmesi bu teknolojilerin toplumun tümü tarafından kullanılmasına bağlıdır. Bu teknolojilerin kırsalda yaşayan insanların günlük yaşamlarında ve ekonomik faaliyetlerinde kullanılması, sosyoekonomik

kalkınmaya, refahın yükselmesine, bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasına ve ulusal kalkınmaya pozitif etkide bulunacaktır (Aşık, 2009, s.2)

2.4.4. Tarım sektörü

Kırsal ekonominin sektörel çeşitlenme kanalıyla iyileşmesi kırsaldaki tarım sektörünün potansiyeline ve gelişmesine bağlı bir durumdur. Çünkü tarımsal gelirin yüksek olduğu alanlarda işletmelerin gelir sağlayıcı alternatif ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi daha kolay olmaktadır. (KKÖİKR, 2018, s.104). Ülke ve bölge ekonomilerinin temel sektörlerinden biri olan tarım; ülke nüfusuna temel besin ürünlerinin sağlaması, ulusal gelire ve istihdama katkı sunması, sanayi sektörüne gerekli ham madde ve sermayeyi sunması açısından son derece önemlidir. Keza ülkelerin ihracatına direkt ve dolaylı olarak etkide bulunması ve çevre dengesi ile biyolojik çeşitliliğe katkıda bulunması gibi nedenler de tarım sektörünü önemli ve vazgeçilmez kılmaktadır. Dolayısıyla bu sektör ekonomik, sosyal ve çevresel yönleri ile toplumun tümünü ilgilendiren bir sektör niteliğindedir (Doğan vd., 2015, s.30). Bir başka anlatımla bu sektör, insanların yaşamlarını devam ettirmeleri için büyük bir öneme sahiptir. Zira insanoğlunun yaşamı için gerekli olan besinler ve kullanılan ham maddelerin çoğunu bu sektör sağlamaktadır. Hatta bu anlamda ikamesi olmayan bir sektördür (Şaşmaz ve Özel, 2019, s.51).

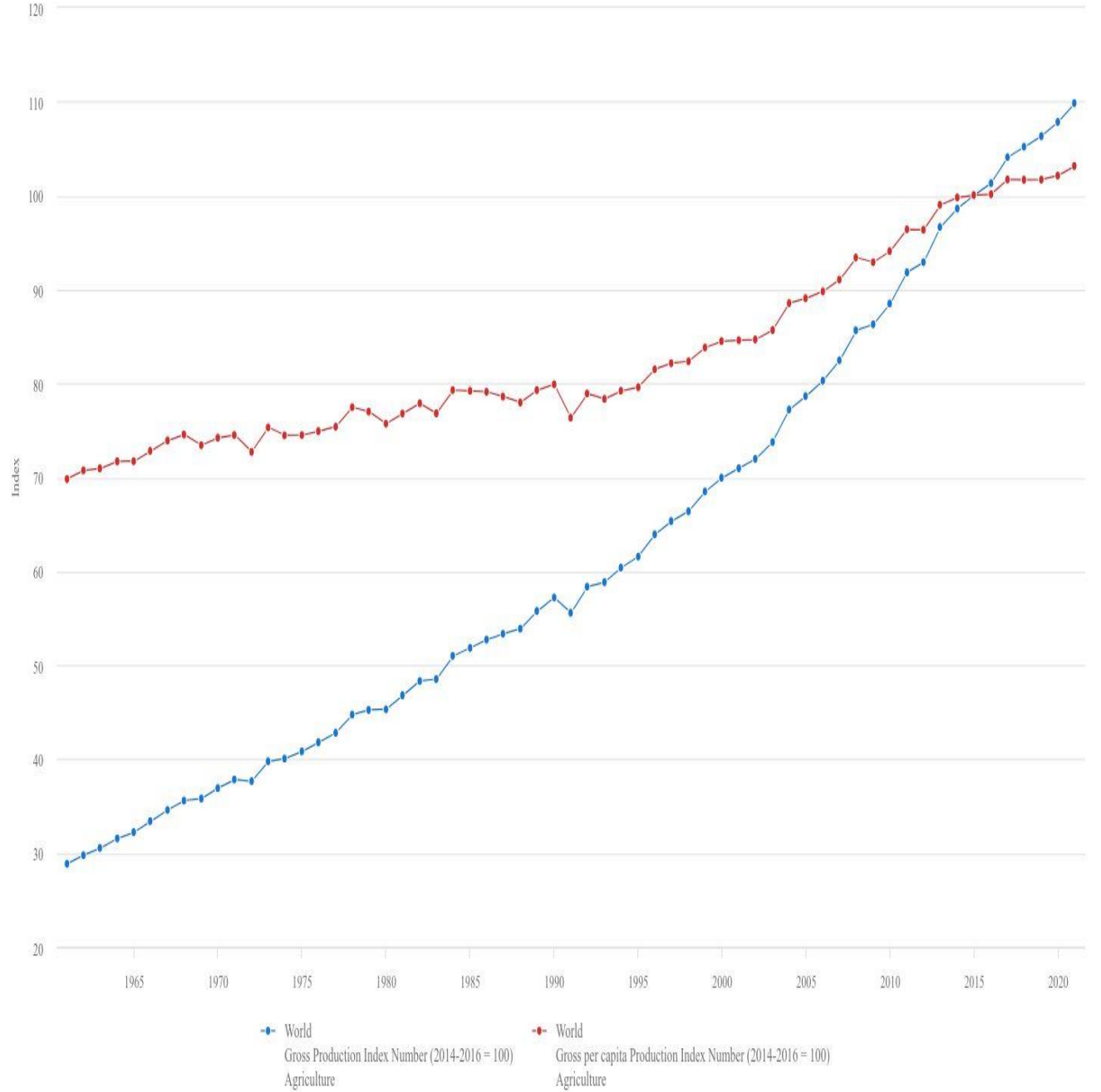
Tarım eskiden olduğu gibi günümüzde de her ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Ülkelerin sosyoekonomik kalkınmışlığı açısından gelecekte de bu rolü üstleneceği öngörülmektedir (Doğan vd., 2015, s.30). Dolayısıyla, toprak ve tarıma sahip çıkan ve bunu sürdürülebilir kılan ülkeler geleceğini güvence altına alacaktır. Çünkü tarımı ve çiftçilik mesleğini önemseyen ülkeler hem gıda güvencesi açısından hem de toprak ve su kaynaklarının ve biyolojik çeşitliğin korunması bakımından gelecekte daha güven içinde olacaktır. Öte yandan kırsaldaki insanların ekonomisi büyük çoğunlukla tarımsal faaliyetlere bağlı olduğu için tarım sektörü kırsal hayatın temelini oluşturmaktadır. Yani kırsal kesimin ekonomisi aile çiftçiliğine veya tarımsal işletmelere bağlıdır. Kaldı ki günümüzde yaşanan iklim değişikliği krizinde özellikle gıda güvenliği açısından bu işletmeler daha da önemli hâle gelmiştir. Bu sebeple kırsal kalkınma veya tarım politikalarında aile veya tarımsal işletmelerin sürdürülebilirliğini sağlayacak stratejilerin oluşturması gerekmektedir (KKÖİKR, 2018, s.86-93).

Çalışmanın ana konularından biri tarım sektörü olduğu için aşağıda genelden özele gidilerek Dünya’da tarım sektörü, Türkiye’de tarım sektörü ve Batman’da tarım sektörü alt başlıkları ile bu sektördeki gelişmeler kısaca ele alınacaktır.

2.4.4.1.Dünyada tarım sektörü

Dünya ekonomisinde tarım sektörü kritik bir öneme sahiptir. Özellikle günümüzde gündemde olan iklim değişikliği, küresel ısınma, arz ve talep dengesizlikleri sektörün önemini daha da artırmaktadır. Kaldı ki tüm dünyayı etkileyen COVID-19 salgını tarımın ne kadar önemli bir sektör olduğunu tüm dünya ülkelerine bir daha göstermiştir. Zira bu dönemde yaşanan arz ve talep dengesizlikleri, fiyatlardaki hızlı yükselişler ve gıdadaki üretim ve tedarik sorunu gibi problemler tarım sektörünü tekrar dünya ülkelerinin gündemine getirmiştir (Yaman vd., 2021, s.124).

2023 yılında FAO ve diğer bazı uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan bir raporda COVID-19 salgınından sonra küresel açlık sorununun daha da büyüdüğü ve 2022 yılında 122 milyondan daha fazla insanın açlık tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı belirtilmiştir. Raporda COVID-19 salgını ve Ukrayna’da yaşanan savaş gibi olaylardan kaynaklı açlık tehlikesinin yanı sıra bu olaylardan kaynaklanmayan açlık tehlikesinin de çok fazla olduğu vurgulanmaktadır. Daha kötüsü 2030 yılına gelindiğinde yaklaşık 600 milyon kişinin açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalacağı tahmin edilmiştir. Ayrıca raporda dünyadaki kentleşme durumuna da vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda kent nüfusunun giderek yükseldiğine dikkat çekilerek 2050 yılına gelindiğinde on kişiden yedisinin kentlerde yaşayacağı öngörülmüştür. Dolayısıyla raporda dünyadaki açlık tehlikesi, yetersiz beslenme ve gıda güvensizliği ile ilintili yeni yaklaşımlara ihtiyaç olduğunun altı çizilmiştir (Https2). Özetle rapordan kırsal nüfusun azaldığı ve dolayısıyla tarımsal mallara ve gıdaya erişimin giderek zorlanacağı anlaşılmaktadır. Nitekim bu durumu FAO’dan alınan Grafik 1’den de görmek mümkündür. Grafikte 1960’lardan bu yana tarımsal üretim ve kişi başına düşen tarımsal üretimin genel olarak arttığı gözlenmektedir. Dünya nüfusundaki artış göz önünde bulundurulduğunda bu durumun normal olduğu söylenebilir. Ancak Grafikte dikkati çeken husus son yıllarda kişi başına düşen tarımsal üretimin genel tarımsal üretimin altında kalmasıdır ki bu durum tarımsal üretimin yeterli olmadığı şeklinde değerlendirilebilir.

Source: FAOSTAT (February 8, 2024)

Kaynak: [Https3](https://3)

Grafik 2. 1. Dünyada tarımsal üretim ve kişi başına düşen tarımsal üretim

Öte yandan Dünya Bankası verilerinden hareketle hazırlanan Tablo 2.3'e göre tarımsal arazinin toplam arazi içindeki payı 1990'lara kadar genel anlamda artış göstermiş ancak 1990'lı yılların başından sonra tekrar dönüş trendine girmiştir. Keza aynı şey km² cinsindeki tarım arazileri verisinde de geçerlidir. Diğer bir ifadeyle tarımsal arazilerde başta artış görülmüşse de 1990'lı yıllardan sonra bu artışın durduğu hatta son yıllarda düşme trendine girdiği gözlenmektedir. Bu

verilerden hareketle şehirleşmenin arttığı dolayısıyla da tarımsal arazilerin giderek azaldığı değerlendirilebilir. Ayrıca bu durum, dünya nüfusundaki artışlar dikkate alındığında gelecekte tarımsal üretimin dünyaya yetmeyeceği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 2. 3.Dünyadaki tarımsal arazi

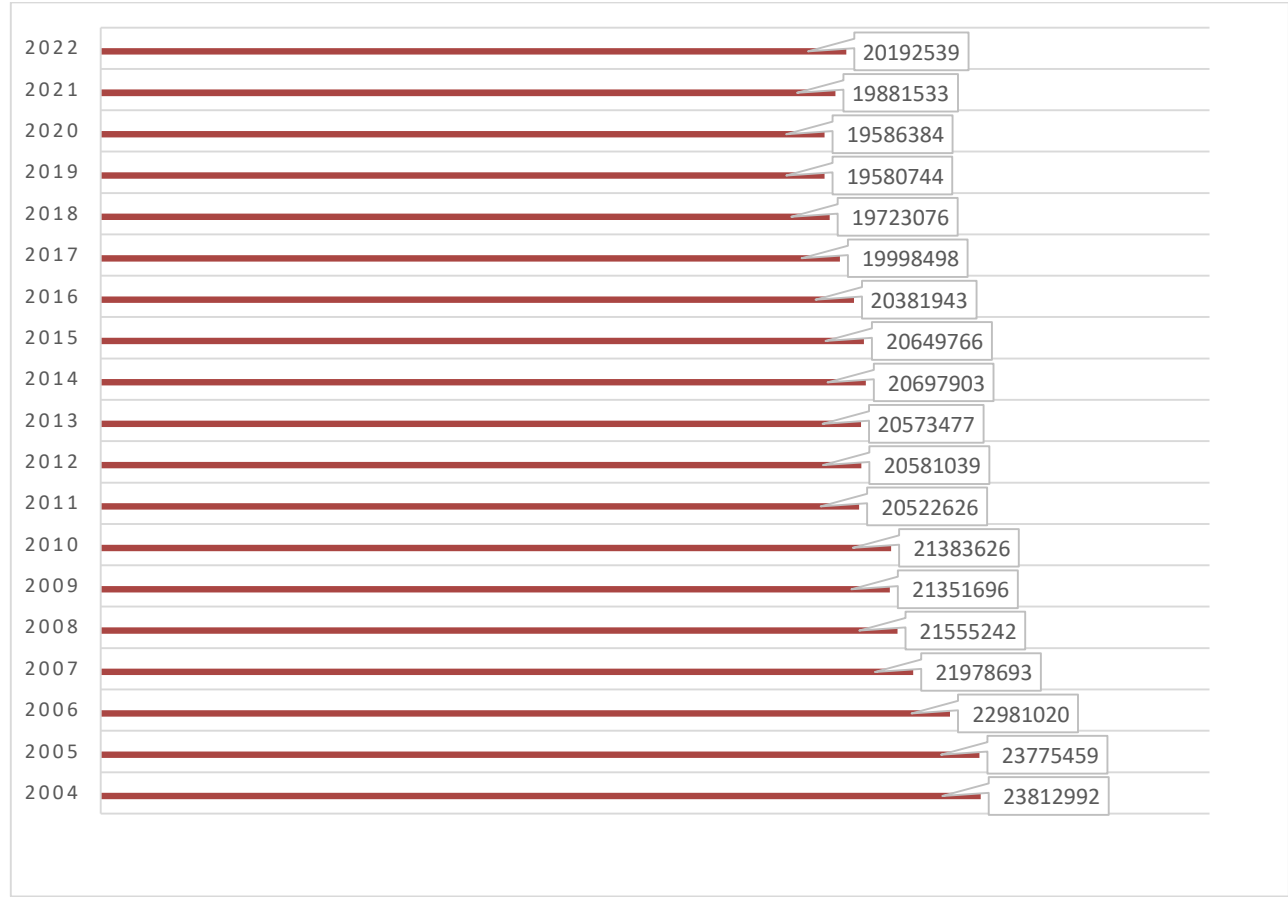
Yıl	Toplam Arazi İçindeki Pay (%)	Tarım Arazisi (km ²)	Yıl	Toplam Arazi İçindeki Pay (%)	Tarım Arazisi (km ²)
1961	35,8793167	44740145,07	1992	37,11346504	48120858,45
1962	35,95247026	44818973,04	1993	37,00124251	47953564,98
1963	36,03538341	44907832,7	1994	37,17622275	48175796,63
1964	36,11704283	44995668,52	1995	37,16720184	48163053,69
1965	36,21394093	45099992,53	1996	37,22874218	48242599,31
1966	36,29432091	45186526,78	1997	37,36490696	48444843,11
1967	36,38905084	45288575,66	1998	37,47590814	48578918,78
1968	36,70157933	45625099,83	1999	37,49655141	48608222,55
1969	36,7427536	45669553,81	2000	37,52018411	48658072,78
1970	36,65037158	45570056,31	2001	37,53586019	48677940,2
1971	36,79779369	45728753,69	2002	37,47500405	48598261,63
1972	36,93124131	45872357,52	2003	37,33186008	48415445,12
1973	37,02464518	45973075,85	2004	36,97053504	48001414,02
1974	37,1467858	46104824,38	2005	37,02644679	48074962,23
1975	37,24238853	46207496,3	2006	37,03744216	48085665,29
1976	37,24294554	46207917,98	2007	36,97291801	48001809,21
1977	37,28966253	46258052,26	2008	36,85593543	47844078,35
1978	37,45449902	46435655,83	2009	36,81078171	47784888,6
1979	37,53241666	46518685,87	2010	36,80543401	47778821,44
1980	37,6542714	46647637,77	2011	36,94991875	47966561,71
1981	37,70388827	46700993,55	2012	36,867753	47905619,06
1982	37,82520672	46832276,1	2013	36,79023248	47804237,49
1983	37,89313472	46905386,9	2014	36,78905099	47802474,4
1984	38,13891725	47169477,31	2015	36,62049552	47584789,34
1985	38,40178883	47452457,94	2016	36,58701415	47544868,22
1986	38,38763151	47437189,67	2017	36,83400084	47863143,92
1987	38,55244453	47614556,19	2018	36,73845807	47739251,72
1988	38,71116564	47785436,56	2019	36,76264776	47770375,25
1989	38,81610747	47897769,08	2020	36,73092029	47727706,14
1990	38,92994784	48020138,01	2021	36,8416655	47812049,11
1991	38,97328952	48066930,68			

Kaynak: Https4

2.4.4.2.Türkiye’de tarım sektörü

Türkiye’nin tarım sektörüne ilişkin bazı verileri dünya tarım sektöründeki veriler ile paralellik göstermektedir. Zira TÜİK verilerinden hareketle hazırlanan Grafik 2.2’de görüldüğü üzere Türkiye’de işlenen tarım alanları son yıllarda azalmıştır. 2004 yılında işlenen tarım alanı

23.812.992 hektar iken, 2022 yılında işlenen tarım alanı 20.192.539 hektara düşmüştür. İşlenen tarımsal arazilerin azalmasında tarım arazilerin imara açılması ve sanayi bölgesi olarak kullanılmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü kırsal nüfusun azalması ve kentsel nüfusun artması tarımsal arazilerin azalmasında etkili olabilmektedir. Nitekim Eğilmez (2024) Türkiye'nin 2023 yılındaki nüfus verilerini değerlendirirken bu hususun altını çizmiştir. Eğilmez, Türkiye'deki toplam nüfusun %93'ü il ve ilçelerde buna karşın sadece %7'sinin belde ve köylerde yaşaması nüfusun %93'ünün kentlerde, %7'sinin kırsal kesimde yaşadığı anlamına geldiğini vurgulayarak Türkiye'deki tarımsal üretimin gelecekte daha problemlili olacağını belirtmiştir (Eğilmez, 2024).

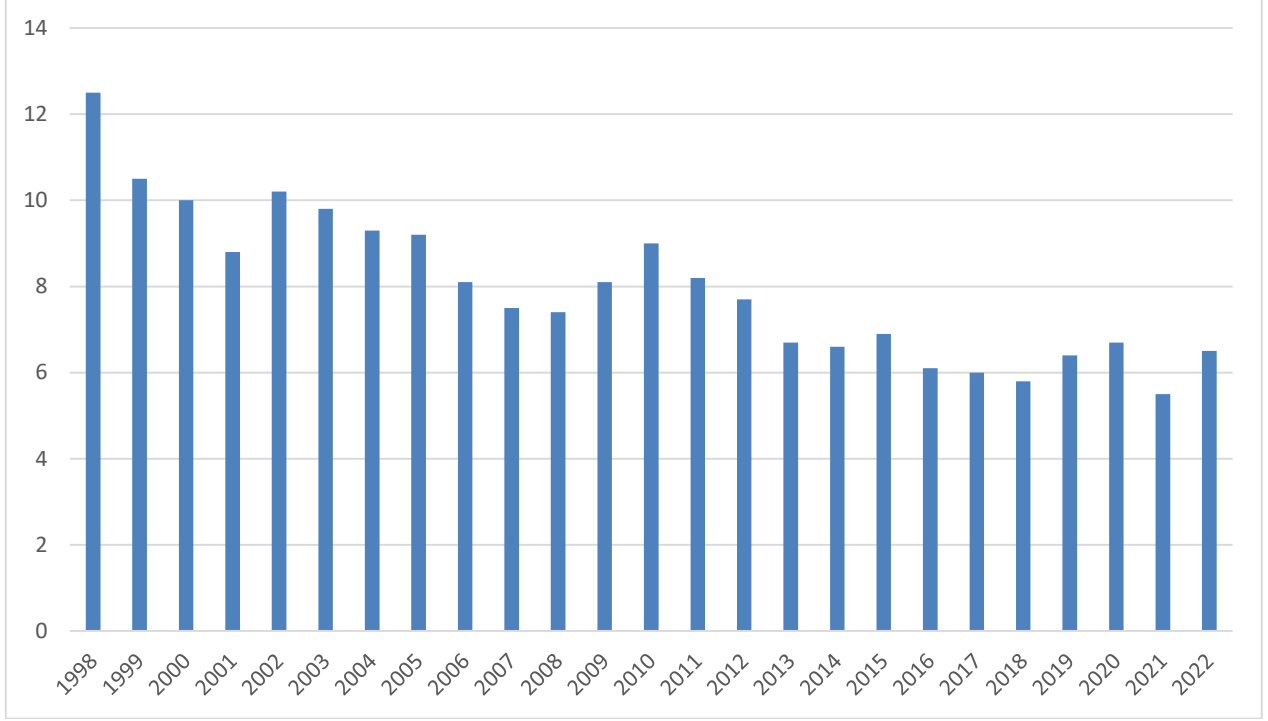

Kaynak: <https://5>

Grafik 2. 2. Türkiye'de işlenen tarım alanı (hektar)

Öte yandan tarım sektörünün gayrisafi yurt içi hâsıla (GSYH) içindeki payı yıllar içinde azalmıştır. Grafik 2.3'te görüldüğü gibi sektörün 1998 yılında GSYH'den aldığı pay %12,5 iken, 2022 yılına gelindiğinde GSYH'den aldığı pay %6,5 olmuştur (<https://6>). Ancak yıllar itibariyle tarım sektörünün GSYH içindeki payı azalmışsa da 2022 yılında 30,8 milyon olan toplam istihdamın %15,8'si bu sektörde oluşmuştur. Bu durum sektörün Türkiye ekonomisi için stratejik

önemini koruduğunu göstermektedir(Https7). Diğer bir deyişle sektör, Türkiye'nin GSYH içindeki görelî payı her geçen yıl azalmakla birlikte istihdam, sanayiye sağladığı girdiler, dış ticarete katkısı gibi nedenlerden dolayı Türkiye ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Hatta ekonomik sistemler için vazgeçilmez bir sektördür (Doğan vd. 2015, s.33-34).

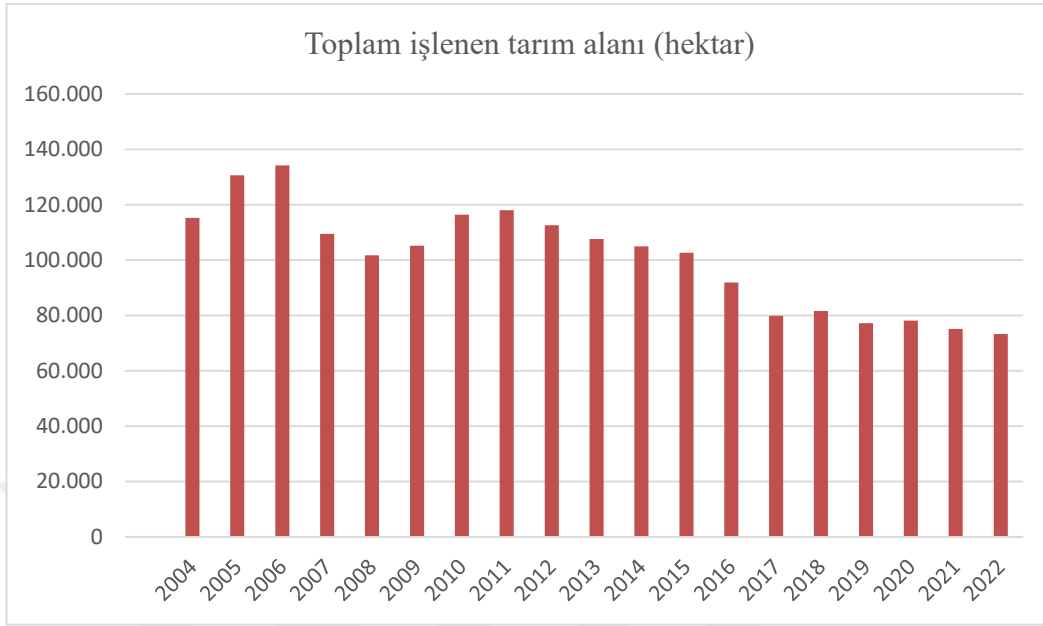

Kaynak: Htpps6

Grafik 2. 3. Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün GSYH'deki Payı

2.4.4.3. Batman'da tarım sektörü

Genel anlamda Batman, üretimi tarım ve hayvancılığa bağlı olan kırsal özeliği yüksek, yeterli düzeyde sanayileşmemiş geleneksel ekonominin hâkim olduğu bir ildir. İlin yüzölçümü 470.600 hektar olup ilin tarım arazisi toplamı, 156.980 (%33,36) hektardır. Geri kalan yüzölçümün %8,63'ü mera, %14,68'i orman ve %43,34'ü tarıma elverişli olmayan arazilerdir (Htpps8). Fakat her ne kadar Batman tarım sektörüyle anılan bir il olsa da ildeki işlenen tarım alanı son yıllarda ciddi bir şekilde azalmıştır. Grafik 2.4'te sunulduğu üzere Batman'ın 2004 yılında işlenen tarım alanı 115.263 hektar iken yıllar bazındaki dalgalanmalar sonucunda 2022 yılında 73.265 hektara kadar düşmüştür (Htpps9).

Kaynak: [Https9](https://9)

Grafik 2. 4.Batman’da işlenen tarım alanı

Benzer durum ilin tahıl ve diğer bitkisel ürünlerin üretim miktarında da görülmektedir. Çünkü Tablo 2.4’te görüldüğü üzere 2007 yılında 365.937 ton olan üretim miktarı yıllar bazındaki dalgalanmalar ile birlikte 2022 yılına gelindiğinde 276.357 tona kadar düşmüştür. Oysa Batman’ın nüfusu aynı yıllar aralığında sürekli artış göstererek 634.491 olmuştur. Bu durum Batman ilinin tahıl ve diğer bitkisel ürünlerin üretiminde nüfusa göre yeterli olmadığı şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 2. 4. Batman için tahıl üretimi ve nüfus verileri

Yıl	Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretim Miktarları (ton)	Toplam Nüfus
2007	365.937	472.487
2008	95.587	485.616
2009	258.189	497.998
2010	334.922	510.200
2011	327.819	524.499
2012	304.823	534.205
2013	390.358	547.581
2014	379.668	557.593
2015	331.729	566.633
2016	309.829	576.899
2017	270.595	585.252
2018	294.819	599.103
2019	266.454	608.659
2020	300.503	620.278
2021	232.314	626.319
2022	276.357	634.491

Kaynak: [Https9](https://9)

2.4.5. Hayvancılık Sektörü

Ekonominin ayrılmaz bir parçası olan hayvancılık sektörü, hangi gelişmişlik düzeyinde olursa olsun, tüm devletler için büyük önem taşımaktadır (Saçlı, 2007, s.1). Çünkü günümüzde en önemli problemlerden biri, dünya nüfusu artmaya devam ederken buna karşın doğal kaynakların giderek tükenmesidir. Nitekim dünya nüfusunun 2050 yılına gelindiğinde 9 milyarı geçeceği tahmin edilmekte ve dolayısıyla gıda talebinin %70, hayvansal ürün talebinin ise iki kat artacağı öngörülmektedir. Bu durum genelde insanların beslenmeleri için tüketilen kaynakların özelde ise hayvansal ürünlerin daha etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını gerektirmektedir. Diğer bir ifadeyle söz konusu durum, hem hayvansal üretimin artırılması hem de bu üretime bağlı olarak verimliliğin artırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır (İşler ve Ünlü-Ören, 2021, s.73).

İnsanların doğru ve yeterli beslenmesi değişen ve gelişen dünyamızdaki en önemli konulardan biridir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, hayvansal gıdalar barındırdıkları biyolojik nitelikleri nedeniyle beslenme açısından vazgeçilmezdir. Söz gelimi insanların büyümesi, gelişmesi ve sağlığı için önemli olan sekiz tane aminoasit, yalnızca hayvansal kökenli proteinlerde yeterli düzeyde mevcuttur. İnsanların dengeli ve yeterli beslenmesinde etkili olmanın yanı sıra sektör, ülkeler için ekonomik ve toplumsal işlevler de üstlenmektedir. Zira sektör, hem ülkelerin milli gelirini ve istihdamını ve artırmakta hem de ilaç, et, süt, tekstil ve deri endüstrileri gibi önemli sektörlerle ham madde sağlamaktadır. Ülkelere ihracat kanalıyla döviz gelirini sağlayan sektör, aynı zamanda kalkınmaya katkı sunmaktadır (TİGEM, 2022, s. 4)

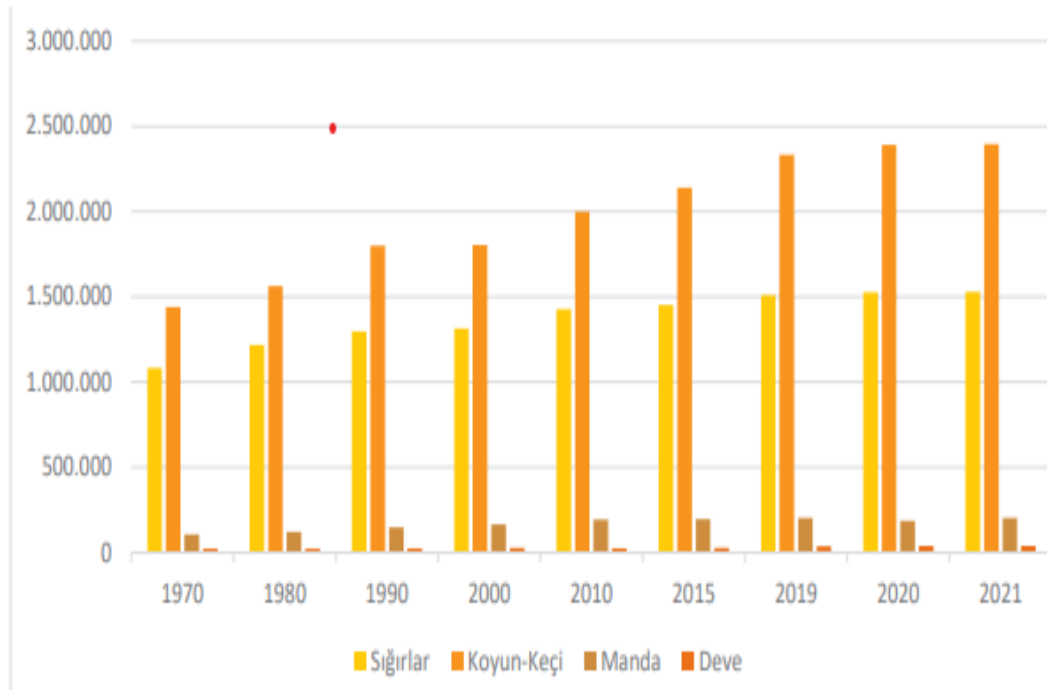
Çalışmanın temel konularından biri de hayvancılık sektörü olduğu için tarım sektöründe olduğu gibi burada da genelden özele gidilerek Dünya’da hayvancılık sektörü, Türkiye’de hayvancılık sektörü ve Batman’da hayvancılık sektörü alt başlıkları ile sektördeki gelişmelere kısaca değinilecektir.

2.4.5.1. Dünyada Hayvancılık Sektörü

Hayvancılık sektörü, ilk çağlardan beri ve özellikle göçebelik zamanlarında insanların en temel ekonomik uğraşısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Eskiden olduğu gibi günümüzde de açlık-tokluk, iyi-kötü veya sağlıklı beslenme gibi insanları ilgilendiren temel konular küresel siyasette etkili olmaktadır. Bu nedenle günümüzün gelişmiş ülkeleri, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere teknoloji ile birlikte işlenmiş ürünler, canlı hayvan, damızlık ve tohumluk gibi tarımsal ve hayvansal üretimleri de satarak büyük kazançlar sağlamaktadırlar. Bu da gelişmiş ülkelerin,

tarımsal ve hayvansal ürün pazarladıkları ülkeler üzerinde etkili olmalarına yol açmaktadır. Aslında bu durum aynı zamanda hayvancılık sektörünün stratejik bir sektör olduğuna ve dolayısıyla sektörün ulusal düzeyde geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir (Ergün ve Bayram, 2021, s.159; TİGEM, 2022, s.6).

Hayvancılık sektörünün stratejik öneminden ötürü dünyadaki hayvan sayısının yıllar bazında arttığı görülmektedir. Nitekim Grafik 2.5'te kısmen görüldüğü üzere 2021 yılına gelindiğinde dünyada 1,5 milyar sığır, 2,4 milyar koyun-keçi, 975 milyon domuz, 204 milyon manda ve 39 milyon deve bulunmaktadır. Ayrıca 28 milyar adet kanatlı hayvan mevcuttur. Bu durum 2021 yılında 1970 yılına göre sığır-mandada %46, koyun ve keçide %66, domuzda %78'lik ve kanatlılarda ise %384 bir artış olduğunu göstermektedir (TİGEM, 2022, s.5).

Kaynak: TİGEM (2022, s.5)

Grafik 2. 5. Dünyada bazı hayvan sayıları

Keza dünyadaki bazı hayvan sayılarının değişimini Tablo 2.5'te de görmek mümkündür. Ancak dünya nüfusundaki artış göz önünde bulundurulduğunda bu artışların bazı hayvan sayıları için yeterli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü 1961 yılında 3,07 milyar olan dünya nüfusu 2022

yılında 7,95 milyara ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle dünya nüfusu 2022 yılında 1961 yılına göre %158 artış göstermiştir (Https10). Oysa sığır sayısındaki değişim sadece %64 ve koyun sayısındaki değişim ise sadece %33 olarak gerçekleşmiştir. Manda sayısındaki değişim ise %132 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte keçi, deve ve tavuk sayılarındaki değişim oranı ise nüfus artış oranından yüksektir. Özellikle tavuk sayısındaki %579'luk değişim dikkat çekicidir.

Tablo 2. 5. Dünyadaki bazı hayvan sayılarındaki değişim

Yıl/Hayvan	Sığırlar	Koyun	Keçi
1961	942.122.097	993.586.787	348.623.462
1970	1.081.581.057	1.062.569.922	377.493.138
1980	1.216.682.145	1.097.163.590	465.240.344
1990	1.299.122.399	1.206.765.754	592.773.939
2000	1.319.963.140	1.065.588.133	758.604.597
2010	1.411.456.280	1.098.223.095	917.660.574
2020	1.520.244.855	1.272.643.905	1.121.895.001
2022	1.551.515.624	1.321.535.792	1.145.385.536
	Manda	Deve	Tavuk
1961	88.321.107	12.876.790	3.906.216.000
1970	107.262.244	16.547.213	5.209.083.000
1980	121.493.490	18.157.175	7.217.897.000
1990	148.184.015	20.540.379	10.619.453.000
2000	164.254.815	21.842.376	14.122.104.000
2010	194.077.903	29.671.490	20.108.602.000
2020	201.102.936	39.588.231	25.844.559.000
2022	205.141.830	41.772.353	26.561.634.000

Kaynak: Https11

2.4.5.2. Türkiye’de hayvancılık sektörü

Türkiye coğrafik konumu itibariyle hayvancılık sektörü için oldukça elverişli bir ülkedir. Sektörün GSYH’ye katkısı da yadsınamayacak düzeydedir. Türkiye’de büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı yeterli düzeyde olmakla birlikte süt üretimi sadece iç pazara yetecek şekildedir. Özellikle son yıllarda et fiyatlarında yaşanan artış kesime giden hayvan sayısını da arttırmıştır. (Turan vd., 2017, s. 61). Türkiye’nin büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayılarını gösteren Tablo 2.6 incelendiğinde; 2004 yılında 10.173.246 olan büyükbaş hayvan sayısı 2023 yılında 16.583.005 olmuştur. 2004 yılında 31.811.092 olan küçükbaş hayvan sayısı 2023 yılına gelindiğinde 52.363.410 olmuştur. Tablodan dikkati çeken husus özellikle son iki yıldaki büyük düşüşler olmuştur. Zira 2023 yılında 2021 yılına göre büyükbaş hayvan sayısında yaklaşık 1,5 milyon küçükbaş hayvan sayısında ise 5 milyondan fazla bir azalma görülmüştür.

Tablo 2. 6. Türkiye’de büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayıları

Yıl	Büyükbaş Hayvan Sayısı (Baş)	Küçükbaş Hayvan Sayısı (Baş)
2004	10.173.246	31.811.092
2005	10.631.405	31.821.789
2006	10.971.880	32.260.206
2007	11.121.458	31.748.651
2008	10.946.239	29.568.152
2009	10.811.165	26.877.793
2010	11.454.526	29.382.924
2011	12.483.969	32.309.518
2012	14.022.347	35.782.519
2013	14.532.848	38.509.795
2014	14.345.223	41.485.180
2015	14.127.837	41.924.100
2016	14.222.228	41.329.232
2017	16.105.025	44.312.308
2018	17.220.903	46.117.399
2019	17.872.331	48.481.479
2020	18.157.971	54.112.626
2021	18.036.117	57.519.204
2022	17.023.791	56.265.750
2023	16.583.005	52.363.410

Kaynak: Htpps12

Türlerine göre küçükbaş ve büyükbaş hayvan sayılarına bakıldığında da bu azalma net bir şekilde görülmektedir. Zira 2021 yılında 45 milyonu aşan koyun sayısı 2023 yılında neredeyse 42 milyona gerilemiştir. 2023 yılındaki keçi sayısı 2021 yılına göre 2 milyondan fazla azalmıştır. 17.850.543 olan sığır sayısı yaklaşık 1,5 milyon azalarak 16.421.256 başa gerilemiştir.

Tablo 2. 7. Türkiye’de türlerine göre bazı hayvan sayıları (baş)

Yıl	Koyun	Keçi	Sığır*	Manda
1991	40.432.340	10.764.198	11.972.923	366.150
1992	39.415.938	10.453.940	11.950.907	352.410
1993	37.541.000	10.133.000	11.910.000	316.000
1994	35.646.000	9.564.000	11.901.000	305.000
1995	33.791.000	9.111.000	11.789.000	255.000
1996	33.072.000	8.951.000	11.886.000	235.000
1997	30.238.000	8.376.000	11.185.000	194.000
1998	29.435.000	8.057.000	11.031.000	176.000
1999	30.256.000	7.774.000	11.054.000	165.000
2000	28.492.000	7.201.000	10.761.000	146.000
2001	26.972.000	7.022.000	10.548.000	138.000
2002	25.173.706	6.780.094	9.803.498	121.077
2003	25.431.539	6.771.675	9.788.102	113.356
2004	25.201.155	6.609.937	10.069.346	103.900
2005	25.304.325	6.517.464	10.526.440	104.965

2006	25.616.912	6.643.294	10.871.364	100.516
2007	25.462.293	6.286.358	11.036.753	84.705
2008	23.974.591	5.593.561	10.859.942	86.297
2009	21.749.508	5.128.285	10.723.958	87.207
2010	23.089.691	6.293.233	11.369.800	84.726
2011	25.031.565	7.277.953	12.386.337	97.632
2012	27.425.233	8.357.286	13.914.912	107.435
2013	29.284.247	9.225.548	14.415.257	117.591
2014	31.140.244	10.344.936	14.223.109	122.114
2015	31.507.934	10.416.166	13.994.071	133.766
2016	30.983.933	10.345.299	14.080.155	142.073
2017	33.677.636	10.634.672	15.943.586	161.439
2018	35.194.972	10.922.427	17.042.506	178.397
2019	37.276.050	11.205.429	17.688.139	184.192
2020	42.126.781	11.985.845	17.965.482	192.489
2021	45.177.690	12.341.514	17.850.543	185.574
2022	44.687.888	11.577.862	16.851.956	171.835
2023	42.060.470	10.302.940	16.421.256	161.749
Not: Koyun; yerli ve merinos, Keçi; kıl ve tiftik, Sığır ise kültür, kültür melezi ve yerli türlerinin toplamıdır.				

Kaynak: Https13

Öte yandan benzer bir durum kümes hayvanlarında da gözlenmektedir. Tablo 2.8’de görüldüğü üzere Türkiye’deki tavuk sayıları 1991 yılından 2021 yılına kadar ufak dalgalanmalarla birlikte genel anlamda artmıştır. Ancak 2023 yılına gelindiğinde 2021 yılına göre yaklaşık %6’lık bir azalma olmuştur. Son iki yılda hindi sayısındaki azalış %28, kaz sayısındaki azalış %10 ve ördek sayısındaki azalış ise %22 olmuştur.

Tablo 2. 8. Türkiye’de türlerine göre bazı kümes hayvan sayıları

Yıl	Tavuk	Hindi	Kaz	Ördek
1991	139.206.204	3.132.676	1.599.831	1.112.015
1992	152.530.052	3.332.794	1.752.495	1.154.743
1993	178.259.982	3.340.241	1.687.596	1.171.961
1994	183.684.303	3.441.995	1.719.833	1.186.891
1995	129.014.427	3.291.000	1.745.163	1.199.925
1996	152.956.970	3.063.540	1.641.915	1.093.860
1997	166.272.485	5.327.501	1.794.610	1.828.792
1998	236.997.651	3.805.345	1.771.327	1.339.468
1999	239.747.937	3.762.516	1.670.916	1.294.824
2000	258.168.320	3.681.558	1.496.604	1.104.176
2001	217.575.192	3.254.018	1.397.560	913.748
2002	245.776.323	3.092.408	1.400.136	832.091
2003	277.532.596	3.994.093	1.336.775	810.910
2004	296.876.067	3.902.346	1.250.634	770.436
2005	317.497.114	3.697.103	1.066.581	656.409
2006	344.819.845	3.226.941	830.081	525.250

2007	269.368.542	2.675.407	1.022.711	481.829
2008	244.280.376	3.230.318	1.062.887	470.158
2009	229.969.403	2.755.349	944.731	412.723
2010	234.918.385	2.942.170	715.555	396.851
2011	237.873.469	2.563.330	679.516	382.223
2012	253.711.573	2.760.859	676.179	356.730
2013	266.153.454	2.925.473	755.286	367.821
2014	293.727.620	2.990.305	911.990	399.820
2015	312.255.634	2.827.731	850.694	398.387
2016	329.011.317	3.182.751	933.353	413.841
2017	342.801.349	3.872.460	978.384	491.561
2018	353.561.499	4.043.332	1.080.190	532.841
2019	342.567.159	4.541.102	1.157.049	519.575
2020	379.349.209	4.797.793	1.373.960	559.620
2021	391.393.897	4.703.797	1.477.569	539.897
2022	361.096.126	3.669.726	1.385.507	432.457
2023	368.624.420	3.378.790	1.328.175	420.515
Not: Tavuk sayıları yumurta ve et tavuğu çeşidi toplamıdır.				

Kaynak: Htpps13

2.4.5.3. Batman’da hayvancılık sektörü

Batman ilinin ekonomisi genel anlamda tarım, hayvancılık ve petrol sektörlerine dayanmaktadır. İlin sahip olduğu coğrafik özellikler hayvancılık sektörüne elverişlidir (Güdelci, 2019, s.1602). Zaten Tablo 2.8’e bakıldığında da ildeki hayvan sayısının yıllar bazında genel anlamda arttığı gözlenmektedir. Ancak Türkiye’de olduğu gibi Batman’da da büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayılarında ciddi oranda azalma yaşanmıştır. Nitekim 2023 yılındaki büyükbaş hayvan sayısı 2021 yılına göre %23 oranında azalmıştır. Küçükbaş hayvan sayısındaki azalma ise yaklaşık %7 oranında olmuştur.

Özetle görülmektedir ki hem Türkiye hem de Batman ilinde canlı hayvan sayısında son iki yılda ciddi oranda azalma olmuştur. Dolayısıyla bu durumun üstesinden gelecek politika ve stratejilerin oluşturulması ve uygulanması elzem görülmektedir.

Tablo 2. 9. Batman’da büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayıları

Yıl	Büyükbaş Hayvan Sayısı	Küçükbaş Hayvan Sayısı
2004	21.985	214.758
2005	21.237	210.960
2006	27.206	248.367
2007	35.717	511.857
2008	51.928	596.820
2009	37.422	549.916

2010	38.727	635.113
2011	39.134	635.939
2012	50.849	644.860
2013	53.474	819.823
2014	57.884	662.062
2015	55.929	717.514
2016	61.870	706.374
2017	85.776	811.749
2018	107.784	820.155
2019	112.669	798.608
2020	122.510	840.650
2021	126.777	954.946
2022	103.740	876.851
2023	97.226	890.687

Kaynak: <https://13>

2.5. Tarımsal ve Hayvansal Desteklemelerin Kırsal Kalkınmaya Etkisi

Kırsal alanlarda sosyal ve fiziki altyapının yeterli olmaması, işletmelerin genel anlamda küçük ve dağınık olması, insan ve toprak ilişkisinin bozuk olması, gerek sektör içi gerekse sektörler arası gelir dağılımındaki adaletsizliğin yüksek olması, kırsalda yaşayan insanların yoğun göç içinde olması gibi nedenler kırsal kalkınma politikalarına olan ihtiyaca işaret etmektedir (Tarım Orman Şurası, 2021, s. 8). Kırsal kalkınma politikaları kapsamında kırsal alandaki kişi veya kurumlara farklı desteklemeler verilmektedir. Bu desteklemeler ile kırsaldaki kaynak ve potansiyeli harekete geçirerek kırsaldaki ekonomik gelişmenin sağlanması ve üreticilerin gelirlerinin yükseltilmesi hedeflenmektedir. Böylece bir taraftan il ve ülkenin ekonomisine katma değer oluşturulmakta diğer taraftan ise istihdam ve refah seviyesi yükselen çiftçilerin kentlere olan göçü engellenmeye çalışılmaktadır. Aksi durumda kırsaldaki nüfus, iş gücü, yatırımlar ve tarımsal üretim azalacak ve kırsal ile kent arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel açığı artacaktır. Diğer taraftan göçün yaşandığı kentlerde ise işsizlik, çarpık kentleşme, ekonomik ve sosyal altyapı eksikliği ve bu altyapı eksikliğinden kaynaklanan ulaşım, enerji, eğitim ve sağlık gibi birçok alanda problemler meydana gelecektir. Tüm bu nedenlerden dolayı kırsal alandaki tarımsal ve hayvansal desteklemeler önem arz etmektedir (Baytar, 2022, s.170)

Tarım sektörü temel özellikleri nedeniyle kırsal alan ve kırsal kalkınma ile yakından ilintili bir sektördür. Dolayısıyla sektörünün geliştirilmesi ve bunlara yönelik destek politikaları sektörle bağlı olsun veya olmasın kırsalda yaşayan herkesi etkileyebilmektedir. Bu desteklemeler ile kırsal alanlar, daha rekabetçi ve istihdam konusunda daha yetenekli hâle gelebilmektedir (Çomaktekin,

2009, s. 42-43). Tarımsal desteklemeler, genel anlamda sektörde ortaya çıkan problemleri gidermek, yeni teknolojilerin edinmesini ve benimsenmesini sağlamak ve üretim yetersizliğini ortadan kaldırmak amacıyla verilen, ihtiyaç kalmadığında ise kaldırılan uygulamalardır. Bu nedenle sektöre yönelik desteklemeler, hem çiftçi gelirini artırmakta hem de sektörün yapısal ve dönemsel sorunlarını gidermede katkı sunmaktadır. Bu desteklemeler, aile işletmelerini sürdürülebilir kılmak ve toplum için yeterli gıda güvencesini sağlamak açısından da önemlidir. Bununla birlikte bu uygulamaların temel hedefinde sektörü rekabet edebilir ve sürdürülebilir kılmak olmalıdır. Diğer bir ifadeyle bu desteklemeler sektörü, kendi ayakları üzerinde durabilen ve desteklemelere bağımlı olmayan, bir noktaya taşımak için verilmelidir (Tarım Orman Şurası, 2021, s.4).

Öte yandan hayvancılık sektörüne ilişkin desteklemelerin temel hedefi ise üreticilerin gelirlerini ve yaşam standartlarını yükseltmek, sektörde kalite ve verimliliği sağlamak ve sektördeki işletmeleri modern ve sürdürülebilir hâle getirmektir. Sektördeki ürünlerin pazarlama olanaklarını geliştirmek ve bu nedenle sektörle ilgili diğer ilgili endüstrilerin de kurulmasını ve geliştirilmesini sağlamaktır (DPT, 2001, s.146).

Hayvancılık sektörüne ilişkin desteklemeler kırsal veya yerel ekonomilerde birçok açıdan etkide bulunmaktadır. Bu etkilerden bazılarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Sevimli, 2020, s.107-114):

- Sektöre yönelik desteklemeler hayvan sayısını artırmada etkilidir.
- Sektöre yönelik desteklemeler istihdamı artırmada etkilidir.
- Sektöre yönelik desteklemeler işletmelerin gelirini yükseltmede ve bu gelire bağlı olarak işletmelerdeki teknoloji düzeyini artırmada etkilidir.
- Sektöre yönelik desteklemeler devlet ve yetiştiriciler arasındaki iletişimi artırmada etkilidir.
- Sektöre yönelik desteklemeler aile iş gücünün etkin kullanılmasında etkilidir.
- Sektöre yönelik desteklemeler sektörün örgütlenmesinde etkilidir.
- Sektöre yönelik desteklemeler ürünlerin markalaşmasında etkilidir.
- Sektöre yönelik desteklemeler bazı alanlarda girdilerin düşürülmesinde etkilidir.

Özetle tarım ve hayvancılık sektörüne yönelik verilen desteklemelerin kırsal kalkınma üzerinde etkili olması beklenmektedir. Ancak sektöre yönelik desteklemelerin niceliğinden çok niteliği veya verimliliği önemlidir. Nitekim Çil (2019) Balıkesir ili örneğinde yaptığı çalışmada

tarımsal teşviklerin bazı ürünlerin üretimini artırdığını tespit etmiştir. Fakat Çil (2019) aynı çalışmada tarımsal teşviklerdeki verimliliğe de dikkati çekmiştir. Tarımsal teşviklerin verimliliğini etkileyen bazı faktörler olarak; “...tarım arazilerinin olduğundan büyük gösterilmesi, ÇKS’ye çiftçi olmayanların da teşvik alabilmek için çiftçiymiş gibi kayıt olmaları, birtakım kişilerin siyasi nüfuzunu kullanarak, hiçbir tecrübeleri olmayan ve belli uzmanlıklar gerektiren tarım sektörüne hiçbir altyapıları olmadan girmesi..” gibi hususları sıralayan Çil (2019) böyle bir durumda teşviklerin istenilen amaca ulaşmasını beklemenin doğru olmadığını belirtmektedir (Çil, 2019, s.87-88).

3.TARIMSAL VE HAYVANSAL DESTEKLEMELERE İLİŞKİN ÇALIŞMALAR

Çalışmanın bu bölümünde tarımsal ve hayvansal desteklemelere ilişkin bazı çalışmalar yapıldığı yıl, ele alınan konu, örneklem, yöntem ve sonuç bağlamında detaylı bir şekilde incelenerek kronolojik olarak sıralanmıştır. Bölümün ikinci kısmında ise söz konusu çalışmalara ilişkin özet bir değerlendirme yapılmıştır.

3.1. Tarımsal ve Hayvansal Desteklemelere İlişkin Literatür

Konu ile ilgili çalışmalardan biri Aydın-Can ve Can (2006) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar ikincil verileri kullanarak Kocaeli ilindeki büyükbaş hayvancılık sektöründeki işletmelerin yapısal özellikleri ve ekonomik sorunları, işletmelerdeki üretim durumu ve işletmelerin sektör ile ilgili desteklemelerden faydalanma durumları gibi konuları incelemişlerdir. Çalışma sonucunda 2005 yılında verilen desteklemelerde 2001 yılına göre epeyce artış olduğu görülmüşse de girdi maliyetlerinin yüksek olduğu ve hayvan başına verim ile işletme başına düşen büyükbaş hayvan sayısının düşük olduğu gibi sorunlar tespit edilmiştir.

Hayvancılık desteklemeleri ile ilgili bir çalışma da Koçak (2007) tarafından yapılmıştır. Araştırmacı Kars ilindeki hayvancılık sektörüne ilişkin teşviklerin durumunu analiz ettiği çalışmada 50 tane üreticiye anket uygulayarak birincil veriler elde etmiştir. Bu verilere göre üreticilerin büyük bir çoğunluğunun yalnızca suni tohumlama ile ilgili teşvikten faydalandığı buna karşın işletmelerin önemli bir kısmının ise henüz herhangi bir teşvikten faydalanmadığı görülmüştür. Diğer bir ifadeyle teşviklerin yeterli düzeyde olmadığı ve bu nedenle daha fazla teşvik verilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ayrıca teşviklerle ilgili bürokratik engeller, mevzuat ve geri ödeme konularında sorunların olduğu tespit edilmiştir.

Çomaktekin (2009) ise tarımsal desteklemelerin etkinliği ile ilgili bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırmacı tarımsal destekleme politikalarının gelir artışı, gıda güvencesi, üretim/verimlilik artışı ve dış ticaret açısından etkinliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmada 1990-2001 ve 2001 sonrası dönem olmak üzere iki dönem karşılaştırılması yapılmıştır. Karşılaştırma sonucunda 2001 sonrası dönemde gerek destekleme miktarlarında gerekse desteklemelerin ulaştığı üretici kesimi açısından daha fazla gelişme yaşandığı görülmüş ve bu nedenle 2001 sonrasında uygulanan tarımsal desteklemelerin önceki döneme göre başarısız sayılamayacağı dile getirilmiştir. Bununla birlikte 2001 sonrasındaki desteklemelerin de arz açığı olan ürünler için yeterli çözüm sunmadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla destekleme politikalarında reform yapılması gerektiği altı çizilmiştir.

Tarımsal destekleme politikalarını dönemsel olarak inceleyen diğer bir çalışma da Ağca (2010) tarafından yapılmıştır. Araştırmacı çalışmasında tarımsal desteklemelerin hangi amaçlarla verildiğini ve kullanılan desteklemelerin belirlenen hedeflere ulaşip ulaşmadığını incelemiştir. İkincil verilerin analizi ile yapılan çalışma sonucunda tarım sektörünün sürdürülebilirliği için son dönemlerde köklü değişikliklerin yapıldığı belirtilmiştir. Ancak desteklenen ürün sayılarının yıllar bazında sık sık değiştiğinin altı çizilerek böylece desteklemelerin daha çok popülist anlayışa dayandırıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca desteklemelerin arz fazlası olan ürünler için değil, ithal ürünler için verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Üreticilere verilen mali desteklemelerle birlikte eğitim ve danışmanlık desteklemelerinin de sunulması gerektiği belirtilmiştir.

Kandemir (2011) AB'nin tarım politikasına uyum için Türkiye'nin takip ettiği tarımsal destekleme politikalarını değerlendirmiştir. Araştırmacı Türkiye'de özellikle 2000'li yıllardan itibaren girdi-çıktı desteği yerine doğrudan gelir desteği (DGD) şeklindeki tarımsal desteklemelerin kırsal kalkınmayı olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Desteklemelerin üretime göre değil de arazi büyüklüğüne göre verilmesi kırsal yoksulluğun artmasına ve kırdan kente göçün hızlanmasına neden olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan bu uygulamanın Türkiye'nin tarımsal ürünlerdeki dış ticaret açığına da neden olduğu belirtilmiştir.

Semerci vd. (2012) yaptıkları çalışmada desteklemelerin üretici refahı ve ayçiçeği ekim alanları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul ve Çanakkale illerindeki 571 tarım işletmesinden anket yöntemiyle veri elde edilmiş ve analiz edilmiştir. Analizler sonucunda yağlı tohumlar üretiminde uygulanan fark ödeme desteklemelerinin ayçiçeği ekim alanlarını artırmadığı fakat başta mazot ve gübre desteklemeleri olmak üzere bu desteklemelerin ayçiçeği üretiminde maliyeti düşürerek üretici gelirini artırdığı tespit edilmiştir.

Erdal vd. (2013) ise Kahramanmaraş ili örneğinde verilen tarımsal desteklemeleri analiz etmişlerdir. Bu bağlamda il merkezine bağlı 11 köydeki 177 üreticiye anket uygulanarak desteklemelerin üreticiler üzerindeki etkisi, üreticilerin beklentileri ve problemleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada görüşülen 177 çiftçiden 130'unun desteklemelerden faydalandığı buna karşın 47 üreticinin ise desteklemelerden faydalanmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada üreticilerin genellikle mali destek yerine daha düşük girdi (mazot, gübre vb.) fiyatlarını tercih ettikleri belirtilmiştir.

Özüdoğru ve Miran (2015) yaptıkları çalışmada desteklemelerin pamuk üretime olan etkisini incelemişlerdir. Çalışmada Türkiye pamuk üretiminde büyük paya sahip olan Şanlıurfa, Aydın, Adana, Hatay ve Diyarbakır illerinde 292 üreticiye anket uygulanmış ve elde edilen veriler Tobit modeliyle tahmin edilmiştir. Analizler sonucunda fark ödemesi ve girdi ödemeleri şeklindeki desteklemelerin pamuk arzını etkilemediği buna karşın hedef fiyat politikasının pamuk arzını etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle araştırmacılar, Türkiye için hedef fiyat politikasının alternatif politika olarak uygulanabileceğini ifade etmişlerdir.

Aşkan ve Dağdemir (2015) Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinde hayvancılık desteklemelerinden yararlanan ve süt sığırcılığı yapan 182 işletmeye anket uygulayarak konuyu araştırmışlardır. Çalışmada elde edilen veriler Log-OLS modelleri ile analiz edilmiş ve sonuç olarak desteklemelerdeki %1’lik artışın, işletmelerin toplam Gayrisafi Üretim Değeri’ne yaklaşık %17’lik bir artış sağladığı tespit edilmiştir.

Aşkan ve Dağdemir’in (2015) çalışmasına benzer bir çalışma da Ata ve Yılmaz (2015) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar konuyu Burdur ilindeki 50’si geliştirilmiş 50’si ise geleneksel olmak üzere toplam 100 süt sığırcılığı yapan işletmeye anket uygulayarak incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda ortalama hayvancılık destekleme miktarı, geliştirilmiş süt sığırcılığı yapan işletmelerde 48.542,46 TL buna karşın geleneksel süt sığırcılığı yapan işletmelerde ise 11.546,01 TL olarak bulunmuştur. Ayrıca araştırmanın bulguları, desteklemelerin işletmelerin brüt kâr marjı üzerinde büyük ölçüde etkili olduğunu göstermiştir.

Çallı (2016) çalışmasında Tokat ili ve ilçelerinde hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren 188 işletmeden anket yoluyla veri toplayarak konuyu araştırmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların destekleme farkındalığının yüksek olduğu bulgulanmıştır. Katılımcıların büyük bir oranı (% 81.91) hayvancılık desteklemelerini yetersiz görmüştür. Ayrıca katılımcıların hem destek birim fiyatlarının düşük olması hem de desteklemeler için gerekli koşullarının ağır olmasından şikâyetçi olduğu belirlenmiştir.

Konu ile ilintili diğer bir çalışma da Daldal (2016) tarafından yapılmıştır. Çalışma Tekirdağ ilindeki üreticilerin tarımsal desteklemeleri kullanma biçimlerini ve geleceğe yönelik beklentilerini ortaya koymak için gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri için Tekirdağ ili ve ilçelerindeki 146 üreticiye anket uygulanmıştır. Birincil veriler ile yapılan analizler sonucunda üreticilerin mali desteklemeler ile birlikte mazot ve gübre gibi girdi fiyatlarında indirim sağlanmasını, ürünleri için daha yüksek fiyat belirlemesini istedikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca üreticilerin hem destekleme

kalemleri ve prosedürlerinin çokluğundan hem de destekleme miktarları ve ödeme zamanlarından muzdarip oldukları anlaşılmıştır. Söz konusu sorunların çözülmesi için ise desteklemelerin ürün bazında birleştirilmesi, destekleme ödemelerin üreticilerin nakit ihtiyacı çektikleri dönemde yapılması, taban fiyatın belirlenmesinin üreticilerin ekim kararlarına yön verecek şekilde yapılması gibi öneriler sunulmuştur.

Aslan vd. (2016) kırsal kalkınma projelerinin Mardin iline olan etkilerini değerlendirmişlerdir. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) tarafından desteklenen 167 projeyi değerlendiren araştırmacılar, bu projelerin hem et, süt ve arıcılık gibi sektörlerle hem de ilin istihdamına olumlu etkide bulunduğunu belirtmişlerdir.

Altıntaş vd. (2017) Sivas ili örneğinde yem bitkisine yönelik desteklemelerin yem bitkisi üretimine olan etkisini tespit etmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda 58 üreticiye anket uygulanarak elde edilen veriler analiz edilmiştir. Analiz bulguları yem bitkisine yönelik desteklemelerin hem ekim alanını hem de üretim miktarını artırdığını göstermiştir. Bu durum hayvan sayısının artmasına da katkı sağlamıştır. Diğer bir ifadeyle desteklemelerin yem bitkisi üretimi ve sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşıdığı belirlenmiştir. Bununla birlikte üreticiler, söz konusu destekleme miktarını yetersiz görerek desteklemelerin artmasıyla birlikte yem bitkisi ekim alanının ve üretim miktarının artacağını belirtmişlerdir.

Gülçubuk vd. (2017) TKDK tarafından verilen desteklemelerin istihdam üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışma için 16 ilde 145 destek faydalanıcısına anket uygulanarak veriler elde edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda tedbirler bazında değişiklik göstermekle birlikte bu desteklemelerin genel olarak istihdamda 3.5 katlık bir artış sağladığı görülmüştür.

Sugözü ve Hüseyini (2017) ise tarımsal desteklemelerin kırdan kente olan göç üzerindeki etkisini Türkiye için incelemişlerdir. Çalışmada 1986-2015 dönem aralığındaki veriler Johansen eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Analiz bulguları tarımsal desteklemelerdeki %1’lik bir azalmanın kırsal nüfusta % 0,41 oranında azalmaya neden olacağını göstermiştir.

Konuya ilişkin 2017 yılında diğer bir çalışma da Çobanoğlu vd. (2017) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) kapsamında yer alan “Makine-Ekipman Alımlarının Desteklenmesi (MEAD) alt programının etkisini ölçmüşlerdir. Çalışma için Bursa ilindeki 207 üreticiye anket uygulanarak veriler temin edilmiştir. Verilerin analiz sonucunda bu desteklemeleri alan üreticilerin, desteklemeleri almayan

Üreticilere göre istihdam, tarımsal üretim ve gelir gibi birçok açıdan olumlu etkilendikleri ortaya çıkmıştır.

Karlı vd. (2018) mazot ve gübre gibi tarımsal desteklemelerin mısır üretimi üzerindeki etkisini Türkiye için incelemişlerdir. Çalışmada 1982-2017 dönem aralığındaki ikincil veriler çoklu regresyon analizi ile test edilmiş ve sonuç olarak mazot-gübre desteği ile TMO alım fiyatlarının mısır ekim alanlarını pozitif etkilediği bulgulanmıştır.

Sevinç (2018) yaptığı çalışmada süt sığırıcılığı desteği alan işletmelerin kırsal kalkınmaya olan etkilerini şanlıurfa ili için incelemiştir. Bu bağlamda 3.956 kültür ırkı süt sığırı dağıtımını kapsayan Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi'nin (KASDEP) sosyal, kültürel, ekonomik ve örgütlenme açılarındaki etkileri ölçülmüştür. Çalışma için anket, odak grup çalışması ve gözlem yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan analizler ve değerlendirmeler neticesinde bu proje kapsamında verilen desteklemelerin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan şanlıurfa'nın kırsal kalkınmasına katkı sunmadığı belirlenmiştir.

Torgut vd. (2019) hayvancılık desteklemelerin süt sığırıcılığı işletmeleri üzerindeki etkisini İzmır ili örnekleminde araştırmışlardır. Araştırmanın verileri İzmır'in demiş ve Tire ilçelerinde süt sığırıcılığı alanında faaliyet gösteren 67 işletmeden anket yoluyla elde edilmiştir. Araştırma bulguları tüm işletmelerin desteklemelerden faydalandığını ve en çok faydalanılan destekleme türlerinin ise mazot/gübre, buzağı ve süt primi desteği olduğunu göstermiştir. Desteklemelerin etkisinin orta büyüklükteki işletmelerde daha çok olduğu görülmüştür. Ayrıca maliyetlerin yüksek olması, yem temininde yaşanan zorluklar ve yem fiyatlarının yüksek olması gibi sektörün birçok sorunu olduğu belirlenmiştir.

İnal (2020) ise TKDK tarafından verilen desteklemeleri Diyarbakır ili örnekleminde incelemiştir. Araştırmacı söz konusu desteklemelerin hem işletmelere ekonomik, teknolojik ve kurumsallaşma aıdaki etkilerini hem de kent ekonomisine katkısını ortaya koymak amacıyla 127 işletmeye anket uygulamıştır. Çalışma sonucunda desteklemelerin genel anlamda tarımsal işletmelere ekonomik, teknolojik ve kurumsal açıdan olumlu katkı sunduğu ve ilin kalkınmasında etkili olduğu bulgulanmıştır.

Aydın vd. (2020) yaptıkları çalışmada Edirne ili için damla sulama destek programının silajlık mısır üretimine etkisini belirlemeye çalışmışlardır. Bu kapsamda 2012-2017 yılları arasında destek alan 22 silajlık mısır üreticisine anket uygulanarak veriler toplanmış ve analiz edilmiştir.

Analiz sonuçları destek alan üreticilerin etkinlik ve kârlılığın destek almayan üreticilere göre daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Akyol (2021) ise çalışmasında Şanlıurfa ilinde yem bitkilerine yönelik tarımsal desteklemelerin yem bitkileri üretimine olan etkilerini belirlemeye çalışmıştır. Çalışma için 142 üreticiye anket uygulanmış ve elde edilen veriler analiz edilmiştir. Analiz bulguları, verilen desteklemelerdeki sürekliliğinin yanı sıra desteklemelerin miktarı ve biçimindeki değişiklikler de üreticilerin yem bitkilerini üretme kararlarında etkili olacağını göstermiştir. Ayrıca bu üreticilerin büyük bir kısmının hayvancılıkla uğraşmadığı ortaya çıkmış ve dolayısıyla söz konusu desteklemelerin işletmelerin hayvancılık sektörüne geçişi üzerinde etkili olmadığı görülmüştür. Bunların yanı sıra çalışmada, yem bitkisi üretimine yönelik desteklemelerin artırılması, kaliteli tohumun tedarik edilmesi, girdi fiyatlarının düşürülmesi ve pazarlama sorunlarının çözülmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Tarhan vd. (2021) yaptıkları çalışmada Ankara, Eskişehir, Kayseri ve Sivas illerinde Genç Çiftçiler Projesi kapsamındaki hayvancılık sektörüne ilişkin desteklemelerin işletmeler üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmada 87 işletmeden anket yoluyla veriler toplanıp analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre desteklemelerin etkisiyle işletmelerin üretim, bilgi ve deneyimleri artmıştır. Özellikle küçükbaş hayvancılık ve arıcılık faaliyetleri yürüten işletmelerin bu alandaki geleceğe yönelik umutlarının arttığı ve beklentilerin olumlu bir şekilde geliştiği gözlenmiştir. Büyükbaş ve kümes hayvanı alanındaki işletmeler ise umdukları etkinin gerçekleşmediğini ve iş yüklerinin arttığını belirtmişlerdir. Diğer bir ifadeyle bu kapsamdaki desteklemelerin istihdam, gelir ve ekipman miktarı gibi bazı alanlarda etkili olmadığı ortaya çıkmıştır.

Demirci ve Aydın (2022) Artvin ilinde 2012-2021 dönem aralığında verilen tarım ve hayvancılığa ilişkin desteklemelerin kırsal kalkınma açısından değerlendirmişlerdir. Bu kapsamda son on yılda (2012-2021) verilen desteklemelerin niteliği, miktarı ve etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada söz konusu desteklemelerin Artvin’de yaşayan kırsal nüfusa önemli katkı sağladığı belirtilmiştir. Bununla birlikte araştırmacılar, Artvin’de tarım ve hayvancılıkla uğraşanların sayısı ve kırsal nüfus oranının giderek azalması gibi durumlara dikkati çekerek kırsal kalkınma desteklemelerinin miktar ve etkinliğinin artırılmasını önermişlerdir.

Akdoğan ve Gülçubuk (2022) çalışmalarında Konya ilinde Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (KKYDP) kapsamında verilen desteklemelerin yerel kalkınmaya olan etkilerini ölçmüşlerdir. Çalışma için desteklemelerden faydalanan 110 küçük işletmeden anket

yoluyla veri toplanmış ve analiz edilmiştir. Analiz bulguları işletmelerdeki istihdam, gelir ve üretimin arttığını göstermiştir. Ayrıca söz konusu desteklemelerin yereldeki ilgili sektörleri harekete geçirme ve proje kültürünü oluşturma gibi çarpan etkilerinin de olduğu ortaya çıkmıştır.

Akdoğan ve Akbay (2022) ise İzmir'deki süt sığırcılığı faaliyeti yürüten işletmeler örneğinde konuyu ele almışlardır. Çalışmada 102 işletmeden anket yoluyla veri toplanmış ve analiz edilmiştir. Analizler sonucunda katılımcı işletmelerden %94,1'i desteklemelerden faydalandığı ve yarısından fazlası desteklemeleri yeterli görmediği anlaşılmıştır. Ayrıca katılımcılardan %66,7'si desteklemelerin verimliliği arttırdığını belirtmiştir.

Özer (2023) gerçekleştirdiği çalışmada tarımsal desteklemelerin tarımsal üretim, tarımsal verimlilik, tarımsal ihracat ve tarımsal alan üzerindeki etkilerini Güneydoğu Anadolu Bölgesi illeri için araştırmıştır. Çalışmada 2002-2020 dönem aralığındaki veriler panel veri analizi ile test edilmiş ve sonuç olarak tarımsal desteklemelerin genel anlamda tarımsal üretimi, tarımsal verimliliği, tarımsal ihracatı ve tarımsal alanı pozitif etkilediği bulgusuna ulaşmıştır.

Özkan (2023) gerçekleştirdiği çalışmada Mersin ilindeki 297 çiftçiye anket uygulayarak tarımsal desteklemelerin çiftçi kararlarına olan etkilerini belirlemeye çalışmıştır. Anketlerden elde edilen veriler ki-kare ve ordinal lojistik regresyon analizleri ile tahmin edilmiş ve sonuç olarak üreticilerin üretim kararlarını etkileyen en önemli faktörün girdi ve ürün desteklemeleri olarak bulunmuştur. Bununla birlikte üretici kararlarında önemli bir yer tutsa da bu desteklemelerin, bütçedeki payının yıllar bazında değişmediği gözlenmiştir.

3.2. Çalışmalara İlişkin Değerlendirme

Tarımsal ve hayvansal desteklemelere ilişkin daha önce yapılmış söz konusu yukarıdaki çalışmalar, yapıldığı yıl, ele alınan konu, örneklem şehir/ülke, yöntem ve sonuç bağlamında detaylı bir şekilde irdelenmiştir. Bununla birlikte bu çalışmalar ele alınırken homojenlik sağlanması açısından özellikle çalışmanın ele aldığı konu dikkate alınmıştır. Daha açık bir ifadeyle söz konusu çalışmalardan bazıları sadece tarımsal desteklemeleri ele alırken, bazı çalışmalar ise sadece hayvansal desteklemeleri inceleme konusu yapmıştır. Kimi çalışmada ise her iki destekleme türü inceleme konusu olmuştur. Bu nedenle tüm bu çalışma türleri göz önünde bulundurularak literatür incelenmesi yapılmıştır. Yukarıda bahse konu bu çalışmalardan yola çıkılarak aşağıdaki çıkarımlar yapılmıştır.

- Çalışmalarda etki bağlamında desteklemelerin işletmelerin kâr, gelir ve verimliliği üzerindeki etkileri araştırılmışsa da daha çok bu desteklemelerin ürünün üretimi ve

ekimi üzerindeki etkisinin araştırıldığı görülmüştür. Öte yandan çalışmalarda desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkisini detaylı inceleyen çalışma sayısının görece sınırlı olduğu gözlenmiştir. Nitekim desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkisi bağlamında kimi çalışmada gelir ve istihdam açısından, kimi çalışmada ise kırdan kente göç bağlamında ele alınmış ise de kırsal kalkınmaya olan etkilerini detaylı inceleyen çalışmaların az sayıda olduğu söylenebilir.

- Çalışmalarda gerek ürün/işletme bağlamında olsun gerekse kırsal kalkınma bağlamında olsun desteklemelerdeki etkinin yönü ve şiddeti için ortak bir konsensüs sağlanamamıştır. Diğer bir ifadeyle kimi çalışma bu desteklemelerin etkisini pozitif olarak bulgulamışken, kimi çalışmada ise pozitif etki bulgulanmamıştır. Bu durum desteklemelerin etkinliği ve verimliliği üzerinde net bir uzlaşının olmadığını göstermektedir.
- Çalışmalarda desteklemelerin etkisi ile birlikte desteklemelerin önündeki engeller ve desteklemelerin yeterliliği konuları da araştırma konusu olmuştur. Bu açıdan çıkan bulgular ise genel olarak desteklemelerin yeterli gelmediği şeklindedir. Ayrıca desteklemelere ulaşma önündeki prosedürlerin zorluğu da sık vurgulanan konular olarak göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak bu çıkarımlar konunun hâlen araştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çünkü desteklemelerin etkinliği ve verimliliğini artırmanın yol ve yöntemleri daha çok bu tür çalışmalar ile ortaya konulabilmektedir.

4. SAHA ARAŞTIRMASI

Çalışmanın bu bölümünde Batman il ve ilçeleri için tarımsal ve hayvansal desteklemelerin kırsal kalkınmaya olası etkileri araştırılmıştır. Bu bağlamda öncelikle çalışmanın amacı, önemi, yöntemi ve kapsamı hakkında bilgiler verilmiştir. Akabinde saha araştırmasında elde edilen veriler ile bazı analizler yapılmış ve çıkan bulgular değerlendirilmiştir.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı; Batman ilinde verilen tarımsal ve hayvansal desteklemelerin kırsal kalkınmaya olası etkileri incelemektir. Çalışmanın birinci bölümünde tablo ve grafiklerle ortaya konulduğu gibi Türkiye’de tarımsal ve hayvansal istatistiklerin birçoğunda ve özellikle son birkaç yılda gerileme görülmüştür. Bu açıdan tarımsal ve hayvansal desteklemelerin etkinliğinin araştırılması önemli görülmüş ve bu çalışma yürütülmüştür. Araştırmanın Batman’da yapılmasının iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi Türkiye’de olduğu gibi tarım ve hayvancılık sektörüyle ön plana çıkan Batman ilinde de tarımsal ve hayvansal istatistiklerin çoğunda gerileme olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla daha çok tarım ve hayvancılık sektörüyle ön plana çıkan Batman’da konunun araştırılması önemli görülmüş ve bu çalışma yürütülmüştür. Diğer taraftan konu ile ilgili literatürde Batman ili için yapılmış böyle bir çalışmaya rastlanılmaması çalışmanın Batman örnekleminde yapılmasında etkili olan ikinci neden olmuştur.

Çalışmayı önemli kılan temel hususlardan biri, desteklemelerin kırsal kalkınmaya olası etkilerinin daha geniş bir yelpazede ele alınmasıdır. Çünkü hemen yukarıda ifade edildiği gibi incelenen çalışmalarda bu desteklemelerin daha çok ürünün üretimi ve ekimi üzerindeki etkisinin araştırıldığı ortaya çıkmıştır. Yani bu desteklemeleri kâr, gelir, istihdam, verimlilik ve kırdan kente göç gibi konular açısından inceleyen çalışmaların görece daha sınırlı olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla çalışmada söz konusu desteklemelerin gelirden üretime, girişimcilikten, refah düzeyine kadar birçok açıdan olası etkileri destek alanlar üzerinden ortaya konulması çalışmanın önemini göstermektedir. Çalışmayı önemli hâle getiren diğer bir husus ise çalışmanın kapsamıdır. Çünkü çalışmaya Batman merkezin yanı sıra kırsallıkla ön plana çıkan ilçeleri de dâhil edilmiştir. Desteklemelerin olası etkilerinin merkez ve ilçeler bağlamında ortaya konulması uygulanacak politikalar açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Öte yandan çalışmada desteklemlerin kırsal kalkınmaya olası etkilerini belirlemenin yanı sıra katılımcıların/üreticilerin sosyoekonomik ve demografik bazı özelliklerinin ortaya konulması ve desteklemelere ilişkin varsa problemlerin tespit edilmesi de ileride uygulanacak politikalar

açısından önem arz ettiği düşünülmektedir. Kısacası çalışmanın kapsam ve yöntem bağlamında literatüre katkı sunması ve çıkan bulgular bağlamında yapılacak politika önerileri ile Batman’da ilgili sektörlerde uygulanacak politikalara kılavuz olması beklenmektedir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Çalışmada Batman il merkezi ile Kozluk, Sason, Gercüş, Hasankeyf ve Beşiri ilçelerinde tarımsal ve hayvansal destek alan üreticilere/çiftçilere yüz yüze anket uygulanarak birincil veriler elde edilmiş ve bu veriler ile nicel analizler gerçekleştirilmiştir. Uygulanan anket formu, literatürde konu ile ilgili yer alan Gürkan (2012), Daldal (2016) ve İnal (2020) tarafından yapılan çalışmalarda anketlerden yararlanarak hazırlanmış ve Batman iline uyarlanmıştır. EK-1’de de yer alan anket formunda katılımcılara ait sosyoekonomik/demografik bilgiler ile üretim ve işletmelere ilişkin bilgilerden sonra daha kapsayıcı olması açısından destekleme ile ilgili bilgiler tarımsal ve hayvansal olmak üzere iki grupta hazırlanmıştır. Daha sonra desteklemelere ilişkin problemlerin olup olmadığını belirlemek için beşli likert tekniğinde ölçülecek 7 adet yargıya yer verilmiştir. Anket formunun son bölümünde ise söz konusu desteklemelerin kırsal kalkınmaya olası etkilerini ortaya koymak için beşli likert tekniğinde ölçülecek 12 adet yargı bulunmaktadır. Hazırlanan anket formu için Ek-2’de gösterilen Batman Üniversitesi’nden etik kurul izni alınmıştır.

Araştırmanın kapsamını ise Batman İl Tarım ve Orman Müdürlüğü’ne kayıtlı Batman merkez ve ilçelerinde bulunan üreticiler/çiftçiler oluşturmaktadır. Saha çalışması döneminde Batman İl Tarım ve Orman Müdürlüğü’nden alınan verilere göre 3.895’i il merkezinde, 5.351’i Kozluk ilçesinde, 4.606’sı Beşiri ilçesinde 3.800’ü Gercüş ilçesinde, 2.556’sı Sason ilçesinde ve 578’i Hasankeyf ilçesinde olmak üzere Batman’da toplam 20.786 tane destek alan üretici/çiftçi bulunmaktadır. Örneklem boyutu hesaplama aracı ile 20.786 anakütlesi için gerekli katılımcı sayısı (%95 güven düzeyi ve %5 hata payı ile) 378 kişi olduğu belirlenmiştir (Htpps14). Yeterli örneklemin belirlenmesinden sonra merkez ve ilçelerdeki üretici/çiftçi sayıları da dikkate alınarak toplam 410 geçerli anket uygulanmıştır. Anket verileri SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir.

4.3. Araştırmada Kullanılan Ön Testler ve Bulgular

Araştırmada ön testler kapsamında güvenilirlik ve normallik analizleri yapılmıştır. Güvenilirlik analizi için likert tipli ölçeklerde sıklıkla başvurulmuş Cronbach alfa testi uygulanmıştır. Cronbach alfa testi, maddelerin iç tutarlılığının bir ölçüsü olup, ölçekte bulunan maddelerin homojen yapısını açıklamak için kullanılmaktadır. Bu nedenle Cronbach alfa katsayısı yüksek çıktığında ölçekteki maddelerin birbirleriyle tutarlı olduğu şeklinde değerlendirme yapılabilir.

Cronbach alfa katsayısının yorumlanmasında ise Tablo 4.1'deki referans aralıkları kullanılabilir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018, s.19).

Tablo 4. 1. Cronbach alfa katsayıları

Katsayı Aralığı	Güvenirlilik Kararı
$0 < R_2 < 0.40$	Güvenilir değil
$0.40 < R_2 < 0.60$	Düşük güvenirlilik
$0.60 < R_2 < 0.80$	Oldukça güvenilir
$0.80 < R_2 < 1.00$	Yüksek güvenirlilik

Kaynak: (Yıldız ve Uzunsakal, 2018, s.19)

Ölçekte tarımsal ve hayvansal desteklemelerin problemleri ile ilgili yargılar alt boyutu ve tarımsal ve hayvansal desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkilerine ilişkin yargılar alt boyutunun Cronbach alfa değerleri hesaplanmış ve Tablo 4.2'de verilmiştir. Buna göre; tarımsal ve hayvansal desteklemelerin problemleri ile ilgili yargılar alt boyutun Cronbach alfa değeri 0,63 ile “*oldukça güvenilir*” ve tarımsal ve hayvansal desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkilerine ilişkin yargılar alt boyutunun Cronbach alfa değeri ise 0,98 olarak “*yüksek güvenilrlikte*” olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. 2. Ölçekteki alt boyutlara ilişkin Cronbach alfa değerleri

Alt Boyutlar	Cronbach Alfa Değerleri
Tarımsal ve hayvansal desteklemelerin problemleri ile ilgili maddeler	0,63
Tarımsal ve hayvansal desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkilerine ilişkin maddeler	0,98

Araştırmada ikinci ön test olarak söz konusu bu alt boyutların normal dağılımı test edilmiştir. Verilerin normal dağılımını belirlemek kullanılacak testler açısından önemlidir. Şayet veriler normal dağılım gösterdiğinde parametrik testlere, normal dağılım göstermediğinde ise non-parametrik testlere başvurulmaktadır. Normal dağılımı belirlemek için en çok başvuru alan yöntemlerden biri de çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleridir. Bazı araştırmacılar referans aralığı +2,0 ve -2,0 arasındaki değerlere kadar verilerin normal dağılım gösterdiği şeklinde kabul etmektedirler (Güdelci, 2019. s.103).

Bu bilgiler ışığında tarımsal ve hayvansal desteklemelerin problemleri ile ilgili yargılar alt boyutu ve tarımsal ve hayvansal desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkilerine ilişkin yargılar alt boyutundaki verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin yer aldığı Tablo 4.3'deki sonuçlar +2,0 ile -2,0 değerleri arasında olduğu için verilerin normal dağılım sergilediği kabul edilmiş ve bu nedenle bundan sonra uygulanacak bazı analizlerde parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir.

Tablo 4. 3.Ölçek alt boyutlarına ait normallik analizi sonuçları

Ölçekteki Alt Boyutlar	Normallik Analiz Sonuçları			
	N	Skewness	Kurtosis	Normallik
Tarımsal ve hayvansal desteklemelerin problemleri ile ilgili maddeler	410	-0,484	1,433	Normal
Tarımsal ve hayvansal desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkilerine ilişkin maddeler	410	-0,271	-1,742	Normal

4.4. Frekans ve Yüzde Dağılım Analizlerinin Bulguları

Çalışmanın bu kısmında ölçekteki tüm bölümler ve alt boyutlarda yer alan bilgi ve yargılara ilişkin frekans ve yüzde dağılım analizleri gerçekleştirilmiştir. Analizlerden elde edilen bulgular tablolaştırılmış ve yorumlanmıştır.

4.4.1. Destekleme Alan Kişilere Ait Tanımlayıcı Bilgiler

Destekleme alan katılımcıların tanımlayıcı bilgilerine ilişkin frekans değerleri ve yüzde dağılımları Tablo 4.4'te yer almaktadır. Buna göre 410 katılımcının % 93,2'sinin erkek ve %6,8'inin kadın olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş aralığı ele alındığında; en yüksek oranın %52,4 ile 41-50 ve en düşük oranın ise %2,4 ile 0-30 yaş aralığında olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında; en küçük frekansın 2 kişi ile lisansüstü eğitim düzeyinde olduğu, buna karşılık en yüksek frekansın 265 kişi ile ilköğretim düzeyinde olduğu görülmektedir. Eğitim seviyeleri ilköğretim ve lise düzeyinde olan katılımcıların oranının yaklaşık %92 olması katılımcıların eğitim düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir. Katılımcıların büyük bir oranı (%59,3) 0-11,402,00 TL gelir grubunda yer almaktadır. 20,000,01 TL ve üstü gelir grubunda yer alan katılımcı oranı sadece % 5,9'dur. Bu durum katılımcıların gelir düzeyinin genel anlamda düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. 4. Destekleme alan kişilere ait tanımlayıcı bilgiler

Tanımlayıcı Bilgiler		Frekans (N)	Yüzde(%)
Cinsiyet	Erkek	382	93,2
	Kadın	28	6,8
	Toplam	410	100
Yaş	0-30	10	2,4
	31-40	65	15,9
	41-50	215	52,4

	51+	120	29,3
	Toplam	410	100
Eğitim	İlköğretim	265	64,6
	Lise	112	27,3
	2 yıllık yüksekokul	15	3,7
	4 yıllık fakülte veya yüksekokul	16	3,9
	Lisansüstü	2	0,5
	Toplam	410	100
Gelir	0-11,402	243	59,3
	11,403-16,000	115	28,0
	16,001-20,000	28	6,8
	20,001 ve üstü	24	5,9
	Toplam	410	100

4.4.2. Katılımcıların Bulunduğu Yerler

Yukarıda da ifade edildiği gibi Batman merkez ve ilçelerde destek alan üretici/çiftçi sayıları göz önünde bulundurularak anketler uygulanmıştır. Bu bağlamda Tablo 4.5'te görüldüğü üzere toplam 410 katılımcıdan 77'si merkez, 90'ı Beşiri, 107'si Kozluk, 49'u Sason, 76'sı Gercüş ve 11'i Hasankeyf'te yer almaktadır. Yani katılımcıların en çok olduğu ilçe Kozluk iken, en az olduğu ilçe Hasankeyf'tir. Nispeten küçük bir ilçe olmasına rağmen Beşiri ilçesindeki katılımcıların fazla olması bu ilçenin merkeze yakın olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 4. 5. Katılımcıların bulunduğu yerler

Yer	Frekans (N)	Yüzde(%)
Batman	77	18,7
Gercüş	76	18,5
Beşiri	90	22
Hasankeyf	11	2,7
Kozluk	107	26,1
Sason	49	12
Toplam	410	100

4.4.3. Üretim veya İşletmelere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Katılımcıların tanımlayıcı bilgilerinden sonra üretim veya işletmelere ilişkin bazı bilgilerin frekans değerleri ve yüzde dağılımları analiz edilmiş ve sonuçlar Tablo 4.6'da verilmiştir. Buna göre sadece 2001-2010 ve 2011-2023 yılları arasında üretimde bulunan katılımcıların olduğu görülmektedir. Yani 2000 yılı ve öncesinde üretimde bulunan katılımcı oranının sıfır olduğu

gözlenmektedir. Hatta katılımcıların çoğu (%65,4), 2011 sonrasında üretim yapan çiftçilerdir. Tüm katılımcılar gerçek kişidir. Ankete katılanlarının tamamı (%100) yerel/bölgesel piyasada faaliyet göstermektedir. Katılımcıların hepsi 0-10 arası personel çalıştırdığını beyan etmişlerdir. Özetle katılımcıların büyük işletmeler bazında faaliyetler gerçekleştirmediği ve katılımcıların üretimlerinin yerel ve bölgesel piyasalarla sınırlı kaldığı söylenebilir.

Tablo 4. 6. Üretim veya işletmelere ilişkin tanımlayıcı bilgiler

Tanımlayıcı Bilgiler		Frekans (N)	Yüzde(%)
Kuruluş Yılı	1990 yılı ve öncesi	0	0
	1990-2000	0	0
	2001-2010	142	34,6
	2011-2023	268	65,4
	Toplam	410	100
Hukuki Statü	Gerçek Kişi	410	100
	Limited Şirketi	0	0
	Anonim Şirketi	0	0
	Toplam	410	100
Çalıştığı Piyasa	Yerel/Bölgesel Piyasa	410	100
	Ulusal piyasa	0	0
	Uluslararası piyasa	0	0
	Toplam	410	100
Çalışan Personel Sayısı	0-10	410	100
	11-40	0	0
	40-50	0	0
	50 ve üstü	0	0
	Toplam	410	100

4.4.4. Faydalanılan Destekleme Türü Hakkında Bilgiler

Ankete katılan üreticilerin/çiftçilerin %73,2'si, tarımsal desteklemelerden, %26,8'i ise hayvansal desteklemelerden faydalanmaktadır. Yani katılımcıların büyük çoğunluğu tarım ile uğraşmaktadır. Bu durum Batman'da tarımsal faaliyetlerin hayvansal faaliyetlerden daha fazla olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 4. 7. Faydalanılan destekleme türü hakkında bilgiler

Destekleme Türü	Frekans (N)	Yüzde(%)
Tarımsal Desteklemeler	300	73,2
Hayvansal Desteklemeler	110	26,8
Toplam	410	100

4.4.5. Tarımsal Desteklemelere İlişkin Bilgiler

Katılımcıların aldığı tarımsal desteklemelerin türlerine ilişkin bilgiler Tablo 4.8’de verilmiştir. Buna göre 300 katılımcıdan 147’si mazot ve gübre desteği, 53’ü sertifikalı tohum desteği, 9’u sertifikalı fide/fidan desteği, 79’u hububat baklagiller prim desteği, 6’sı pamuk desteği ve 2’si çilek desteği almıştır. Ölçekte yer alan bireysel sulama ve yem bitkileri gibi bazı desteklemeleri ise herhangi bir katılımcı almamıştır.

Tablo 4. 8. Tarımsal desteklemelerin türü

Destekleme Türü	Frekans (N)	Yüzde(%)
Mazot ve Gübre Desteği	147	49,0
Sertifikalı Tohum Kullanımı	53	17,7
Sertifikalı Fide/Fidan Kullanımı	9	3,0
Hububat Baklagiller Prim	79	26,3
Pamuk	6	2,0
Diğer (Çilek)	6	2,0
Toplam	300	100

Tarımsal desteklemelerin tutarları Tablo 4.9 üzerinden incelendiğinde mazot ve gübre desteğini alan 147 kişiden 9 kişinin 0-500,000 TL arası, 20 kişinin 500,01-1.500,00 TL arası, 50 kişinin 1.500,01-3.000,00 TL arası, 49 kişinin 3.000,01-6.000,00 TL arası ve 19 kişinin ise 6.000,01 ve üstü TL tutarında destek aldığı görülmektedir.

Tabloya göre sertifikalı tohum desteğinde katılımcıların büyük bir oranı (%58,5) 3.000,01-6.000,00 TL arası destek almış iken, küçük bir oranı (%5,7) 500,01-1.500,00 TL arası tutarda destek almıştır. 0-500,00 TL arası tutarda ise hiçbir katılımcı destek almamıştır.

Sertifikalı fide/fidan desteği alan 9 katılımcıdan 0-500,00 TL arasında destek alan katılımcı sayısı sadece 1’dir. 1.500,01-3.000,00 TL arasında destek alan katılımcı sayısı 4, 3.000,01-6.000,00

TL arasında destek alan katılımcı sayısı 3 ve 6.000,01 TL ve üzerinde destek alan katılımcı sayısı ise 1'dir.

Hububat baklagiller prim desteğini alan toplam 79 kişiden 13 katılımcı 1.500,01-3.000,00 TL arası destek alırken, 45 kişi 3.000,01-6.000,00 TL arası destek almıştır. 21 kişi ise 6.000,01 TL ve üstünde bir destek almıştır.

Pamuk desteğini alan 6 katılımcıdan 2 kişi 3.000,01-6.000,00 TL arası destek almıştır. Diğer 4 kişinin ise 6.000,01 TL ve üstü destek aldığı belirlenmiştir.

Çilek desteğini alan 6 kişiden 1'i 1.500,01-3.000,00 TL arası destek almıştır. Katılımcılardan 2 kişi 3.000,01-6.000,00 TL arası destek alırken, diğer 3 kişinin ise 6.000,01 TL ve üstü destek aldığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 4. 9. Tarımsal desteklemelerin tutarı

Mazot ve Gübre Desteği		
	Frekans (N)	Yüzde(%)
0-500,00	9	6,1
500,01-1.500,00	20	13,6
1.500,01-3.000,00	50	34,1
3.000,01-6.000,00	49	33,3
6.000,01 üstü	19	12,9
Toplam	147	100
Sertifikalı Tohum Kullanımı		
	Frekans(N)	Yüzde(%)
0-500,00	0	0
500,001-1.500,00	3	5,7
1.500,01-3.000,00	6	11,3
3.000,01-6.000,00	31	58,5
6.000,01 üstü	13	24,5
Toplam	53	100
Sertifikalı Fide/Fidan Kullanımı		
	Frekans(N)	Yüzde(%)
0-500,00	1	11,1
500,001-1.500,00	0	0
1.500,01-3.000,00	4	44,5
3.000,01-6.000,00	3	33,3
6.000,01 üstü	1	11,1
Toplam	9	100
Hububat Baklagiller Prim		
	Frekans(N)	Yüzde(%)
0-500,00	0	0
500,01-1.500,00	0	0
1.500,01-3.000,00	13	16,5
3.000,01-6.000,00	45	56,9
6.000,01 üstü	21	26,6
Toplam	79	100

Pamuk		
	Frekans(N)	Yüzde(%)
0-500,00	0	0
500,01-1.500,00	0	0
1.500,01-3.000,00	0	0
3.000,01-6.000,00	2	33,3
6.000,01 üstü	4	66,7
Toplam	6	100
Diğer		
	Frekans (N)	Yüzde(%)
0-500,00	0	0
500,01-1.500,00	0	0
1.500,01-3.000,00	1	16,7
3.000,01-6.000,00	2	33,3
6.000,01 üstü	3	50
Toplam	6	100

4.4.6. Hayvansal Desteklemelere İlişkin Bilgiler

Yukarıda da belirtildiği gibi katılımcılardan 110'u hayvansal destekleme almıştır. Hayvansal desteklemelerin türleri Tablo 4.10'dan incelendiğinde en çok alınan desteğin %41,8 oranı ile buzağı desteklemeleri olduğu görülmektedir. Buzağı desteğinden sonra en çok alınan destek türü ise %38,2 ile anaç koyun-keçi desteğidir. Katılımcılardan 1 kişi anaç manda desteğini, 19 kişi arılı kovan desteğini ve 2 kişi ise çiğ süt desteğini almıştır. Katılımcılardan hiç kimse destek türlerinde yer alan ıslah projesi, kırmızı et ve malak desteklemelerini almamıştır.

Tablo 4. 10. Hayvansal desteklemelerin türü

Destekleme Türü	Frekans (N)	Yüzde(%)
Anaç Koyun-Keçi	42	38,2
Buzağı	46	41,8
Malak	0	0
Anaç Manda	1	0,9
Çiğ Süt	2	1,8
Arılı Kovan	19	17,3
Islah Projesi	0	0
Kırmızı Et	0	0
Diğer	0	0
Toplam	110	100

Hayvansal destekleme türünden sonra destekleme sayıları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle Tablo 4.11 hazırlanmıştır. Buna göre anaç koyun-keçi desteği alan 42 kişiden 6'sı 0-50 adet arasında destek almıştır. 9 kişi 51-100 adet arasında destek alırken, 12 kişi 101-150 adet arasındaki destek almıştır. 151-200 adet arasında destek alan katılımcı sayısı 3 iken, 200 ve üzerinde anaç koyun-keçi desteği alan katılımcı sayısı ise 12'dir.

Buzağı desteğini alan 44 kişi 0-50 adet arasında destek alırken, 2 kişi 51-100 adet arası destek almıştır. Anaç manda desteğini alan 1 kişi 0-50 adet arasında destek almıştır.

Son olarak arı kovanı desteğini alan toplam 19 katılımcıdan 7 kişi 0-50 adet arası ve 6 kişi ise 51-100 adet arası destek almıştır. 101-150 adet arası, 151-200 adet arası ve 201 adet ve üstünde destek alanların sayıları eşit olup 2 kişidir.

Tablo 4. 11. Hayvansal desteklemelerin adedi

Anaç Koyun-Keçi		
	Frekans(N)	Yüzde(%)
0-50	6	14,3
51-100	9	21,4
101-150	12	28,6
151-200	3	7,1
201 ve üstü	12	28,6
Toplam	42	100
Buzağı		
	Frekans(N)	Yüzde(%)
0-50	44	95,6
51-100	2	4,4
101-150	0	0
151-200	0	0
201 ve üstü	0	0
Toplam	46	100
Anaç Manda		
	Frekans(N)	Yüzde(%)
0-50	1	100
51-100	0	0
101-150	0	0
151-200	0	0
201 ve üstü	0	0
Toplam	1	100
Çiğ Süt		
	Frekans(N)	Yüzde(%)
0-50	1	50,0
51-100	1	50,0
101-150	0	0
151-200	0	0
201 ve üstü	0	0
Toplam	2	100
Arılı Kovan		
	Frekans(N)	Yüzde(%)
0-50	7	36,9
51-100	6	31,6

101-150	2	10,5
151-200	2	10,5
201 ve üstü	2	10,5
Toplam	19	100

Hayvansal desteklemelerin tutarları Tablo 4.12 üzerinden incelendiğinde anaç koyun-keçi desteğini alan toplam 42 katılımcıdan 2 kişinin 500,01-1.500,00 TL arası, 4 kişinin 1.500,01-3.000,00 TL arası, 14 kişinin 3.000,01-6.000,00 TL arası ve 22 kişinin 6.000,01 ve üstü TL destek aldığı görülmektedir. Buzağı desteği alan 46 adet katılımcıdan 1 kişi 0-500,00 TL arasında, 13 kişi 500,01-1.500,00 TL arasında, 10 kişi 1.500,01-3.000,00 TL arasında, 10 kişi 3.000,01-6.000,00 TL arasında ve 12 kişi 6.000,01 TL ve üzerinde destek almıştır.

Anaç manda desteğini alan 1 kişinin 3.000,01-6.000,00 TL arasında destek aldığı ortaya çıkmıştır. Çiğ süt desteğini alan 2 kişinin de 6.000,01 TL ve üzeri destek aldığı belirlenmiştir. Son olarak arı kovanı desteğini alan toplam 19 katılımcıdan en düşük destek miktarı ile en yüksek destek miktarı alan kişi sayısının (4) eşit olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 12. Hayvansal desteklemelerin tutarı

Anaç Koyun-Keçi		
	Frekans(N)	Yüzde(%)
0-500,00	0	0
500,01-1.500,00	2	4,8
1.500,01-3.000,00	4	9,5
3.000,01-6.000,00	14	33,3
6.000,01 üstü	22	52,4
Toplam	42	100
Buzağı		
	Frekans(N)	Yüzde(%)
0-500,00	1	2,2
500,01-1.500,00	13	28,3
1.500,01-3.000,00	10	21,7
3.000,01-6.000,00	10	21,7
6.000,01 üstü	12	26,1
Toplam	46	100
Anaç Manda		
	Frekans(N)	Yüzde(%)
0-500,00	0	0
500,01-1.500,00	0	0
1.500,01-3.000,00	0	0
3.000,01-6.000,00	1	100
6.000,01 üstü	0	0
Toplam	1	100
Çiğ Süt		
	Frekans(N)	Yüzde(%)
0-500,00	0	0

500,01-1.500,00	0	0
1.500,01-3.000,00	0	0
3.000,01-6.000,00	0	0
6.000,01 üstü	2	100
Toplam	2	100
Arılı Kovan		
	Frekans(N)	Yüzde(%)
0-500,00	4	21,05
500,01-1.500,00	3	15,8
1.500,01-3.000,00	2	10,5
3.000,01-6.000,00	6	31,6
6.000,01 üstü	4	21,05
Toplam	19	100

4.4.7. Tarımsal ve Hayvansal Desteklemelerin Problemlerine İlişkin Yargılar

Tarımsal ve hayvansal desteklemelere ilişkin genel bilgilerden sonra söz konusu desteklemelere ilişkin problemlerin olup olmadığı beşli likert ölçeği ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için ölçekte 7 adet maddeye yer verilmiş ve her madde için ayrı tablo oluşturulmuştur. Bu bağlamda desteklemelere ilişkin formaliteler ile ilgili katılımcıların yargıları Tablo 4.13'te verilmiştir. Buna göre “*kesinlikle katılmıyorum*” ve “*katılmıyorum*” diyenlerin oranları (%95,6) göz önünde bulundurulduğunda katılımcılara göre desteklemelere ilişkin formalitelerin uzun olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Böylece desteklemelere başvuruda formalitelerin kısa sürdüğü ve katılımcıların başvuruda zorlanmadıkları değerlendirilmesi yapılabilir.

Tablo 4. 13. Formalitelere ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemelere ilişkin formaliteler çok uzundur.		
Kesinlikle Katılmıyorum	3	0,7
Katılmıyorum	389	94,9
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	2	0,5
Katılıyorum	15	3,7
Kesinlikle Katılıyorum	1	0,2
Toplam	410	100

Benzer şekilde katılımcıların %95,4'ü yani büyük çoğunluğu desteklemeler önündeki bürokratik engellerin çok fazla olduğuna katılmadıklarını ifade etmiştir. Bu durum desteklemeler önünde bürokratik engellerin çok olmadığı temel koşulları sağlayan herkesin desteklemelere başvurabileceğini göstermektedir (Tablo 4.14).

Tablo 4. 14. Bürokratik engellere ilişkin yargılar.

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemeler önündeki bürokratik engeller çok fazladır.		
Kesinlikle Katılmıyorum	2	0,5
Katılmıyorum	391	95,4
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	1	0,2
Katılıyorum	15	3,7
Kesinlikle Katılıyorum	1	0,2
Toplam	410	100

Desteklemelerin çeşitliliğine ilişkin yargılara bakıldığında; katılımcıların büyük çoğunluğu desteklemelerin çeşitliliğini yetersiz görmektedir. Zira “*katılıyorum*” ve “*kesinlikle katılıyorum*” diyen katılımcı oranı (%94,4) çok yüksektir (Tablo 4.15). Desteklemelerdeki çeşitlilik üreticiler/çiftçiler tarafından az görüldüğü için desteklemelerde çeşitliliğin artırılması gerektiği düşünülmektedir.

Tablo 4. 15. Desteklemelerin çeşitliliğine ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemelerin çeşitliliği yetersizdir.		
Kesinlikle Katılmıyorum	1	0,2
Katılmıyorum	17	4,1
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	5	1,2
Katılıyorum	371	90,5
Kesinlikle Katılıyorum	16	3,9
Toplam	410	100

Benzer şekilde katılımcılardan 374 kişi yani büyük çoğunluğu desteklemelerin miktarını yetersiz görmüştür (Tablo 4.16). Destekleme miktarlarının az görülmesi üretici veya çiftçilerin ihtiyacını tam karşılayamadığı şeklinde değerlendirilebilir. Ayrıca bu durumun tarımsal ve hayvansal üretimin azalmasına yol açabileceği düşünülmektedir.

Tablo 4. 16. Desteklemelerin miktarına ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemelerin miktarı yetersizdir.		
Kesinlikle Katılmıyorum	1	0,2
Katılmıyorum	14	3,4
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	5	1,2
Katılıyorum	374	91,2
Kesinlikle Katılıyorum	16	3,9
Toplam	410	100

Tablo 4.17’de desteklemelerde nakit ödeme yerine girdi fiyatlarının düşürülmesine ilişkin katılımcıların yargıları yer almaktadır. Buna göre “*katılıyorum*” ve “*kesinlikle katılıyorum*” diyen katılımcı oranı %82 iken “*katılmıyorum*” diyen katılımcı oranı sadece %6,3’tür. Buradan hareketle üreticilerin veya çiftçilerin girdi fiyatlarından memnun olmadıkları çıkarımı yapılabilir. Bu nedenle ilgili kurum ve kuruluşların desteklemelerde nakit ödeme yerine girdi fiyatlarının düşürülmesine yönelik politikalar izlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Tablo 4. 17. Desteklemelerde girdi fiyatlarına ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemelerde nakit ödeme yerine girdi fiyatlarının düşürülmesine odaklanılmalıdır.		
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	26	6,3
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	48	11,7
Katılıyorum	332	81,0
Kesinlikle Katılıyorum	4	1,0
Toplam	410	100

Desteklemelere ilişkin problemler kapsamında “*Söz konusu desteklemeler üreticiyi ithalata karşı koruyamamaktadır. Dolayısıyla en önemli desteklemelerden biri de üreticiyi ithalata karşı korumaktır.*” şeklindeki ifadeye katılımcıların %45,1’i “*katılıyorum*” demiştir. Burada dikkati çeken husus “*ne katılıyorum ne katılmıyorum*” diyen katılımcı oranının (29,3) da epeyce yüksek olmasıdır. Ayrıca katılımcıların %25,4’ü “*katılmıyorum*” seçeneğini tercih etmiştir. Dolayısıyla desteklemelerin üreticiyi ithalata karşı koruyamadığı şeklindeki yargıya olumlu yaklaşan katılımcı sayısının daha fazla olduğu görülmektedir (Tablo 4.18).

Tablo 4. 18. Üreticileri ithalata karşı korumaya ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde (%)
Söz konusu desteklemeler üreticiyi ithalata karşı koruyamamaktadır. Dolayısıyla en önemli desteklemelerden biri de üreticiyi ithalata karşı korumaktır.		
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	104	25,4
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	120	29,3
Katılıyorum	185	45,1
Kesinlikle Katılıyorum	1	0,2
Toplam	410	100

Desteklemelerin problemlerine ilişkin son olarak desteklemelerin yöreye uygunluğu ölçülmeye çalışılmıştır. Konu ile ilgili katılımcıların yargılarının yer aldığı Tablo 4.19 incelendiğinde “*katılıyorum*” seçeneğini tercih edenlerin oranı (%49) “*katılmıyorum*” seçeneğini işaretleyenlerin oranından (%24,2) iki kattan daha fazla olduğu görülmüştür. Bu nedenle desteklemelerin yöredeki tarım ve hayvancılık sektörünün desenine ve yörenin koşullarına uygun olması gerektiği düşünülmektedir.

Tablo 4. 19. Desteklemelerin yöreye uygun olmasına ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemeler yöredeki tarım ve hayvancılık sektörünün desenine göre değildir. bu nedenle yörenin sektörel desenine göre olmalıdır.		
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	99	24,2
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	110	26,8
Katılıyorum	201	49,0
Kesinlikle Katılıyorum	0	0
Toplam	410	100

4.4.8 Desteklemelerin Kırsal Kalkınmaya Etkilerine İlişkin Yargılar

Çalışmanın bu kısmında tarımsal ve hayvansal desteklemelerin kırsal kalkınmaya olası etkileri destek alanlar üzerinden ölçülmek istenmiştir. Bu bağlamda ölçekte 12 adet ifadeye yer verilmiş ve bu ifadelere ilişkin katılımcıların yargıları beşli likert tekniğiyle belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 4.20 katılımcıların desteklemelerin gelir artışını sağlamasına ilişkin yargılarını göstermektedir. Buna göre katılımcıların yarısından fazlası (%53,2) konuya olumlu yaklaşarak “*katılıyorum*” demiştir. Ancak konuya olumlu yaklaşmayan katılımcı oranı (%44,9) da azımsanmayacak derecede yüksektir.

Tablo 4. 20. Desteklemelerin gelir artışını sağladığına ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemeler üretici veya işletmenin gelirini arttırmıştır.		
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	184	44,9
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	7	1,7
Katılıyorum	218	53,2
Kesinlikle Katılıyorum	1	0,2
Toplam	410	100

Gelir artışı ile ilgili yargılara benzer bir durum istihdam artışı için de geçerlidir. Zira Tablo 4.21'e göre 217 katılımcı konuya olumlu yaklaşırken, 184 katılımcı ise konuya olumsuz yaklaşmıştır. Yani olumlu yaklaşan katılımcı sayısı daha fazla olsa da olumsuz yaklaşan katılımcı sayısı da küçümsenmeyecek derecede fazladır.

Tablo 4. 21. Desteklemelerin istihdam artışını sağladığına ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemeler istihdamı arttırmıştır.		
Kesinlikle Katılmıyorum	1	0,2
Katılmıyorum	183	44,6
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	9	2,2
Katılıyorum	216	52,7
Kesinlikle Katılıyorum	1	0,2
Toplam	410	100

Desteklemelerin üretim artışını sağladığına ilişkin yargılara bakıldığında gelir ve istihdam artışındaki duruma benzer bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Çünkü konuya olumlu yaklaşan katılımcı sayısı (219) daha fazla olsa da olumsuz yaklaşan katılımcı sayısı (180) da bir hayli yüksektir (Tablo 4.22).

Tablo 4. 22. Desteklemelerin üretim artışını sağladığına ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemeler üretimde artış meydana getirmiştir.		
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	180	43,9
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	11	2,7
Katılıyorum	218	53,2
Kesinlikle Katılıyorum	1	0,2
Toplam	410	100

Tarımsal ve hayvansal desteklemelerin kırsal kalkınmaya olası etkileri bağlamında söz konusu desteklemelerin ürünlerin katma değer artışı üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Konuya ilişkin katılımcıların yargıları Tablo 4.23 üzerinden incelendiğinde 216 katılımcının konuya olumlu yaklaştığı ortaya çıkmıştır. Konuya olumsuz yaklaşan katılımcı sayısı ise 178'dir.

Böylece gelir, istihdam ve üretim konularına benzer bir durumun burada da geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4. 23. Desteklemelerin katma değer artışını sağladığına ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans(N)	Yüzde(%)
Desteklemeler ürünlerin katma değerini arttırmıştır.		
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	178	43,4
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	16	3,9
Katılıyorum	215	52,4
Kesinlikle Katılıyorum	1	0,2
Toplam	410	100

Katılımcıların %49'u desteklemelerin maliyetleri düşürdüğü ve dolayısıyla verimlilik artışını sağladığı noktasında tutum sergilemişlerdir. Bu noktada olumsuz yaklaşım içinde olanların oranı ise %41,7'dir. Katılımcıların %9,3'ü ise “*ne katılıyorum ne katılmıyorum*” seçeneğini işaretlemişlerdir. Böylece hem olumlu hem de olumsuz yaklaşanların oranı önceki maddelerdeki oranlardan daha az olduğu belirlenmiştir (Tablo 4.24).

Tablo 4. 24. Desteklemelerin verimlilik artışını sağladığına ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemelerin maliyetleri düşürdüğü için üretimde verimliliği arttırmıştır		
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	171	41,7
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	38	9,3
Katılıyorum	201	49,0
Kesinlikle Katılıyorum	0	0
Toplam	410	100

Desteklemelerin üretim ya da işletmenin sürdürülebilirliğini sağladığı hususunda olumlu yaklaşım sergileyen katılımcıların oranı %43,1'dir. Bu konuda “*katılmıyorum*” ve “*kesinlikle katılmıyorum*” diyerek olumsuz tutum içinde olanların oranı ise %41'dir. Katılımcıların %15,9'u ise “*ne katılıyorum ne katılmıyorum*” diyerek kararsız kalmıştır (Tablo 4.25).

Tablo 4. 25. Desteklemelerin üretim veya işletmelerin sürdürülebilirliğini sağladığına ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemeler üretimin veya işletmenin sürdürülebilirliğini sağlamıştır.		
Kesinlikle Katılmıyorum	2	0,5
Katılmıyorum	166	40,5
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	65	15,9
Katılıyorum	177	43,1
Kesinlikle Katılıyorum	0	0
Toplam	410	100

Desteklemelerin yeni girişimlerde bulunma talebi ile ilgili yargılar Tablo 4.26 üzerinden incelendiğinde katılımcıların %42,2'sinin “*katılıyorum*” diyerek olumlu yaklaştığı görülmektedir. Bu hususta olumsuz tutum sergileyen katılımcı oranı ise %39'dur. Tabloda dikkati çeken husus kararsız katılımcı sayısının önceki konulara nispeten fazlalığı olmuştur.

Tablo 4. 26. Desteklemelerin yeni girişimler sağladığına ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemeler yeni girişimlerde bulunma talebini oluşturmuştur.		
Kesinlikle Katılmıyorum	1	0,2
Katılmıyorum	159	38,8
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	77	18,8
Katılıyorum	173	42,2
Kesinlikle Katılıyorum	0	0
Toplam	410	100

Tarımsal ve hayvansal desteklemelerin ilçe ve il ekonomisine katkı sağlamasına yönelik katılımcıların yargıları Tablo 4.27'de verilmiştir. Buna göre katılımcılardan 225'i (%54,9) “*katılıyorum*” ve 2'si (%0,5) “*kesinlikle katılıyorum*” seçeneğini tercih ederek konuya olumlu yaklaşım sergilemişlerdir. Olumsuz yaklaşım sergileyen katılımcı oranı ise %34,1'dir. Böylece şimdiye kadar olumlu ve olumsuz tutum sergileyen katılımcı oranları arasındaki en büyük farkın bu konuda olduğu gözlenmektedir.

Tablo 4. 27. Desteklemelerin ilçe ve il ekonomisine katkı sağladığına ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemeler ilçe ve il ekonomisine katkı sağlamıştır.		
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	140	34,1

Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	43	10,5
Katılıyorum	225	54,9
Kesinlikle Katılıyorum	2	0,5
Toplam	410	100

Tablo 4.28 desteklemelerin eşitsizlikleri azaltmasına yönelik yargıları göstermektedir. Buna göre konuya olumlu yaklaşanların oranının (%52,7) görece yüksek olduğu görülmektedir. Çünkü olumsuz yaklaşanların oranı %37,6 iken, “*ne katılıyorum ne katılmıyorum*” seçeneğini tercih edenlerin oranı ise %9,8’dir.

Tablo 4. 28. Desteklemelerin eşitsizliği azaltmasına ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemeler her türlü (ekonomik, toplumsal, kültürel ve coğrafi gibi) eşitsizliğinin azalmasını sağlamıştır.		
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	154	37,6
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	40	9,8
Katılıyorum	216	52,7
Kesinlikle Katılıyorum	0	0
Toplam	410	100

Desteklemelerin göç etme isteği üzerindeki etkisine yönelik katılımcıların yargıları Tablo 4.29’da sunulmuştur. Tabloda dikkati çeken husus konuya olumsuz yaklaşanların oranının (%38,5) olumlu yaklaşanların oranından (37,8) fazla olmasıdır. Önceki konulara ilişkin yargılar göz önüne alındığında bu durum ilk defa gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle desteklemelerin kırsal kalkınma etkisine yönelik belirtilen maddelerden ilk defa olumsuz yaklaşan katılımcı sayısının olumlu yaklaşan katılımcılardan daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum ayrıca desteklemelerin Batman ve ilçelerinde yaşayan insanların göç etmesini engelleyemediği veya göç etmeyi önlemede yeterli gelmediği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 4. 29. Desteklemelerin göç etme isteğini azaltmasına ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemeler göç etme isteğini azaltmıştır.		
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	158	38,5
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	97	23,7
Katılıyorum	155	37,8

Kesinlikle Katılıyorum	0	0
Toplam	410	100

Tarımsal ve hayvansal desteklemelerin üretimde yeni teknoloji kullanımı sağladığı konusuna katılımcılardan 178 kişi “*katılıyorum*” demiştir. Katılımcılardan 163 kişi ise “*katılmıyorum*” diyerek olumsuz yaklaşmışlardır. 69 kişi ise “*ne katılıyorum ne katılmıyorum*” seçeneğini işaretleyerek kararsız olduğunu belirtmiştir.

Tablo 4. 30. Desteklemelerin yeni teknolojiler sağladığına ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemeler üretimde yeni teknoloji kullanım düzeyini arttırmıştır.		
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	163	39,8
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	69	16,8
Katılıyorum	178	43,4
Kesinlikle Katılıyorum	0	0
Toplam	410	100

Desteklemelerin kırsal kalkınmaya olası etkileri bağlamında son olarak desteklemelerin refah düzeyini artırmada etkili olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda katılımcıların yargıları için Tablo 4.31 hazırlanmıştır. Buna göre katılımcıların 227’si (%54,3) yani çoğunluğu desteklemelerin refah düzeyini arttırdığına dair tutum sergilemişlerdir. Katılımcılardan 159 kişi konuya olumsuz yaklaşırken, 24 kişi ise “*ne katılıyorum ne katılmıyorum*” seçeneğini işaretleyerek kararsız kalmıştır.

Tablo 4. 31. Desteklemelerin refah düzeyinde artış sağladığına ilişkin yargılar

Cevaplar	Frekans (N)	Yüzde(%)
Desteklemeler yaşam ve refah düzeyini arttırmıştır.		
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	159	38,8
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	24	5,9
Katılıyorum	227	54,3
Kesinlikle Katılıyorum	0	0
Toplam	410	100

4.5. Parametrik Fark Testleri ve Bulgular

Araştırmada ölçekteki tüm bilgilerin frekans değerleri ve yüzde dağılımları tespit edildikten sonra ölçekte beşli likert tekniği ile ölçülmeye çalışılan iki alt boyutun ortalamasına ilişkin fark testleri gerçekleştirilmiştir. Diğer bir ifadeyle ölçekte 7 maddeden oluşan tarımsal ve hayvansal desteklemelerin problemleri ile ilgili yargıların ortalaması ve 12 maddeden oluşan tarımsal ve hayvansal desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkilerine ilişkin yargıların ortalamasının bazı değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle Tablo 4.32’de gösterilen hipotezler oluşturulmuştur. Söz konusu iki alt boyuta ilişkin veriler normal dağılım sergilediği (bkz, Tablo 4.3) için oluşturulan hipotezler parametrik fark testleri (t ve Anova testi) ile sınanmıştır

Parametrik fark testlerinden biri olan bağımsız örneklem t-testi farklı anakütlelerin ortalamalarının kadın ve erkek gibi iki farklı grup arasında değişip değişmediğini belirlemek için kullanılmaktadır. Bu testte, Levene testi p değeri önem arz etmektedir. Çünkü Levene testi varyansların eşitliği için başvuru bir testtir. Levene testinde p değeri 0,05’ten büyükse varyanslar eşittir ve bu nedenle “*equal variances assumed*” satırındaki p değerine göre karar verilmektedir. Tersisi durumunda yani Levene testinde p değeri 0,05’ten küçük ise varyanslar eşit değildir ve dolayısıyla “*Equal variances not assumed*” satırındaki p değeri değerlendirmeye alınmaktadır (Https15).

Parametrik fark testlerinden bir olan Anova (Varyans analizi) testi ise bir değişkenin farklı gruplar (ikiden fazla grup) için farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için kullanılmaktadır. Anova testi sadece gruplar arasında istatistiksel farkın olup olmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle şayet fark varsa bu farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için ise Post-hoc testleri uygulanır. Ancak uygulanacak Post-hoc testi de varyansların homojenliğe göre belirlenmektedir. Yani varyans homojenliği sağlandığında Bonferroni, LSD, Scheffe ve Tukey gibi Post-hoc testleri uygulanırken, varyans homojenliği sağlanamadığı durumda ise Tamhane’s T2 ve Games-Howell gibi testler kullanılmaktadır (Https16).

Tablo 4. 32. Araştırmanın hipotezleri

H₁: Desteklemelerin problemleri ile ilgili yargılar değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir.	
	H_{1a}: Desteklemelerin problemleri ile ilgili yargılar cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.
	H_{1b}: Desteklemelerin problemleri ile ilgili yargılar destekleme türüne göre anlamlı farklılık göstermektedir.
	H_{1c}: Desteklemelerin problemleri ile ilgili yargılar yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.
	H_{1d}: Desteklemelerin problemleri ile ilgili yargılar eğitim değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.
H₂: Desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargılar değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir.	
	H_{2a}: Desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargılar cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.
	H_{2b}: Desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargılar desteklemelerin türüne göre anlamlı farklılık göstermektedir.
	H_{2c}: Desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargılar yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.
	H_{2d}: Desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargılar eğitim değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Parametrik fark testlerine ilişkin genel bilgilerden sonra **H_{1a}** hipotezi t-testi kullanılarak sınanmış ve bulgular Tablo 4.33'te verilmiştir. Buna göre varyans eşitliği sağlandığı ($p=0,192>0,05$) için ilgili satırdaki p değeri tabloya aktarılmıştır. P değerinin 0,05'ten büyük olması nedeniyle **H_{1a}** hipotezi reddedilmiştir. Diğer bir ifadeyle desteklemelerin problemleri ile ilgili yargılar cinsiyet değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık sergilememiştir ($p=0,097>0,05$).

Tablo 4. 33. H_{1a} hipotezine ilişkin bulgular

Hipotez		N	Ortalama değ�r	Levene Testi	Standart sapma	Serbestlik derecesi	T	P
Cinsiyet (H����)	Erkek	382	3,1728	0,192	0,335	408	-1,666	0,097
	Kad�n	28	3,2806		0,262			
	* p > 0,05							

Desteklemelerin problemleri ile ilgili yargıların ortalaması alınan destekleme türüne göre de istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermemiştir. Zira uygulanan t-testi bulguları Tablo 4.34 üzerinden incelendiğinde ileri sürülen **H_{1b}** hipotezi reddedilmektedir ($p=0,748>0,05$).

Tablo 4. 34. H_{1b} hipotezine ilişkin bulgular

Hipotez		N	Ortalama değer	Levene Testi	Standart sapma	Serbestlik derecesi	T	P
Desteklemeler (H _{1b})	Tarımsal	300	3,1833	0,424	0,340	408	0,322	0,748
	Hayvansal	110	3,1714		0,305			
	* p > 0,05							

Tarımsal ve hayvansal desteklemelerin problemleri ile ilgili yargıların ortalaması yaş değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık gösterip göstermediğini sınamak için Anova testi kullanılmıştır. Tablo 4.35 incelendiğinde desteklemelerin problemleri ile ilgili yargıların yaş değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır(p=0,000<0,05). Yani ileri sürülen H_{1c} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4. 35. H_{1c} hipotezine ilişkin bulgular

Hipotez	Yaş	Kareler Toplamı	Ortalama Kare	F	Levene Testi	Anova P Değeri
(H _{1c})	Gruplar arası	2,061	0,687	6,508	0,245	0,000
	Gruplar içi	42,859	0,106			
	Toplam	44,920				

Yukarıda da ifade edildiği gibi Anova testi sadece anlamlı farklılık olup olmadığını saptamaktadır. Anlamlı farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için ise Post-hoc testlerini uygulamak gerekmektedir. Bu nedenle varyans homojenliği durumu dikkate alınarak Tukey testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4.36’da gösterilmiştir. Buna göre 0-30 yaş grubundaki kişilerin yargıları ile 41-50 yaş grubundaki kişilerin yargıları ve 51 yaş üstü grubundaki kişilerin yargıları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Yine 41-50 yaş grubundaki kişilerin yargıları ile 51 yaş üstü grubundaki kişilerin yargıları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Tablo 4. 36. H_{1c} hipotezine ilişkin Post-hoc analiz bulguları

Hipotez	Yaş	Gruplar	Tukey P Değeri	Ortalama Değer
H _{1c}	0-30	31-40	0,075	3,500
		41-50	0,002	
		51+	0,048	
	31-40	0-30	0,075	3,233
		41-50	0,092	
		51+	0,997	
	41-50	0-30	0,002	3,125
		31-40	0,092	
		51+	0,045	
	51+	0-30	0,048	3,222

	31-40	0,997
	41-50	0,045

H₁ hipotezi kapsamında son olarak alt hipotez **H_{1d}** sınanmıştır. Tablo 4.37’deki bulgulara göre **H_{1d}** hipotezi reddedilmektedir. Böylece desteklemelerin problemleri ile ilgili yargılar eğitim değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir ($p=0,685>0,05$).

Tablo 4. 37. H_{1d} hipotezine ilişkin bulgular

Hipotez	Eğitim	Kareler Toplamı	Ortalama Kare	F	Levene Testi	Anova P Değeri
(H_{1d})	Gruplar arası	0,251	0,063	0,569	0,515	0,685
	Gruplar içi	44,669	0,110			
	Toplam	44,920				

Desteklemelerin problemlerine ilişkin yargılardan sonra “*Desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargılar değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir.*” şeklindeki temel hipotezin alt hipotezleri test edilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak **H_{2a}** hipotezi t-testi ile sınanmış ve bulgular Tablo 4.38’de gösterilmiştir. Levene testi p değeri dikkate alınarak tabloya aktarılan p değeri 0,05’ten büyük olduğu için **H_{2a}** hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargıların ortalaması cinsiyet değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir ($p=0,132>0,05$).

Tablo 4. 38. H_{2a} hipotezine ilişkin bulgular

Hipotez		N	Ortalama değ�r	Levene Testi	Standart sapma	Serbestlik derecesi	T	P
Cinsiyet (H2a)	Erkek	382	3,0711	0,001	0,86470	32,320	-1,543	0,132
	Kadın	28	3,3036		0,76181			
	* p > 0,05							

Tablo 4.39’a göre desteklemelerin türüne göre oluşturulan **H_{2b}** hipotezi de reddedilmiştir. Böylece desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargıların ortalamasının desteklemelerin türüne göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır ($p=0,415 >0,05$).

Tablo 4. 39. H_{2b} hipotezine ilişkin bulgular

Hipotez		N	Ortalama değer	Levene Testi	Standart sapma	Serbestlik derecesi	T	P
Desteklemeler (H _{2b})	Tarımsal	300	3,0653	0,020	0,842	182,707	-0,818	0,415
	Hayvansal	110	3,1462		0,904			
	* p > 0,05							

Desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargıların yaş değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği sınanmış ve bulgular Tablo 4.40'da sunulmuştur. Buna göre $p=0,369>0,05$ olduğu için hipotez reddedilmiştir. Yani desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargıların ortalaması yaş değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir.

Tablo 4. 40. H_{2c} hipotezine ilişkin bulgular

Hipotez	Yaş	Kareler Toplamı	Ortalama Kare	F	Levene Testi	Anova P Değeri
(H _{2c})	Gruplar arası	2,329	0,776	1,052	0,011	0,369
	Gruplar içi	299,624	0,738			
	Toplam	301,953				

Son olarak H₂ hipotezi kapsamındaki alt hipotez H_{2a} yine Anova testi ile sınanmıştır. Buna göre desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargıların ortalamasının eğitim değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Çünkü $p=0,550>0,05$ olduğu için ileri sürülen hipotez reddedilmiştir (Tablo 4.41).

Tablo 4. 41. H_{2a} hipotezine ilişkin bulgular

Hipotezler	Eğitim	Kareler Toplamı	Ortalama Kare	F	Levene Testi	Anova P Değeri
(H _{2a})	Gruplar arası	2,258	0,564	0,763	0,002	0,550
	Gruplar içi	299,695	0,740			
	Toplam	301,953				

4.4.6. Korelasyon Analizi ve Bulgular

Araştırma kapsamında son olarak desteklemelerin problemleri ile ilgili yargıların ortalaması ile desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargıların ortalamasının cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir gibi değişkenlerle ilişkisi istatistiksel olarak test edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle Tablo 4.42'de görüldüğü gibi söz konusu değişkenlere ait betimleyici istatistikler verilmiştir. Daha sonra iki alt boyutun verileri normal dağılım sergilediği (bkz, Tablo 4.3) için parametrik bir test olan Pearson korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Değişkenlere ilişkin betimleyici istatistikler incelendiğinde; desteklemelerin problemleri ile ilgili yargıların ortalaması 3,1801 ve desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargıların ortalaması ise 3,0870'dir. Ayrıca cinsiyet değişkeninin ortalaması 1,0683, yaş değişkeninin ortalaması 3,0854, eğitim değişkeninin ortalaması 1,4829 ve gelir değişkeninin ortalaması 1,5927 olduğu görülmektedir. Tabloya göre en düşük standart sapmaya sahip değişken cinsiyet (0.25256), en yüksek standart sapmaya sahip değişken ise DKEO (0,85923) değişkenidir.

Tablo 4. 42. Betimleyici istatistikler

	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Gelir	DPO	DKEO
Ortalama	1,0683	3,0854	1,4829	1,5927	3,1801	3,0870
Ortanca	1,0000	3,0000	1,0000	1,0000	3,1429	3,5000
Std. Sapma	0,25256	0,73676	0,78554	0,85498	0,33140	0,85923
Minimum	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00	2,00
Maximum	2,00	4,00	5,00	4,00	4,14	4,00
DPO; Desteklemelerin problemleri ile ilgili yargıların ortalaması						
DKEO; Desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargıların ortalaması						

Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 4.43'te verilmiştir. Bu verilere göre; desteklemelerin problemleri ile ilgili yargıların ortalaması (DPO) ile gelir değişkeni arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki ($p=0,004<0,05$), desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargıların ortalaması (DKEO) ve gelir değişkeni arasında negatif ve anlamlı bir ilişki ($p=0,002<0,05$) bulunmaktadır. Ölçekteki alt boyutların ortalaması ile diğer değişkenler arasında ise herhangi bir anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Tablo 4. 43. Pearson korelasyon testi sonuçları

		Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Gelir
DPO	r	0,068	-0,039	0,032	0,143
	p	0,167	0,430	0,513	0,004
DKEO	r	0,082	-0,047	0,033	-0,156
	p	0,097	0,338	0,510	0,002

SONUÇ VE ÖNERİLER

Eskiden olduğu gibi günümüzde de tüm dünya ülkelerinin odaklandığı temel konulardan biri de kırsal kalkınma konusudur. Kırsal kalkınma, esas olarak kırsal alan ve bölgelerdeki insanların refahının artırılması olarak ifade edilmektedir. Bu kavram kırsal alanlardaki toplulukların gerek sosyoekonomik ve gerekse sosyokültürel açıdan modernleşmesini sağlayan bir süreç şeklinde de tanımlanabilmektedir. Tıpkı ulusal kalkınma sürecinde olduğu gibi kırsal kalkınma sürecinde de esas itibarıyla insana odaklanıldığı için ekonomiden teknolojiye, eğitimden tarıma kadar tüm alanlardaki gelişmeler burada önem arz etmektedir. Dolayısıyla kırsal kalkınma; kırsal alanlardaki tarım, hayvancılık, eğitim, sağlık, turizm, iletişim, ulaşım gibi tüm sektörlerdeki gelişmelere yönelik plan ve projeler bütünü olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Kırsal kalkınma çok yönlü ve çok sektörlü bir süreçtir. Yani kırsal kalkınmanın sağlanması için birçok sektördeki faaliyetlere gereksinim duyulmaktadır. Fakat kırsal alanlarda tarım ve hayvancılık sektörlerine ilişkin faaliyetlerin görece daha çok olması bu sektörleri kırsal kalkınma sürecinde ön plana itmiştir. Doğrusu tarım ve hayvancılık gibi temel sektörler tarih boyunca ülkelerin gerek kırsal gerekse ulusal kalkınma süreçlerinde önemli bir rol üstlenmiş gelirden ihracata, istihdamdan gıda güvenliğine kadar pek çok açıdan kalkınma sürecine katkı sunmuştur.

Günümüzde giderek artan dünya nüfusu ve güvenli/yeterli gıdaya erişim gibi konular bu sektörleri daha da önemli kılmış ve tüm dünya ülkelerini bu sektörlerle yönlendirmiştir. Nitekim yakın geçmişteki COVID-19 salgını da tarım ve hayvancılık sektörlerinin önemini dünya ülkelerine göstermiş ve bu sektörlerin aslında ihmal edilemeyeceğini ders vermiştir. Hatta birçok ülkeyi bu sektörlerle ilişkin politikalarını tekrar gözden geçirmeye itmiştir.

Ülkeler tarım ve hayvancılık sektörlerinin etkinliği ve sürdürülebilirliği için farklı politikalar benimsemekle birlikte genel olarak bu sektörlerdeki aile çiftlikleri ve tarımsal işletmelerin sürdürülebilirliğini sağlayacak stratejiler oluşturmaktadır. Bu bağlamda söz konusu sektörlerle yönelik çoğu zaman destekleme ve teşvikler verilerek sektörlerin sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu stratejilerle birlikte dünyada ve Türkiye’de tarımsal ve hayvansal istatistiklerin çoğunda gerileme görülmektedir. Artan dünya nüfusu ve iklim krizi gibi konular göz önüne alındığında bu durumun dünya için bir tehdit olduğu düşünülmektedir.

Öte taraftan dünya ve Türkiye’de olduğu tarım ve hayvancılık sektörüyle ön plana çıkan Batman’da da tarımsal ve hayvansal istatistiklerin çoğunda gerileme görülmektedir. Dolayısıyla sanayinin görece az olduğu ve ekonomisinin daha çok tarım ve hayvancılığa yönelik olan

Batman’da tarımsal ve hayvansal desteklemerin etkinliğinin araştırılması önemli görülmüş ve bu çalışma yürütülmüştür. Çalışmanın kurumsal çerçevesinde ilgili kavramlar teorik olarak açıklandıktan sonra tarım ve hayvancılık sektörü üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda dünya, Türkiye ve Batman için bazı tarımsal ve hayvansal istatistikler tablo ve grafikler yardımıyla incelenmiştir. İncelenme sonucunda hemen yukarıda da ifade edildiği gibi tarımsal ve hayvansal istatistiklerin çoğunda gerileme olduğu anlaşılmıştır. Çalışmanın literatür kısmında konuya ilişkin bazı çalışmalar incelenmiştir. İncelenen çalışmalarda gerek ürün/işletme bağlamında olsun gerekse kırsal kalkınma bağlamında olsun desteklemelerdeki etkinin yönü ve şiddeti için ortak bir konsensüs sağlanamadığı görülmüştür.

Çalışmanın uygulama bölümünde tarımsal ve hayvansal desteklemelerin kırsal kalkınmaya olası etkileri ve bu desteklemelere ilişkin problemler Batman ili örnekleminde belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Batman ili ve ilçelerinde 410 üreticiye/çiftçiye anket uygulanarak veriler elde edilmiştir. Anketlerden elde edilen veriler ile SPSS programında frekans ve yüzde dağılım analizleri, parametrik fark testleri ve korelasyon analizi gerçekleştirilmiş ve aşağıda özet olarak belirtilen bulgular elde edilmiştir.

- ❖ 410 katılımcının 382’si erkek, 28’i kadındır. 0-50 yaş aralığındaki katılımcı sayısının 290 kişi ve geriye kalan 120 kişinin ise 51 yaş ve üstü olduğu anlaşılmaktadır. Böylece katılımcıların daha çok orta yaş grubunda olduğu görülmektedir. Katılımcılar genel olarak düşük eğitim düzeyine sahiptir. Çünkü ilköğretim ve lise eğitim seviyesinde olan katılımcıların oranı toplamda %90’ı geçmektedir. Katılımcılardan 243 kişi 0-11.402 TL gelir gurubunda yer almaktadır. Bu durum katılımcıların genel anlamda gelir düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir.
- ❖ Anket uygulanan üreticilerin/çiftçilerin hepsinin gerçek kişi olduğu, yerel/bölgesel piyasada ürünlerini değerlendirdiği ve 0-10 kişi aralığında kişi çalıştırdığı görülmektedir. Tarımsal destek alan katılımcı sayısı 300 buna karşın hayvansal destek alan katılımcı sayısı ise 110’dur. Bu durum Batman’da tarımsal faaliyetlerin hayvansal faaliyetlerden daha çok olduğu şeklinde yorumlanmıştır.
- ❖ Katılımcıların tarımsal destekleme türleri içerisinde 147 (%49) kişi ile en çok mazot ve gübre desteği aldığı görülmektedir. En az alınan tarımsal destekleme türleri ise 6 (%0,2) kişi şeklinde eşit sayıda olan pamuk ve çilek desteğidir.

Hayvansal desteklemelerde ise en çok alınan destekleme türü buzağı (46 kişi) en az alınan destekleme türü ise anaç manda (1) olduğu görülmektedir. Bazı desteklemeleri ise katılımcılardan kimse almamıştır.

- ❖ Tarımsal ve hayvansal desteklemelere ilişkin problemlerin belirlenmesi ile ilgili 7 adet ifadeye yer verilmiştir. Desteklemelere ilişkin problemlerden en belirginleri destekleme çeşitlerinin ve miktarının yetersiz görülmesidir. Tarımsal ve hayvansal desteklemelerin kırsal kalkınmaya olası etkilerinin ölçülmesi ile ilgili ise 12 adet ifadeye yer verilmiştir. Buna göre söz konusu desteklemelerin göçü azaltmasında etkili olması durumuna olumsuz yaklaşan katılımcıların olumlu yaklaşan katılımcılara göre daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Diğer tüm konularda ise olumlu yaklaşan katılımcı sayısı olumsuz yaklaşan katılımcılara göre daha fazladır. Ancak çoğu durumda olumlu ve olumsuz yaklaşanların oranları birbirine yakındır. Genel anlamda değerlendirildiğinde katılımcıların tarımsal ve hayvansal desteklemelerin kırsal kalkınmaya olumlu etkisi ile ilgili yargılarının orta düzeyde olduğu söylenebilir.
- ❖ Desteklemelerin problemleri ile ilgili yargıların ortalaması ile desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargıların ortalamasının bazı değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere 8 tane hipotez oluşturulmuş ve bu hipotezler parametrik fark testleri olan t ve Anova testleri ile sınanmıştır. Hipotezlerden 7 tanesi reddedilmiş iken 1 tanesi kabul edilmiştir. Kabul edilen hipotez yaş değişkeni ile ilgilidir. Buna göre desteklemelerin problemleri ile ilgili yargıların yaş değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır. Yapılan Post-hoc (Tukey) testine göre 0-30 yaş grubundaki kişilerin yargıları ile 41-50 yaş grubundaki kişilerin yargıları ve 51 yaş üstü grubundaki kişilerin yargıları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Yine 41-50 yaş grubundaki kişilerin yargıları ile 51 yaş üstü grubundaki kişilerin yargıları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmaktadır.
- ❖ Uygulama kapsamında son olarak desteklemelerin problemleri ile ilgili yargıların ortalaması ve desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargıların ortalamasının cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir gibi değişkenlerle ilişkisi Pearson

korelasyon analizi ile test edilmiştir. Analiz bulguları desteklemelerin problemleri ile ilgili yargıların ortalaması ile gelir değişkeni arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki, desteklemelerin kırsal kalkınmaya etkileri ile ilgili yargıların ortalaması ve gelir değişkeni arasında ise negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak yapılan bu çalışma ile ortaya çıkan; katılımcıların tarımsal ve hayvansal desteklemelerin kırsal kalkınmaya olumlu etkisi ile ilgili yargılarının orta düzeyde olması ve desteklemelerin çeşitliliği ve miktarı bakımından yeteriz görülmesi gibi tespitlerin önemli olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu durum, hem daha etkin hem de yörenin koşullarına göre çeşitlilik ve miktar bakımından yeterli gelecek desteklemeler için stratejilerin oluşturulmasına ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir. Bu stratejilerin oluşturulması ve uygulanması ile birlikte ildeki tarım ve hayvancılık sektörünün daha sürdürülebilir olması ve kırsal kalkınmaya daha fazla katkı sunması öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Ağca, M., 2010. Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarındaki Gelişmeler. (*Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*). Adana. 79.

Akçakaya, O. (2017). Yerel Sürdürülebilirliğin Sağlanmasında Etkin Bir Yaklaşım: Kamu Sektörü ve Özel Sektör Ortaklığı. *Sakarya İktisat Dergisi*, 6(3), 46-62.

Akdoğan, F., ve Akbay, C. (2022). İzmir İlinde Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Desteklemelerden Yararlanma Düzeyleri, Sorunları ve Beklentileri. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 9(4), 907-915.

Akdoğan, İ., ve Gülçubuk, B. (2022). Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının Konya İli Özelinde Yerel Kalkınmaya Etkileri. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 57-66.

Akyol, G. (2021). Tarımsal Desteklemelerin Yem Bitkisi Üretimine Etkisi, Şanlıurfa İli Örneği. (*Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü*), Şanlıurfa.

Altıntaş, G., Altıntaş, A., ve Çakmak, E. (2017). Yem Bitkisi Desteklemelerinin Yem Bitkisi Üretimine Etkisi (Sivas İli Örneği). *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi (JAFAG)*, 34(2), 116-127.

Ashley, C., ve Maxwell, S. (2001). Rethinking Rural Development. *Development Policy Review*, 19(4), 395-425.

Aslan, E. (2017). Kırsal Turizmde Yenilik ve Kırsal Turizm İşletmecilerinin Bireysel Yenilikçilik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler (Katılımcılara ve İşletmelere İlişkin) Açısından İncelenmesi: Kocaeli/Kartepe Örneği. (*Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü*), Kırklareli.

Aslan, S., Demirhan, Y., ve Ertaş, M. (2016). Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD I) ve Mardin İline Etkileri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), 232-254.

Aşık, Ö. (2009). Türkiye’de Entegre Kırsal Kalkınmanın Gerçekleştirilmesinde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı. *DPT Uzmanlık Tezi*.

Aşkan, E., Dağdemir, V. (2015). Devlet Desteklemelerinden Faydalanan Süt Sığırcılığı Yapan İşletmelerin Üretim Değerini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Erzurum, Erzincan, Bayburt İlleri Örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 21 (2), 69-76.

Ata, N., ve Yılmaz, H. (2015). Türkiye’de Uygulanan Hayvansal Üretimi Destekleme Politikalarının Süt Sığırcılığı İşletmelerine Yansımaları: Burdur İli Örneği. *Ziraat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 44-54.

Avşar, M. (2019). Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları (1923-2016) (*Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü*).

Aydın, B., Öztürk, O., Çobanoğlu, F., Ulviye, Ç., Özkan, E., ve Selçuk, Ö. (2020). Damla Sulama Desteklemelerinin Silajlık Mısır Üretimi Üzerine Etkisi: Edirne İli Örneği. *Uluslararası Tarım ve Yaban Hayatı Bilimleri Dergisi*, 6(3), 496-505.

Aydın, H. İ. (2016). Sosyal Sermaye ve Kalkınma. *Efil Yayınevi*.

Aydın-Can, B., ve Can, O. (2006). AB ile Uyum Kapsamında Türkiye Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Durumu ve Desteklemelerin Olası Etkileri (Kocaeli İli Örneği). *Türkiye VII. Tarım ekonomi Kongresi*. Antalya.

Baytar, İ. (2022). Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumunun (TKDK) Verdiği Desteklemeler ve Bu Desteklemelerin Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Muş İli Örneği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (56), 169-184.

Berber, M. (2011). İktisadi Büyüme ve Kalkınma: Büyüme Teorileri ve Kalkınma Ekonomisi. *Derya Kitabevi*.

Bilici, İ. (2010). Türkiye’de Kırsal Kalkınmanın Gelişimi ve IPARD Süreci (*Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü*).

Çallı, A., 2016. Türkiye’de Uygulanan Hayvancılık Destekleme Politikalarının Tokat İli Hayvancılık İşletmeleri Açısından Değerlendirilmesi. (*Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*), Tokat.

Çil, M. B. (2019). Tarımsal Teşviklerin Üretimi Artırmadaki Rolü: Balıkesir’de Tarımsal Teşviklerin Analizi (*Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*).

Çobanoğlu, F., Cankurt, M., Tunalioglu, R., Yılmaz, H. İ., ve Nalbantoğlu, A. (2017). Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının Etkisinin Değerlendirilmesi: Bursa İli Örneği. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 14(1). 16-27.

Çomaktekin, M. F. (2009). Tarımsal Destekleme Politikaları ve Türkiye’de Uygulamalar: 1990 ve Sonrası Dönem. (*İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul.

Daldal, N. (2016). Tarımsal Desteklemelere Üreticilerin Yaklaşımı: Tekirdağ İli Örneği (*Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi*).

Demirci, U., ve Aydın, İ. Z. (2022). Kırsal Kalkınma Desteklemeleri Üzerine Bir Değerlendirme: Artvin ili örneği. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 53-68.

Doğan, Z., Arslan, S., ve Berkman, A. (2015). Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-41.

DPT, (2001). Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *Ankara*.

Eğilmez, M. (2024) “Türkiye Nüfusunun Yapısı Değişiyor”. Erişim Bilgisi <https://www.mahfiegilmez.com/2024/02/turkiye-nufusunun-yaps-degisiyor.html> [Erişim Tarihi:20.02.2024].

Ellis, F., ve Biggs, S. (2001). Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s. *Development Policy Review*, 19(4), 437-448.

Erdal, G., Erdal, H., ve Gürkan, M. (2013). Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Desteklemelerin Üretici Açısından Değerlendirilmesi (Kahramanmaraş İli Örneği). *International Journal of Social and Economic Sciences*, 3(2), 92-98.

Eren, M. V., Tutar, E., Tutar, F. ve Tutar Ç. (2012), Yerel Ekonomik Kalkınmada Girişimciliğin Rolü: Gaziantep Örneği, International Conference on Eurasian Economies, <https://www.avekon.org/papers/487.pdf>, [Erişim Tarihi: 11.04.2018].

Ergün, O. F., ve Bayram, B. (2021). Türkiye’de Hayvancılık Sektöründe Yaşanan Değişimler. *Bahri Dağdaş Hayvancılık Araştırma Dergisi*, 10(2), 158-175.

Geray, C. (1999). Kırsal Kalkınma Yöneltileri, İlçe Yerel Yönetimi ve İlçe Köy Birlikleri Önerisi, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 8(2), 11-42.

Giray, F. H., Akın, A., ve Gün, S. (2004). Kırsal Kalkınmada Yeni Perspektifler. *Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi*, 161-168.

Güdelci, E. N. (2019). Batman İlinin Ekonomik Durumunun Genel Çerçeve Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(38), 1602-1610.

Güdelci, E.N. (2019). BOBİ FRS’ye Geçiş Süreci ve Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Araştırma. Ankara: *İmaj Yayınevi*.

Gülçubuk, B., Ataseven, Y., Gül, U., ve Kan, M. (2017). Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Tarafından Desteklenen Projelerin İstihdam Yaratma Açısından Değerlendirilmesi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi (JAFAG)*, 34(1), 189-200.

Gülçubuk, B., ve Erel, G. (1996). Kırsal Alan Kalkınmasında Kırsal Sanayi ve Türkiye İçin Gerekliliği. *Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi*, Eylül 1996 –Adana. 2, 265-273.

Gülçubuk, B., ve Karabıyık, E. (2002). Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikası ve Yükümlülükleri. *Türkiye*, 5, 18-20.

Günay, Ü. Çay, T., ve Dursun, Ş. (2022). Kırsal Kalkınma Politikalarına ve Çevresel Etkilerine Genel Bir Bakış. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 5(1), 1-10.

Güneş, S., Togay, A., ve Güneş, Ç. (2015). Katma Değer ve Kalkınma Bağlamında Ürün Tasarımı. *Sanat ve tasarım Dergisi*, (16), 97-112.

Gürkan, M. (2012). Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Desteklemelerin Üretici Açısından Değerlendirilmesi (Kahramanmaraş İli Örneği). *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı*.

Https1: https://gokselarmagan.com/Kirsal/04_Kirsal_Kalkinmada_Ilkeler.pdf [Erişim Tarihi:11.03.2023].

Https2: <https://www.fao.org/3/cc3017en/cc3017en.pdf> [Erişim Tarihi:11.02.2024].

Https10:<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL> [Erişim Tarihi:28.02.2024].

Https11:<https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL> [Erişim Tarihi:21.02.2024].

Https12:<https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> [Erişim Tarihi:23.02.2024].

Https13:<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayvansal-Uretim-Istatistikleri-2023-49681> [Erişim Tarihi:23.02.2024].

Https14: <https://www.medhesap.com/ornekleme-boyutu-hesaplama/> [Erişim Tarihi:01.02.2023].

Https15:<https://istatistikhocam.com/t-testi-nedir-nasil-yapilir/> [Erişim Tarihi:03.02.2024].

Https16: <https://istatistikhocam.com/anova-testi-nedir-ve-nasil-yapilir/> [Erişim Tarihi:03.02.2024].

Https3: <https://www.fao.org/faostat/en/#compare> [Erişim Tarihi:11.02.2024].

Https4:<https://datacatalog.worldbank.org/public-licenses#cc-by> [Erişim Tarihi:11.02.2024].

Https5 : <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> [Erişim Tarihi:20.02.2024].

Https6:<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yillik-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2022-49742> [Erişim Tarihi:21.02.2024].

Https7:<https://ticaret.gov.tr/data/5b8700a513b8761450e18d81/Genel%20Tar%C4%B1m%20Sekt%C3%B6r%C3%BC%20Raporu.pdf> [Erişim Tarihi:21.02.2024].

Https8:<https://batman.tarimorman.gov.tr/Belgeler/Brifing%20ve%20Faaliyet%20raporlar%C4%B1/Brifing-2022.pdf> [Erişim Tarihi:21.02.2024].

Https9:<https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> [Erişim Tarihi:21.02.2024].

İlban, M. O., Liceli, M. T., ve Gülcemal, T. (2018). Kırsal Kalkınma Açısından Agro Turizmin Önemi ve Ekonomik Etkileri. *Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü Dergisi*, 4(10), 448-459.

İnal, M. (2020). İpard Programı Kapsamındaki Desteklemelerin Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Diyarbakır İli Örneği (*Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*).

İrmiş, A., Çoban, H., ve Başol, S. (2016). Kırsal Girişimcilik: Tarihten Günümüze Yatağan Örneği. *International Conference On Eurasian Economies* 2016.

İşler, H., ve Ünlü-Ören H. G. (2021) Dünya'da, Bölgelerde ve Türkiye'de Hayvancılık Sektörü. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 22(48), 72-95.

Kandemir, O. (2011). Tarımsal Destekleme Politikalarının Kırsal Kalkınmaya Etkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(1), 103-113.

Karlı, B., Kadakoğlu, B., ve Gürsoy, A. K. (2018). Türkiye'de Tarımsal Desteklemelerin Mısır Tarımına Etkileri. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı-1, 307-317.

Kasap, M., ve Yıldırım, E. (2017). Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Doğu Karadeniz Bölgesindeki Kırsal Turizm İşletmelerinin Yenilikçilik Kapasitelerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 7(1), 44-51.

KKÖİKR (2018). Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2020/04/KirsalKalkinmaOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf> [Erişim Tarihi: 24.11.2023].

Koçak, M. (2007). Kars İlinde Hayvancılık Sektörüne Yönelik Yatırım Teşviklerinin Uygulanmasına Ait Bir Araştırma (*Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*).

Moseley, M. (2003). Rural Development: Principles and Practice. *Rural Development*, 1-240.

OECD (2006). Reinventing Rural Policy, <https://www.oecd.org/regional/37556607.pdf> [Erişim Tarihi: 05.02.2024].

Ongun, U., ve Gövdere, B. (2015). Kırsal Turizmin Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Şirince Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 5(2), 46-55.

Ökten, Ş., ve Çeken, H. (2008). GAP Projesi'nin Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikaları İçindeki Yeri ve Önemi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 14(1), 13-22.

Özden, F., ve Olgun, F. A. (2017). Kırsal Kalkınmada Yerel Yönetimler İle Üretici Örgütlerinin İşbirliği Olanakları Üzerine Bir İnceleme: İzmir İli Örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52(4), 257-283.

Özer, M. (2023). Türkiye’de Tarımsal Desteklemeler ve Tarım Sektörü. (*Yüksek Lisans Tezi*). Adıyaman.

Özkan, Ş. (2023). Tarımsal Desteklemelerin Çiftçi Kararlarına Etkisi: Mersin İli Örneği. (*Yüksek Lisans Tezi*). Mersin.

Öztaş- Karlı, R. G. (2021). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kırsal Kalkınmadaki Rolünün A’WOT Analizi İle Değerlendirilmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 31(2), 494-501.

Özüdoğru, T., ve Miran, B. (2015). Türkiye’de Farklı Destekleme Politikalarının Pamuk Arzı Üzerine Etkileri. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 9-19.

Saçlı, Y. (2007). AB’ye Uyum Sürecinde Hayvancılık Sektörünün Dönüşüm İhtiyacı. DPT. *Uzmanlık Tezi*. Yayın No:2707.

Semerci, A., Yalçın, K., Şahin, İ., ve Çıtak, N. (2012). Türkiye’de Yağlı Tohumlar Üretiminde Uygulanan Destekleme Politikalarının Ayçiçeği Ekim Alanları ve Üretici Refahı Üzerine Etkisi. *Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 26(2), 55-62.

Sevimli, L. (2020). Büyükbaş Hayvancılık Desteklemelerinin Hayvancılığa ve Yerel Ekonomiye Katkıları: Aksaray İli Araştırması. (Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi). Ankara.

Sevinç, G. (2018). Süt Sığırcılığı Desteği Alan Kooperatif İşletmelerinin Örgütlenmeye ve Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Şanlıurfa İli KASDEP Örneği/ (Fen Bilimleri Enstitüsü). Şanlıurfa.

Sugözü, İ. H., ve Hüseyini, İ. (2017). Tarımsal Destekleme Politikaları ve Kırdan Kente Göç Üzerindeki Etkisi: 1986-2015 Dönemi Türkiye Örneği. *Turkhis Studies*, 12(31), 379-396.

Şaşmaz, M. Ü., ve Özel, Ö. (2019). Tarım Sektörüne Sağlanan Mali Teşviklerin Tarım Sektörü Gelişimi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (61), 50-65.

Şimşek, A. (2015). Erişilebilir Şehirler ve Bölgeler: Erişilebilirliğin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi ve İller Bazında Erişilebilirlik Endeksinin Geliştirilmesi. *Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü*.

Tango, U., ve Topçu, M. (2021). Kentsel Donatı Alanlarının Erişilebilirlik Analizi: Mardin Kızıltepe Örneği. *Türkiye Coğrafi Bilgi Sistemleri Dergisi*, 3(2), 104-115.

Tarhan, S., Bolat, M., Özercan, B., Hamarat, T., Arslan, S., Taşcı, R., Karabak, S., Akdemir, U., ve Birol, D. (2021). Hayvancılık İşletmelerinin Gelişiminde Genç Çiftçi Proje Desteklemelerinin Etkisi. *Eurasian Journal of Agricultural Economics (EJAE)*, 1(2), 1-17.

Tarım Orman Şurası, (2021). Tarımsal Destekleme Politikaları Grubu Çalışma Belgesi, https://cdniys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetFile/330/Sayfa/1416/1778/DosyaGaleri/14._tarimsal_destekleme_politikalari.pdf [Erişim Tarihi 20.01.2023]

TİGEM, (2022). 2022 Yılı Hayvancılık Sektör Raporu, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü. <https://www.tigem.gov.tr/Folder/CarouselDosyasi/d5364eb6-320e-4bc8-86b5-e3bc5a861e7d.pdf> [Erişim Tarihi 24.02.2024]

Tolunay A., ve Korkmaz, M. (2003). *Kalkınma, Kırsal Kalkınma ve Katılımcılık . II. Ulusal Ormancılık Kongresi*, 19-20 Mart 2003, 194-204, Ankara.

Tolunay, A., ve Akyol, A. (2006). Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar. *Turkish Journal of Forestry*, 7(2), 116-127.

Torgut, E., Annayev, S., Türkekul, B., ve Kart, M. Ç. Ö. (2019). Türkiye’de Uygulanmakta Olan Hayvancılık Desteklemelerinin Süt Sığırcılığı Yapan İşletmelere Etkisi: İzmir İli Örneği. *Ziraat Fakültesi Dergisi*, 14(1), 29-45.

Turan, Z., Şanver, D., Öztürk, K. (2017). Türkiye’de Hayvancılık Sektöründen Süt İnekçiliğinin Önemi ve Yurtiçi Hasılaya Katkısı ve de Dış Ülkelerle Karşılaştırılması. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 60-74.

UKKS (2021) Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2021-2023), <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/UKKS-Strateji-Belgesi.pdf> [Erişim Tarihi:04.11.2023].

Vural, H. (2019). Bingöl Ilıcalar Beldesi ve Yakın Çevresinin Peyzaj Özellikleri ve Kırsal Turizm Potansiyeli. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 381-410.

Yaman, H., Sungur, O., ve Dulupçu, M. A. (2021). Dünyada Tarım ve Hayvancılığın Dönüşümü: Teknolojiye Dayalı Uygulamalar ve Devrimler. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 27(2), 123-133.

Yıldız, D., ve Uzunsakal, E. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 14-28.

Yılmaz, C. (1993). Türkiye’de Kırsal Sanayinin Desteklenmesi ve İşçi Şirketleri Örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 305-334.

Yontar, İ. G., ve Söztutar, M. (2018). Kırsal Alanda Girişimcilik, Üretim ve Kalkınma Boyutlarıyla Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu TKDK-Manisa İl Koordinatörlüğü Örneği. *Sayıştay Dergisi*, (111), 43-77.

Yudha, E. P., Juanda, B., Kolopaking, L. M., ve Kinseng, R. A. (2020). Rural Development Policy And Strategy İn The Rural Autonomy Era. Case Study of Pandeglang Regency-Indonesia. *Human Geographies--Journal of Studies & Research İn Human Geography*, 14(1),12-147.

EKLER**EK-1**

**BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TARIMSAL VE HAYVANSAL DESTEKLEMELERİN KIRSAL KALKINMAYA ETKİSİ:
BATMAN İLİ ÖRNEĞİ**

ANKET

Bu anket, literatürde konu ile ilgili Gürkan (2012), Daldal (2016) ve İnal (2021) tarafından yapılan çalışmalardan yararlanarak Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde hazırlanan “**Tarımsal ve Hayvansal Desteklemelerin Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Batman İli Örneği**” isimli yüksek lisans tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır. Kısaca elde edilen verilerin akademik çalışma kapsamında kullanılacağını belirtir, desteğiniz için teşekkür ederiz.

Yüksek Lisans Öğrencisi Yasin DURAN

1. Üreticilere İlişkin Bilgiler

1.Cinsiyet	2. Yaş	3. Eğitim				
(1) Erkek	(1) 0-30	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
(2) Kadın	(2) 31-40	İlkokul	Lise	2 yıllık yüksekokul	4 yıllık fakülte veya yüksekokul	Lisansüstü
	(3) 41-50					
	(4) 51+					

4.Gelir					
(1)	(2)	(3)	(4)		
0-11.402 TL	11.403-16.000 TL	16.001-20.000 TL	20.001-ve üstü TL		
5. Üreticinin/İşletmenin Bulunduğu Yer					
Batman/Merkez	Gercüş	Beşiri	Hasankeyf	Kozluk	Sason
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)

2. Üretim veya İşletmelere İlişkin Bilgiler

1. Üretim veya İşletmenin Kuruluş Yılı)	(1) 1990 yılı ve öncesi	(2) 1990-2000	(3) 2001-2010	(4) 2011-2023
2. Hukuki Statüsü	(1) Gerçek Kişi	(2) Limited Şirketi	(3) Anonim Şirketi	
3. Çalıştığı Piyasa	(1) Yerel/Bölgesel Piyasa	(2) Ulusal piyasa	(3) Uluslararası piyasa	
4. Çalışan Personel Sayısı	(1) 0-10	(2) 11-40	(3) 41-50	(4) 50 ve Üstü

3.Faydalanılan Destekleme Türü

(1) Tarımsal Desteklemeler	(2) Hayvansal Desteklemeler
----------------------------	-----------------------------

Not: Lütfen tarımsal destekleme alanlar 4. Tablodaki ifadeleri, Hayvansal destekleme alanlar 5. Tablodaki ifadeleri işaretlesinler.

4.Tarımsal Desteklemeler (Destekleme türü Batman İl Tarım ve Orman Müdürlüğü 2022 Yılı Brifing Raporu'na göre düzenlenmiştir)

D	1. Mazot ve Gübre Desteği (MGD)	2. Sertifikalı Tohum Kullanım	3. Sertifikalı Fide/Fidan Kullanım	4. Hububat Baklagiller Prim	5. Pamuk Primi
Destekleme Tutarı (TL)	(1) 0-500,00	(1) 0-500,00	(1) 0-500,00	(1) 0-500,00	(1) 0-500,00
	(2) 500,01-1.500,00	(2) 500,01-1.500,00	(2) 500,01-1.500,00	(2) 500,01-1.500,00	(2) 500,01-1.500,00
	(3)1.500,01-3.000,00	(3)1.500,01-3.000,00	(3)1.500,01-3.000,00	(3)1.500,01-3.000,00	(3)1.500,01-3.000,00
	(4) 3.000,01-6.000,00	(4) 3.000,01-6.000,00	(4) 3.000,01-6.000,00	(4) 3.000,01-6.000,00	(4) 3.000,01-6.000,00
	(5) 6.000,01 üstü	(5) 6.000,01 üstü	(5) 6.000,01 üstü	(5) 6.000,01 üstü	(5) 6.000,01 üstü
Varsa diğer desteklemeler..... (Lütfen Anketör veya Katılımcı tarafından Tablodaki sisteme uygun yazılsın)					

5.Hayvansal Desteklemeler (Destekleme türü Batman Tarım ve Orman İl Müdürlüğü 2022 Yılı Brifing Raporu'na göre düzenlenmiştir)

1	1. Anaç Koyun-Keçi	2. Buzağı	3. Malak	4. Anaç Manda	5. Çiğ Süt	6. Arılı Kovan	7. Islah Projesi	8. Kırmızı Et Desteklemesi
2)Destekleme Adedi	(1) 0-50	(1) 0-50	(1) 0-50	(1) 0-50	(1) 0-50	(1) 0-50	(1) 0-50	(1) 0-50
	(2) 51-100	(2) 51-100	(2) 51-100	(2) 51-100	(2) 51-100	(2) 51-100	(2) 51-100	(2) 51-100
	(3)101-150	(3)101-150	(3)101-150	(3)101-150	(3)101-150	(3)101-150	(3)101-150	(3)101-150
	(4) 151-200	(4) 151-200	(4) 151-200	(4) 151-200	(4) 151-200	(4) 151-200	(4) 151-200	(4) 151-200
	(5) 201 ve üstü	(5) 201 ve üstü	(5) 201 ve üstü	(5) 201 ve üstü	(5) 201 ve üstü	(5) 201 ve üstü	(5) 201 ve üstü	(5) 201 ve üstü
3)Destekleme Tutarı (TL)	(1) 0-500,00	(1) 0-500,00	(1) 0-500,00	(1) 0-500,00	(1) 0-500,00	(1) 0-500,00	(1) 0-500,00	(1) 0-500,00
	(2) 500,01-1.500,00	(2) 500,01-1.500,00	(2) 500,01-1.500,00	(2) 500,01-1.500,00	(2) 500,01-1.500,00	(2) 500,01-1.500,00	(2) 500,01-1.500,00	(2) 500,01-1.500,00
	(3)1.500,01-3.000,00	(3)1.500,01-3.000,00	(3)1.500,01-3.000,00	(3)1.500,01-3.000,00	(3)1.500,01-3.000,00	(3)1.500,01-3.000,00	(3)1.500,01-3.000,00	(3)1.500,01-3.000,00
	(4)3.000,01-6.000,00	(4)3.000,01-6.000,00	(4)3.000,01-6.000,00	(4) 3.000,01-6.000,00	(4) 3.000,01-6.000,00	(4) 3.000,01-6.000,00	(4)3.000,01-6.000,00	(4) 3.000,01-6.000,00
	(5)6.000,01 üstü	(5)6.000,01 üstü	(5) 6.000,01 üstü	(5) 6.000,01 üstü	(5) 6.000,01 üstü	(5) 6.000,01 üstü	(5)6.000,01 üstü	(5) 6.000,01 üstü
Varsa diğer desteklemeler..... (Lütfen Anketör veya Katılımcı tarafından Tablodaki sisteme uygun yazılsın)								

6. Tarımsal ve Hayvansal Desteklemelere ilişkin Problemlerin Belirlenmesi

1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum					
1. Desteklemelere ilişkin formaliteler çok uzundur.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2. Desteklemeler önündeki bürokratik engeller çok fazladır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3. Desteklemelerin çeşitliliği yetersizdir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4. Desteklemelerin miktarı yetersizdir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5. Desteklemelerde nakit ödeme yerine girdi fiyatlarının düşürülmesine odaklanılmalıdır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6. Söz konusu desteklemeler üreticiyi ithalata karşı koruyamamaktadır. Dolayısıyla en önemli desteklemelerden biri de üreticiyi ithalata karşı korumaktır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7. Desteklemeler yöredeki tarım ve hayvancılık sektörünün desenine göre değildir. Bu nedenle yörenin sektörel desenine göre olmalıdır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

7. Tarımsal ve Hayvansal Desteklemelerin Kırsal Kalkınmaya Etkilerinin Ölçülmesi

1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum					
1. Desteklemeler üretici veya işletmenin gelirini arttırmıştır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2. Desteklemeler istihdamı arttırmıştır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3. Desteklemeler üretimde artış meydana getirmiştir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4. Desteklemeler ürünlerin katma değerini arttırmıştır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5. Desteklemeler maliyetleri düşürdüğü için üretimde verimliliği arttırmıştır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6. Desteklemeler üretimin veya işletmenin sürdürülebilirliğini sağlamıştır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7. Desteklemeler yeni girişimlerde bulunma talebini oluşturmuştur.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8. Desteklemeler ilçe ve il ekonomisine katkı sağlamıştır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9. Desteklemeler her türlü (ekonomik, toplumsal, kültürel ve coğrafi gibi) eşitsizliğinin azalmasını sağlamıştır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
10. Desteklemeler göç etme isteğini azaltmıştır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
11. Desteklemeler üretimde yeni teknoloji kullanım düzeyini arttırmıştır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
12. Desteklemeler yaşam ve refah düzeyini arttırmıştır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

1

T.C. BATMAN ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL KARARI			
Toplantı Tarihi		: 19.09.2023	
Toplantı Sayısı		: 2023/05	
Toplantıda Alınan Karar Sayısı		: 34	
Üniversitemizin Etik Kurulu, Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Rohat CEBE Başkanlığında toplanarak aşağıdaki karar alınmıştır. Karar 2023/05-13 Üniversitemiz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde görev yapan Doç. Dr. Mücahit ÇAYIN'ın danışmanlığını yürüttüğü Tezli Yüksek Lisans Programı 2161071014 numaralı öğrencisi Yasin DURAN ile "Tarımsal ve Hayvansal Desteklemelerin Kırsal Kalkınmaya Etkisi; Batman İli Örneği" başlıklı araştırma (anket) yapma talebine ilişkin 27.07.2023 tarihli ve 120493 sayılı yazı görüşüldü; Yapılan görüşmeler sonucunda; Üniversitemiz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde görev yapan Doç. Dr. Mücahit ÇAYIN'ın danışmanlığını yürüttüğü Tezli Yüksek Lisans Programı 2161071014 numaralı öğrencisi Yasin DURAN ile "Tarımsal ve Hayvansal Desteklemelerin Kırsal Kalkınmaya Etkisi; Batman İli Örneği" başlıklı araştırma (anket) yapma talebinin uygun görüldüğüne toplantıya katılanların oy birliği ile karar verilmiştir.			
BAŞKAN (İmza) Prof. Dr. Rohat CEBE			
ÜYE Prof. Dr. Hamit ADİN	(İmza)	ÜYE Prof. Dr. Bilal ŞEKER	(İmza)
ÜYE Prof. Dr. Filiz AKBAŞ	(İmza)	ÜYE Prof. Dr. Ömer Faruk ERTUĞRUL	(İmza)
ÜYE Prof. Dr. Yıldız DEMİRHAN	(İmza)	ÜYE Doç.Dr. Ümit DİLEKÇİ	(İmza)
ÜYE Doç.Dr. Veysel ERATİLLA	(İmza)	ÜYE Doç.Dr. Yusuf ÇINAR	(İmza)
ÜYE Doç.Dr. Reşat ARICA	(İmza)	ÜYE Dr.Öğr.Üyesi Özlem BEZEK GÜRE	(İmza)
		Raportör Erkan ZENGİN	(İmza)